

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Pohled zkušených učitelů na šikanu a narušené vztahy ve
třídě**

**Expert teachers perspective on bullying and disturbed relationships
in the classroom**

Marie Nováková

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Mudrák, Ph.D.

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie a speciální pedagogika

2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Pohled zkušených učitelů na šikanu a narušené vztahy ve třídě*“ vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 10. 3. 2015

.....

podpis

Poděkování:

Ráda bych vyjádřila poděkování vedoucímu této práce, panu Mgr. Jiřímu Mudrákovi, Ph.D., za jeho cenné rady a pomoc při zpracování. Dále patří velký dík všem respondentkám, které se se mnou podělily o své zkušenosti. V neposlední řadě děkuji mé milující rodině a partnerovi, za jejich podporu a trpělivost.

Anotace:

Bakalářská práce se zaměřuje na pohled zkušených učitelů na šikanu a narušené vztahy ve třídě. Teoretická část se dotýká charakteristiky šikany a jejích typických znaků. Vymezuje hlavní protagonisty šikany. Dále popisuje postupy při řešení šikany, diagnostiku, intervenci a prevenci. Teoretická část se také věnuje roli učitele, vymezení jeho profese a zkušenosti.

Empirická část se představuje subjektivní pohled zkušených učitelů na šikanu a narušené vztahy ve třídě. Zaměřuje se na jejich osobní zkušenosti s jevem. Mapuje nástroje a strategie, které zkušení učitelé používají při řešení šikany a její prevenci.

Klíčová slova: šikana, řešení šikany, diagnostika, prevence, intervence, profese učitele, expert

Annotation:

This thesis focuses on the view of experienced teachers on bullying and disturbed relationships in the classroom. The theoretical part describes the characteristics of bullying and its typical characters. It defines the main protagonists of bullying. It also describes the procedures for dealing with bullying, investigation, intervention and prevention. The theoretical part also describes the role of the teacher, the definition of his profession and experiences.

The empirical part presents a subjective view of experienced teachers on bullying and disturbed relationships in the classroom. It focuses on their personal experience with the phenomenon. It maps the tools and strategies that experienced teachers use to dealing with bullying and its prevention.

Keywords: bullying, solution of bullying, diagnostic, prevention, intervention, teaching profession, expert

Obsah:

Obsah:	5
Úvod:.....	8
I Teoretická část:	10
1 Pojem šikana:	10
1.1 Šikana v historii a v současnosti:.....	10
1.2 Definice:.....	11
2 Formy šikany:	13
3 Znaký šikany:	15
3.1 Behaviorální pohled:.....	15
3.2 Psychodynamický pohled – vztah mezi agresorem a obětí:	15
3.3 Sociálněpsychologický pohled – skupinový problém:	16
4 Vývoj šikany:	18
4.1 Ostrakismus:	19
4.2 Manipulace a agrese se stupňuje:.....	19
4.3 Jádro agresorů:	20
4.4 Přijetí norem agresorů:.....	20
4.5 Totalita:.....	20
5 Prevence:	22
5.1 Intervenční program OBPP:.....	23
6 Řešení šikany:	25
6.1 Diagnostika:	25
6.1.1 Zpozorování a odhalení šikany:	26
6.1.2 Varovné signály šikany:	27
6.1.3 Co je a co není šikana?	28
6.1.4 Mýty o šikaně:	29
6.1.5 Hlubší diagnostika:.....	29

6.1.6	Počáteční šikana vs. pokročilá šikana:	31
6.1.7	Střetnutí se závislostním vztahem během diagnostiky:	31
6.1.8	Diagnostický rozhovor:	31
6.2	Léčba šikany:	33
6.2.1	První intervence:.....	33
6.2.2	Léčba jednotlivců:	33
6.2.3	Metody nápravy:.....	34
6.2.4	Léčba počáteční šikany vs. léčba pokročilé šikany:.....	36
6.2.5	Náprava vztahů ve skupině:.....	37
7	Legislativa:	38
7.1	Školské dokumenty:.....	38
7.2	Školní pracovníci:	39
8	Protagonisté šikany:	40
8.1	Pachatel:.....	40
8.1.1	Rysy pachatele:.....	41
8.2	Oběť:.....	42
8.2.1	Rysy oběti:.....	43
8.3	Rodiče:	44
9	Učitel:.....	46
9.1	Charakteristika učitele:	46
9.2	Učitelova role v procesu šikany:.....	47
9.3	Zkušený učitel:.....	48
9.3.1	Profese učitelství:	48
9.3.2	Expertnost:.....	48
9.3.3	Charakteristika zkušeného učitele:	49
9.3.4	Profesní identita:.....	51
II	Empirická část:	52

1	Úvod:.....	52
2	Cíl výzkumu a výzkumné otázky:.....	52
3	Typ výzkumu a nástroje sběru dat:	53
4	Analýza dat:	54
5	Výzkumný vzorek:	54
6	Výsledky:	55
6.1	Kategorie 1: Zkušenosti se šikanou:	55
6.2	Kategorie 2: Znaký pro diagnostiku šikany:.....	59
6.3	Kategorie 3 : Intervence při šikaně:	60
6.4	Kategorie 4: Práce s rodiči:.....	62
6.5	Kategorie 5: Prevence šikany:	64
6.6	Kategorie 6: Osobnost učitele:.....	66
6.7	Kategorie 7: Pachatel:.....	69
6.8	Kategorie 8: Oběť:	72
7	Diskuse:.....	74
	Závěr:.....	79
	Zdroje:	81
	Seznam příloh:.....	84
	Přílohy:	85

Úvod:

Šikana je problém, který se dotýká nás všech. Přes všechny demokratické principy žijeme ve společnosti, která je mocensky strukturovaná. S tím také přichází otázka zneužívání moci, která může mít i velmi zraňující podobu. Šikana je jednou z forem agresivního chování, ve kterém se zneužívání moci vyskytuje. Je to jev, který se týká celého společenství lidí. Najdeme ho v historii i v současnosti, může se vyskytnout téměř kdekoli.

Tato práce se zabývá dětskou šikanou, která se odehrává ve školním prostředí, a která se vyskytuje stále častěji. Hlavní společenskou skupinu zde tvoří děti, podle psychologie tedy ještě „nehotové osobnosti“, jejichž charakter, hodnoty a postoje se teprve vyvíjí. Je pravděpodobné, že člověk, který již v dětství považuje za normu ubližovat slabšímu jedinci, bude v tomto chování pokračovat i nadále. Navíc, ovlivní i další členy skupiny, kteří se šikany ať přímo, nebo nepřímo, účastnili. Bendl (2003) v této souvislosti hovoří o „morální infekci“, která je důsledkem pro ostatní žáky. Hrozbou školní šikany je tedy i to, že zúčastněné děti přijmou zkušenost s tímto chováním jako normu. Zvláště závažné následky zažívá oběť šikany. Ta může být jevem poznamenána fyzicky i psychicky. Psychické škody často přetrvávají i po celý život.

Je důležité hledat cesty, jak proti šikanování bojovat a jak jej ovlivňovat. Mnoho výzkumů, které se zabývají šikanou, popisují osobnost pachatele, oběti, vývoj šikany, roli dalších dětí nebo třeba práci s rodiči, málo z nich se však nějak zaměřuje na osobnost učitele. Tedy hlavní osobou, která může proti šikaně působit. Veenstra a další autoři (2014) se zmiňují o tom, že v rámci problematiky působení proti šikaně lidé často znají postavení většiny členů skupiny v procesu jevu, ale moc neví o tom, jakou roli tam má učitel. Pochopení toho, jaký vliv může mít učitel na šikanu, by dle autorů mohlo mít zásadní vliv na vývoj programů proti šikaně.

Ráda bych se v této práci více zaměřila na roli učitele v procesu šikany, která je literaturou mnohdy opomíjená. Vzhledem k tomu, že se jedná o náročnou problematiku, jsem se rozhodla zaměřit na perspektivu zkušeného učitele. Tedy někoho, kdo se s jevem již někdy setkal a má s ním detailní zkušenost. V teoretické části se snažím popsat základní charakteristiky šikanování ve školní třídě. Zaměřuji se také na preventivní a intervenční postupy, které mají pedagogové k dispozici. Dále se

věnuji tématu role učitele a vymezení jeho profesionality a zkušenosti. V praktické části jsem poskytla prostor pro subjektivní vyjádření samotných učitelů s cílem získat jejich pohled na šikanu, využívané preventivní a intervenční metody a jejich roli v celém procesu.

I Teoretická část:

1 Pojem šikana:

1.1 Šikana v historii a v současnosti:

Šikana mezi lidmi provází společnost již po věky. Snad od počátku historie mezi lidmi existovali boje o moc a snaha silnějších manipulovat slabšími. Vzhledem ke stále častějšímu výskytu šikany se v posledních letech šikana řadí mezi velmi diskutované problémy, a to zejména v oblasti školství. Avšak ani mezi dětmi školního věku se nejedná o nový jev, ke kterému se obrací pozornost až v poslední době. K prvnímu systematickému zkoumání šikany na školách docházelo počátkem 70. let. Toto zkoumání proběhlo v Norsku pod dohledem profesora Olweuse, který dlouhodobě upozorňoval na problematiku a rizika šikany. Olweus (2010) popisuje další vývoj zkoumání, kdy byly výzkumy šikany na mnoho let omezeny spíše na Skandinávii. Později, v 80. a 90. letech, zaměřily na šikanu pozornost i jiné země, například Velká Británie, Japonsko, Nizozemí, Kanada, USA a Austrálie. Šikana se vyskytuje v různých sociálních prostředích, díky tomu rozlišujeme více druhů. Existuje šikana na pracovišti, šikana v armádě či šikana školní. V této práci se však zaměřím pouze na šikanu školní. Tedy agresivní chování, které se odehrává ve skupině dětí ve školním prostředí. Alarmující je, že se jedná o stále se rozšiřující jev. Tato šikana se dnes mezi dětmi vyskytuje v různé míře prakticky na všech školách.

Celospolečenský kontext:

Pokud se podíváme na problematiku šikany v celospolečenském kontextu, shledáváme bohužel, že vzhledem k všudypřítomnosti jevu, se jedná o vážný problém. Jeho závažnost je ovšem velice často bagatelizována a podceňována. Je to těžké. Dnešní společnost, kde je normou podrobování se slabších silnějším, se často nad projevy všudypřítomné šikany probíhající mezi lidmi ani nepozastavuje. A přitom, z hlediska globálního se jedná o skutečně významnou celospolečenskou problematiku, která popírá principy demokracie a rovnoprávnosti. Tedy principy, na kterých si moderní vyspělý člověk zakládá a které bychom měli ideálně předávat našim potomkům. Ovšem děti, které v dnešní společnosti vyrůstají, jsou vystaveny neustálému společenskému tlaku. Tlaku z hlediska sociálního statusu, výkonů, boje o moc a

vlastního přežití v tomto světě. Je tedy otázkou, jak je máme učit, aby se ke druhému chovaly s úctou a respektem.

Agrese:

Když se zamyslíme nad výskytem šikany v historii a dnes, je třeba pozastavit se ještě trochu nad širším pojmem, a tím je agrese. Šikana je jednou z podob agresivního chování. Agrese je nepřátelské a cílené jednání s cílem poškodit a ublížit druhé osobě. Specifikem šikany je v tomto ohledu to, že u ní dochází k nerovnosti sil protagonistů, které u jiného agresivního chování nemusí být vždy podmínkou.

Psychologie nabízí několik teorií agrese. Nejvýznamnějšími jsou teorie agrese – frustrace, instinktivní teorie agrese a teorie naučeného chování. První dvě teorie vycházejí z předpokladů nějakých vrozených předpokladů k agresivnímu chování. Dle frustrační teorie je agrese reakcí na neuspokojenou potřebu. Dle pudové teorie je agrese naší přirozenou výbavou. Lorenz (Výrost, Slaměník, 2008) pudovou agresi vysvětluje pomocí hydraulického modelu, kdy je v člověku hromaděna nevyužitá energie, která se posléze projevuje jako agrese. Teorie sociální učení zase vychází z předpokladu, že agrese může být naučené chování. Autorem tohoto konceptu je A. Bandura. *„Z pozorování dětí je zřejmé, že se agrese může spojovat s pozitivním posílením. Dítě, které odstrčí jiné dítě, aby získalo hračku, je odměněné tím, že ji dostane. Navíc si tím může zvýšit i sociální status.“* (Výrost, Slaměník, 2008, s. 272)

1.2 Definice:

Slovo šikana pochází z francouzského slova „chicane“. Význam slova v sobě skrývá obtěžování, spor či týrání. Označujeme tak patologickou formu narušených vztahů ve skupině či mezi jedinci. Pro začátek bych ráda uvedla pár definic jevu, které můžeme nalézt mezi autory, zabývajícími se touto problematikou.

V polovině 80. vytvořil profesor Olweus snad první oficiální definici, která jev specifikovala: *„Opakovaná agrese jedince nebo skupiny agresorů (většinou malé) proti jedinci nebo malé skupině obětí“* (Řičan, 1995, s. 18) Další základní definice: *„Šikana je úmyslné a opakované fyzické i psychické ubližování slabšímu jedinci (skupině) silnějším jedincem (skupinou).“* (Vágnerová, 2009, s. 11) Poněkud obsáhlejší definice ministerstva školství zní následovně: *„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka,*

případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věci druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“ (Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 28 275/2000 – 22 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení)

Z výše zmíněných definic vyplývá několik charakteristických znaků, ze kterých lze šikanu identifikovat: Prvním je samotné **agresivní chování**, které je mířeno vůči oběti. Ať už se jedná o agresi pasivní či aktivní. Specifičnost šikany je dána jejím úmyslným směřováním. To znamená, že **jednání pachatele je cílené a vědomé**. Dalším faktorem je **opakovanost**, tedy jedná se o jev, který většinou není ojedinělý, ale dochází k němu buďto pravidelně, nebo k němu s různými časovými odchylkami došlo vícekrát. Dalším znakem je **moc**, která je uplatňována vůči oběti. Je zde tedy patrné **nerovné postavení** mezi pachatelem a šikanovaným jedincem, který vychází ze vztahu jako slabší. Z toho vyplývá, že oběť většinou není schopna se efektivně bránit a pachatel vůči ní jedná s cílem ublížit jí, zastrašit ji či jinak uplatnit svou převahu. Je třeba ještě zmínit fakt, že šikana se vyskytuje mnohdy bez zjevné provokace ze strany jedince, na kterého je cílena.

Cowie a Jennifer (2008) se zmiňují, že ohledně jednotné definice nepadají mezi odborníky jednoznačná shoda a nejčastěji se používá definice Olweuse. Odborníci se však shodují víceméně na typických rysech šikany – přítomnosti vědomého záměru, cíl poškodit, opakovanost a nerovnováha moci. Ty korespondují s výše popsány charakteristikami. Další definice, které nalezneme v literatuře a jiných dostupných zdrojích, se v uvedených primárních charakteristických znacích jevu moc neliší a základní definice tím potvrzují. Pro příklad uvedu ještě některé z definic: „*Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně ubližuje druhým.*“ „*Šikana je zneužívání moci.*“ (Vágnerová, 2009, s. 11)

2 Formy šikany:

Šikana může nabývat ve svých projevech různých forem. Je to ovlivněno mnoha faktory, věkem dětí, prostředky, které mají k dispozici, přítomností patologie v osobnosti zúčastněných apod. Bendl (2003) dělí šikanu dle tří základních kritérií: „*dle viditelnosti šikany na skrytou a zjevnou, dle míry aktivity oběti a dle formy útoku.*“ (Bendl, 2003, s. 28)

Metodický pokyn MŠMT (2013) rozlišuje tři formy šikany dle typu agrese, a to verbální, fyzickou a šikanu, která obě předešlé kombinuje – smíšenou. Dále můžeme rozlišovat šikanu přímou a nepřímou a aktivní či pasivní formu. Dle těchto specifik vyplývají v kombinaci s psychickou či fyzickou šikanou různé podoby šikany. Dalším specifickým jsou neobvyklé formy šikany. „*Zahrnují fyzické či sexuálně extrémně brutální násilí, nebo odrážejí změnu v základním schématu šikanování.*“ (Kolář, 2011, s. 77) Cowie a Jennifer (2008) popisují ještě agresi nepřímou, kterou označují za sociální (např. šíření urážlivých zvěstí o osobě apod.)

Fyzická šikana:

Bývá výraznější a má podobu fyzického násilí. Projevy jsou různé, může docházet k bití, kopání, útokům různými předměty. Dále třeba k omezování pohybu a způsobování nepříjemných stavů oběti. Do fyzických forem řadíme i ničení či brání majetku oběti. „*Přímá fyzická šikana zahrnuje takové chování jako je strkání, bití, mlácení, kopání.*“ (Cowie a Jennifer, 2008, s. 15)

Psychická šikana:

Méně výraznou podobou je psychické násilí. Jedná se o nejrůznější nadávky, urážky a ponižování. Dále pak třeba vyhýbání se oběti, způsobování izolovanosti, odmítání přátelství, ignorace apod. Oběť může být také různě psychicky manipulována. Pachatel ji může přemlouvat k různým činům a jejich plnění podmiňovat svým přátelstvím apod. „*Přímá verbální agrese zahrnuje různé podoby urážlivého křičení na jiné, oslovování, používání verbálních urážek nebo hrozeb.*“ (Cowie a Jennifer, 2008, s. 15)

Oběti psychických útoků jsou často dohnány až k pochybám o vlastní existenci a jejich sebevědomí bývá narušeno. Pro šikanovaného se jedná o těžce traumatizující a

stresující jednání ze strany pachatele, které může být ve svých důsledcích mnohokrát horší než šikanování primárně spojené s fyzickým násilím.

Tento druh šikany je navíc velice nebezpečný, neboť se jedná o podobu, která se vyznačuje často skrytým charakterem. Je také snadné zaměnit její projevy za běžné vtípy a soutěživost mezi dětmi. Pro práci učitele je nesmírně důležité, aby byl ke všem projevům velmi citlivý. Navíc i proto, že znaky psychické šikany jsou často varovnými signály začínající šikany, která se může rozvinout do vážných rozměrů. Pokud se jedná o dívčí šikanu, převažuje často právě psychická. „*Zbraně dívek mají převážně psychickou podobu.*“ (Kolář, 2011, s. 81)

Kyberšikana:

Kyberšikana je zvláštní formou psychické šikany, která se rozšiřuje v posledních letech v důsledku rozvoje komunikačních a informačních technologií. Jedná se o šikanu, která tyto technologie využívá k útokům. Jako prostředky kyberšikany jsou nejčastěji uváděny: „*Textové zprávy, fotografie nebo videoklipy pořízené kamerou mobilních telefonů, mobilní telefonáty, e-maily, chatovací místnosti, instant messaging (př. ICQ), sociální sítě a internetové stránky.*“ (Rogers, 2011, s. 34) Oběť je skrze tyto prostředky urážena, zesměšňována, může být pronásledována či jinak obtěžována. Hlavní problém spočívá v tom, že kyberútok umožňuje i provedení před téměř neomezeným počtem lidí a pachateli nabízí široký prostor pro anonymitu, navíc útok není vázaný na žádné místo ani čas. Rogers (2008) ve svém manuálu zaměřeném proti kyberšikaně zdůrazňuje hrozbu velikosti internetového světa. Cowie a Jennifer (2008) také zmiňují charakteristiky kyberšikany. Upozorňují na anonymitu pachatele a rychlost, s jakou získává publikum, dále na dostupnost oběti v kterémkoliv čase a místě.

3 Znaky šikany:

Znaky šikany rozlišujeme na vnější projevy a vnitřní vývoj. Vnější projevy jsou viditelné abnormality v chování skupiny, obzvláště pak pachatele a oběti. Vnitřní vývoj se odehrává často skrytě a diferencuje se dle skupinových procesů ve třídě. Kolář (2011) popsal za účelem rozlišování šikany trojrozměrný model šikanování. Rozlišuje tři pohledy na šikanu: „*Behaviorální, psychodynamický a sociálněpsychologický model*.“ Teorie šikany, jako je ta Kolářova, jsou pro člověka, který se s jevem setkává, významné. Poskytují vodítka, jak co nejlépe postupovat při diagnostice problému, jak odhalit jeho závažnost a jak postupovat při nápravě.

3.1 Behaviorální pohled:

První model poskytuje jednoduše vnější pohled na šikanu. Spadají sem projevy šikanování, které se zrcadlí v chování. Jedná se o různé formy manipulace a týrání oběti, ať už fyzické nebo psychické, tak jak jsem je popsala v kapitole formy šikany. Do vnějších znaků můžeme řadit i již zmíněné hlavní znaky šikany, tedy dlouhodobost, opakovanost, cílené útoky a nerovnost sil, které se dají v chování rozpoznat. Tento vnější pohled na problematiku nám umožňuje zaznamenat signály napovídající, že je třeba zakročit. Pokud jsou signály odhaleny včas, je možné předejít rozvinutější formě šikany. Bohužel, faktem je, že šikana se často děje skrytě a pedagog má jen velmi omezené možnosti zaznamenat drobné signály, které jsou mu dostupné.

3.2 Psychodynamický pohled – vztah mezi agresorem a obětí:

Psychodynamické hledisko bere v úvahu složitou a citlivou problematiku vztahu mezi agresorem a obětí. Pohled je směřován dovnitř a ukazuje, že tento vztah je často typický závislostí jedná nebo obou stran. Ta může v oblasti šikany nabývat různých podob. Může jít o vztah mezi dvěma lidmi nebo i jedince a celé skupiny. „*Na straně agresora je to pocit moci, převahy, pohrdání a sadistické osobní „lásky“ s příměsí blahosklonnosti, na straně oběti především strach, ale – což je překvapující – často zároveň silný citový příklon.*“ (Řičan, Janošová, 2010, s. 45).

Ve vztahu agresora a oběti je tedy typická nevyrovnanost sil. U oběti v této pozici někdy nastává obranná reakce, která se označuje jako **identifikace se s agresorem**. Je to extrémní závislostní vztah. V tomto případě se oběť téměř ve všem ztotožňuje se

svým trýznitelem, protože je pro ni snadnější vytvořit si k agresorovi vztah, než být „jen obětí“. Další jev, který se v závislostním vztahu objevuje, je **stockholmský syndrom**. Oběť si vytváří silný vztah, který pociťuje jako lásku a sympatie. „*Projevuje se to například tím, že oběť považuje agresora za kamaráda a obdivuje ho. Poslouchá ho na slovo a odezírá, co má dělat.* (Kolář, 2011, s. 39) Janošová a Říčan (2010) uvádějí, že toto chování funguje na principu vymývání mozku, tzv. brainwashingu. Pocity náklonosti vyplývají z nesvobodného vztahu. Motivy, které zde převládají, mají základ ve strachu oběti před trýzněním

Závislost je literaturou většinou popisována jako stav, který člověk potřebuje a kterým podmiňuje svou existenci. Oběť chce primárně bezpečí a agresor moc. Bývá časté, že se agresor snaží nadřazeným a zstrašujícím chováním skrýt vlastní strach. Proto nás také nepřekvapí, že mnoho agresorů, kteří se dopouštějí šikanujícího chování, bývá nebo bývalo šikanováno. Oběť chce hrozbu na svou stranu a je ochotna svého tyrana podporovat a obhajovat, než jít proti němu. Typické bývá, že šikanované dítě prokazuje agresorovi drobné služby a snaží se získat jeho náklonost. Pokud se zamyslíme nad tím, jak se jeví závislostní vztah agresora a oběti okolí, je více než zřejmé, že vyšetřování této podoby šikany je značně ztížené kvůli tomu, že oběť nechce spolupracovat a chrání agresora. Je třeba brát v potaz, že se tento vztah může vytvořit a přizpůsobit tomu vyšetřování a pomoc.

3.3 Sociálněpsychologický pohled – skupinový problém:

Třetím pohled se zaměřuje na celý kontext šikanování, tedy na celou skupinu, která se vyznačuje nezdravými a patologickými vztahy. Řadíme sem důležité poznatky o vývoji šikany ve skupině. Šikana na školách se nikdy neodehrává pouze mezi obětí a agresorem. Cowie a Jennifer (2008) zmiňují, že šikana a násilí na školách není jen individuálním problémem dvou osob, ale jedná se o vážnější problém v sociálním kontextu vztahů. Pokud se chceme na tento kontext zaměřit, musíme sáhnout do teorie skupinové dynamiky mezi dětmi. V tom, jak se šikana vyvíjí, hraje roli mnoho faktorů. Každá sociální skupina má své dynamické procesy, které se promítají ve vývoji. „*Zvláštnost školní třídy jako sociální skupiny je v tom, že je zde nashromážděn poměrně velký počet dětí, které spolu tráví značné množství času, a to po dlouhou dobu.*“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 45). Ve školní skupině probíhá vývoj dlouhodobě. Vztahy a role se postupně diferencují a mění. Hierarchie ve skupině je dána sociálním

statusem dětí, který je v tomto věku určován faktory jako je výkon, atraktivita, materiální vybava apod. Do třídní skupiny patří i autorita učitele. Dle Říčana a Janošové (2010) má třída dvě tváře. Liší se vystupování dětí vůči škole a učitelům a vztahy a chování, které se odehrává čistě mezi žáky. Vztahy mezi dětmi autoři označují jako „ilegální“. Jedním ze skupinových procesů je snaha o určitou samostatnost, vzdor proti autoritě. Pokud známe teoretickou základnu vzniku šikany a jejího průběhu, jedná se o skutečně cenné informace při volbě přístupu, kterým budeme s postiženou skupinou pracovat.

4 Vývoj šikany:

K samotnému vývoji šikany Kolář (2011) definuje pět stupňů stádia ve skupině:

- „*První stádium: Ostrakismus.*
- *Druhé stádium: Přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese*
- *Třetí stádium: klíčový moment, vytvoření jádra agresorů.*
- *Čtvrté stádium: Většina přijímá normy agresorů*
- *Páté stádium: Totalita neboli dokonalá šikana“ (Kolář, 2011, s. 45)*

Tato stádia popisují typický vývoj šikany od jejích počátků až do nejhorších forem rozvinutých šikan. Jedná se o model, který byl vytvořen na základě dlouhodobého pozorování a zabývání se jevem šikanování. Již bylo řečeno, že šikana má tendenci se stupňovat. Není radno tento proces podcenit. Učitel by měl vyšetřit jakékoliv známky možného šikanujícího chování. „*Školy by měly prošetřovat všechny případy šikany, nenápadné i zjevné, aby získaly představu o rozsahu problému.*“ (Fieldová, 2009, s. 142) Pro učitele, či jinou vyšetřující osobu, je významné vědět, se kterým stádiem šikanování má co dočinění, aby byl schopen efektivně nastavit pomoc, případně zastavit jeho další progres.

Postoje svědků:

Průběh jevu se týká celé skupiny, ve které se odehrává. Její členové usměrňují jeho podobu. Zvláštní kategorií jsou svědkové šikany, tedy další žáci skupiny, ve které k šikaně dochází. Lidé v okolí, kteří jsou svědky šikany, zaujímají k situaci **různé postoje, kterým vyjadřují svůj vztah k vykonávanému násilí.** „*Výzkum O’Connell, Pepler a Craig (1999) prokázal, že v polovině případů šikany sledované na hřišti vrstevníci nezasáhly. Jen čtvrtina dětí pomohla oběti a čtvrtina dokonce napomáhala šikanování.*“ (Veenstra, at al., 2014, s. 1136) Cowie a Jennifer (2008) uvádějí další typy participantů šikany. Dítě může zastávat roli jakéhosi asistenta, který se aktivně podílí na šikaně (např. pachateli přidržuje oběť během útoků apod.). Dalším typem je účastník, který pachatele nějakým způsobem povzbuzuje, i když se sám přímo šikany neúčastní (např. slovně povzbuzuje). Další typ je dítě, které se na první pohled šikany nijak neúčastní, ale jeho pasivní role šikanu umožňuje. Poslední je obránce, to je dítě, které se staví na stranu oběti a aktivně ji brání.

„Jednotlivá stadia šikany se vyznačují typickou konstelací postojů k násilí. Jsou to: otevřený nesouhlas, zastržený nesouhlas, lhostejnost, ambivalence, sympatizování, souhlasný postoj. „ (Kolář, 2011, s. 47) Toto schéma vývoje vztahu ostatních protagonistů k násilí ukazuje, jak se postupně mění jejich základní odpor proti porušení základních lidských práv a norem. Děje se tak pod vlivem skupinové dynamiky a agresorovi moci. Dochází k postupnému pochybování o tom, co je správné, tradiční hodnoty postrádají smysl. Na jednu stranu se u protagonistů projevuje snaha neupadnout v nemilost agresora či skupiny agresorů, na druhou stranu, samotné násilí a moc jsou lákavé. V těžké fázi rozvinuté šikany již okolí chování pachatelů přijímá a účastní se na něm.

4.1 Ostrakismus:

Pro začátek je důležité si uvědomit, že k jevu šikanování dochází v podstatě na každé základní škole, v různé míře. Podnětem ke zrodu šikany bývá často nějaká odlišnost dítěte. Žák může z nějakého důvodu vyčnívat a zároveň projevovat slabost, chabou vůlí či podobné signály. Zárodečná forma šikanování pak začíná celkem nenápadně a je velice těžké ji odlišit od běžného přátelského škádlení mezi dětmi. Jedná se o různé posměšky a drobnější psychické útoky. Oběť je kolektivem odmítána a odstrkována. Taková podoba ubližování je spíše důsledkem reakcí dětí na odlišnost, která se vyskytla v jejich okolí, ale pro oběť může být velmi zraňující. Navíc, tyto nenápadné projevy bývají základem k rozvinutí horší podoby šikany.

4.2 Manipulace a agrese se stupňuje:

Horší situace nastává, když tyto drobné útoky pokračují, oběť se nebrání a nechává si posměšky líbit. *„Během několika týdnů, ale spíše dříve, rozezná agresor v outsiderovi snadnou kořist... Outsider bude od agresora napadán urážkami i ranami stále častěji a stále surověji, a nenajde-li způsob, jak se ubránit, ztratí postupně i ty dobré vztahy s ostatními dětmi, které dosud získal.“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 14) Snahy silnějších dětí vyřadit z jejich preferovaného okolí děti, které nezapadají, jsou intenzivnější a dochází i k jakémusi tužení jádra jejich skupiny, která se spojuje proti šikanovanému. Oběť se stává pro druhé zdrojem zábavy a děti experimentují, co vše jim dovolí. Bývá častým jevem, že slabší šikanované děti slouží silnějším k odreagování a pobavení. Hranice ubližování se posouvají a často se objevují i lehčí fyzické útoky. V takovéto*

fázi se mnohdy ukáže, zda skupina byla podporována zvenku z hlediska osvojování si hodnot pozitivních mezilidských vztahů. Ukazuje se, jak jsou děti schopné odolávat negativním vlivům, které je obklopují. Tedy lákavosti dokazování si moci nad jinými za účelem potlačit svůj vlastní strach a nedostatky, to je obzvláště pro dítě náročné.

4.3 Jádru agresorů:

Pokud skupina není dostatečně kohezní, její fungování jako celku přestává fungovat a nastává napětí. Napětí ve skupině může stupňovat celá řada faktorů, jako například přítomnost přílišné soutěživosti mezi žáky, přítomnost patologických osobností nebo žáků s nějakou odlišností. Taková skupina reaguje negativně na každý vážnější tlak.

Pokud se toto patologické chování, které narušuje skupinu, nepodaří působením zvenku zvládnout, skupina se nadále vyvíjí negativním směrem. Čím dál tím více se mocensky strukturuje. Stává se, že se vyčleňuje skupinka či jedinec, kteří jsou v kolektivu nejsilnější, tedy jakýsi vůdci. Ti se pak stávají hlavními agresory, kteří ovlivňují i ostatní.

4.4 Přijetí norem agresorů:

Pokud je agresorům poskytnuto volné pole, postupně se jim daří negativně působit i na ostatní. Děti začínají přijímat normy agresorů a pod vlivem skupinových mechanismů, jako je konformita a sociální tlak, u nich dochází k zásadní proměně ve vnímání a v chování. Žáci nacházejí potěšení v šikanování slabších a napomáhají agresorům. *„Změní se kolektivní mentalita, „duch třídy“. Pak se stane týrání a zotročování bezbranných oblíbenou zábavou.“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 51)*

4.5 Totalita:

Nejhorší podoba šikanování nastává, když se hierarchie ve skupině vystupňuje do extrémů. Silní jedinci se považují za nadřazené ostatním a se slabšími žáky zacházejí jako s podřadnými. Agresoři nastolují atmosféru totality, ve které jejich příkazy a pravidla musí respektovat všichni ostatní. V této fázi procesu šikanování již téměř celá skupina agresory respektuje, ba co více, dá se říci, že je doslova uctívá. Jejich slovo se stává rozkazem, jejich jednání ideologií.

Šikanované děti jsou pod hrozným tlakem. Jsou ovládány strachem, který se stává součástí jejich každodenního prožívání. Jejich život se zcela dostává do rukou agresorů, kteří rozhodují o tom, jak s nimi bude nakládáno. V prostředí šikany téměř pozbývají svobodnou vůli a stávají se doslova nemohoucími loutkami silných spolužáků, jelikož slabí jedinci jsou v této fázi ochotni podrobit se téměř jakémukoliv příkazu či pravidlu. Šikanování nejsou schopni zmobilizovat síly k tomu, aby se pokusili z agresorovi moci vymanit. Tím více, když je pachatel podporován celou skupinou.

Nejhorší podoba rozvinuté šikany nastává, když je chování podporováno i zvenčí, ze strany školy. *„Prorůstání parastruktury násilí do oficiální školní struktury násilí do oficiální školní struktury je poslední metlou k absolutnímu vítězství šikanování.“* (Kolář, 2011, s. 52) Pro ukázkou uvádím ještě zkušenost, kterou popsal Říčan a Janošová (2010): Během prováděného výzkumu na škole zjistili, že je ve třídě šikanované dítě, jehož situaci škola toleruje. Třídní učitelka ho popsala jako dítě s „odpornou povahou“ a šikanu neřešila.

5 Prevence:

Vzhledem k rozšířenosti jevu šikanování a komplikovanosti řešení rozvinuté podoby je velice důležité zaměřit se na jeho **primární prevenci**, tedy snaze mu předcházet. Základním cílem prevence je vytvořit silnou skupinu dětí, která je schopna těmto patologickým jevům odolávat. Taková skupina je posílena proti negativním názorům ostatních. Dokáže a chce si chránit své hodnoty. Ale nevzniká samovolně. S dětmi je nutné pracovat, nejlépe prostřednictvím primární prevence, kterou by jim škola měla poskytnout. Pokud jsou pozitivní vztahy a klima mezi dětmi ošetřeny již zpočátku a dále postupně rozvíjeny a reflektovány, může se tak předejít mnoha rizikovým faktorům, které mohou vést až do velice vážných forem patologického chování. To znamená, že je nutné pracovat na hodnotách dětí, na jejich morálním a psychickém vývoji. Učit je zodpovědným rozhodnutím, umění komunikace, respektu k lidským právům a asertivitě, které jsou ve zdravé lidské společnosti důležité. Je důležité působit na děti směrem k solidaritě se slabšími a znevýhodněnými. Je dobré, pokud je učitel v **kontaktu s rodiči** a pracuje i s nimi, neboť rodinné prostředí je významným faktorem osvojování si hodnot a fungování ve společnosti.

Učitelé by měli být ve své třídě neustále na pozoru. Projevovat dostatečnou empatii ke vztahům mezi dětmi a k atmosféře, která ve třídě panuje. Základní prevence spočívá v tom, neustále **mapovat vztahy ve třídě**. Všimnout si, jak se k sobě děti chovají. Aktivně vyhledávat rizikové žáky a jakékoliv signály, které by mohly poukazovat na přítomnost šikany. Rizikový žáci by měli být učitelem podporováni, například povzbuzením či snahou zapojit je do kolektivních činností. Učitel má k ruce celou **řadu nástrojů prevence**, které může využít. Jedná se o různé dotazníky šikany, třídního klima, rozložení sociálních vztahů apod. Dále pak může s dětmi provádět preventivní aktivity, jako jsou sociální hry na podporu vztahů, hodnot a jiných témat.

V prevenci ve škole hraje velkou roli **osobnost učitele**. Ten by se měl snažit vytvořit si s žáky vztah, který bude vybudován na respektu a autoritě a zároveň na důvěře a sympatiích. „*Má-li udržet kázeň ve třídě, potřebuje mít „přízeň davu“, měl by být milován nebo být dítětem alespoň do nějaké míry sympatický, imponovat jim, potřebuje mít jejich respekt jako osobnost.*“ (Říčan, 1995, s. 72) Takový učitel bude v prevenci pravděpodobně mnohem úspěšnější. Zároveň učitel musí mít o práci s dětmi zájem. Správná a efektivní prevence vyžaduje čas a energii. Je tedy nutný i nějaký vztah ke

své práci. Význam má i **prevence sekundární a terciární**, ve které učitel či jiná osoba již pracuje s určitou formou problému, případně s jeho následky. Prevence je jedním z hlavních nástrojů, které efektivně bojují proti šikaně. Dle Koláře (2011) jde o cestu, která dává reálnou naději, jak zastavit epidemii šikan na školách.

Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení zdůrazňuje roli školy při preventivním působení a dává za cíl vytvořit bezpečné a respektující školní prostředí. *„Školy a školská zařízení při efektivní realizaci prevence šikanování usilují o vytváření bezpečného prostředí a za tím účelem: podporují solidaritu a toleranci, podporují vědomí sounáležitosti, posilují a vytváří podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit třídy a školy, uplatňují spolupráci mezi dětmi a rozvíjí jejich vzájemný respekt, rozvíjí jednání v souladu s právními normami a důrazem na právní odpovědnost jedince.“* (Metodický pokyn k řešení šikanování na školách a školských zařízeních, 2013, s. 1) Školy a školská zařízení se v rámci aktivního působení proti šikaně musí snažit vzdělávat své pedagogické pracovníky v tématech šikany prostřednictvím kurzů a poskytnutím odborné literatury. Prevence by měla být zajištěna i povinností učitelů dohlížet na žáky mimo vyučování o přestávkách.

5.1 Intervenční program OBPP:

Jedná se o první systematický intervenční program proti šikanování. Jeho hlavní princip tkví v ucelené prevenci. Hlavním autorem tohoto programu je profesor Olweus, který se zejména na začátku 70. let začal zajímat o šikanu na školách a upozorňovat na její rizika. Jeho varování však byla vzata vážně až roku 1983, kdy došlo v Norsku k případu sebevraždy tří chlapců v důsledku šikanování. Ministerstvo školství tenkrát tímto programem zahájilo celostátní kampaň proti šikaně na školách. Cílem programu je snížit výskyt šikany a zlepšit vztahy mezi dětmi na školách. Během let byla prokázána účinnost tohoto programu, který se používá již více než 35 let, potvrzují jeho výsledky. *„Má pozitivní dopad na snížení antisociálního chování a zlepšení vztahů ve třídě.“* (Olweus, 2010, s. 126). Během prvních 2 let, byla snížena šikana o 50 %.

Dle Olweuse (2010), se program OBPP zakládá na 4 základních pilířích. Všechny jsou součástí školního prostředí a ovlivňují tedy všechny, kteří jsou jeho součástí. Zapojují

se jak učitelé, tak i žáci. Vytváří se pozitivní a spravedlivé klima. První podmínkou je, že učitelé by měly o děti projevovat autentický zájem. Dalším bodem je vytyčení pevných hranic a pravidel a stanovení následků za jejich překročení. S tím souvisí další – tresty se musí vyvarovat jakéhokoliv násilného charakteru. Posledním pilířem je přítomnost nějakého pozitivního vzoru, který má být znázorňován autoritou dítěte.

6 Řešení šikany:

Jak již bylo řečeno, všechny výše uvedené teoretické poznatky o šikaně by měli vést k tomu, abychom byli schopni problém odhalit a efektivně jej řešit. Jedná se však o náročný proces, jehož délka se v individuálních případech liší.

Proces začíná již samotným podezřením na šikanu, které vede k prvotnímu vyšetřování a identifikaci jevu. Dále by řešení mělo zahrnovat nastavení pomoci protagonistům a léčbu jevu. V ideálním případě následkem řešícího procesu dochází k napravení škod či úzdavě skupiny. Pomoc při šikaně je tedy komplexní proces. *„Její podstatou je reflektovaná pomoc, která zahrnuje: 1. rozpoznání přítomnosti šikany, 2. její důkladné zmapování a 3. promyšlenou a alternativní léčbu.“* (Kolář, 2011, s. 163)

Je těžké odlišit jednotlivé kroky řešení šikany, protože diagnostika a léčba jdou v podstatě ruku v ruce. Diagnostika musí provázet celý průběh řešení šikany. Je neustále třeba mapovat změny a nové poznatky a reflektovat je společně s předchozími. Stejně tak léčbu je v některých případech nutné primárně zprostředkovat ihned po odhalení šikany, aby se předešlo nenávratným škodám (ohrožení na životě, trauma apod.). *„Zásah proti šikaně se může časově překrývat se stadiem vyšetřování.“* (Říčan, 1995, s. 54)

Jsou různé strategie řešení šikany. Zpravidla však většina popisuje vcelku jednotný postup, jak provádět intervenci. Například program proti šikanování profesora Olweuse, nebo strategie řešení šikany dle Pavla Říčana. Naproti tomu Kolářův přístup se v jednotlivých částech diferencuje podle typu a stádia šikany. Z Kolářovy teorie vychází i Metodický pokyn k řešení šikanování na školách a školských zařízeních.

6.1 Diagnostika:

Jak již bylo řečeno, diagnostika by měla být přítomna v celém procesu řešení šikany. Nicméně, i podoba tohoto nástroje se specifikuje dle fáze vyšetřování, ve které se nacházíme. Je rozdíl mezi prvotní diagnostikou, kdy se s případem setkáváme poprvé, hlubší diagnostikou, kdy se snažíme zmapovat si situaci pro potřeby správně nastavené léčby, a diagnostikou za účelem zaznamenávání změn, která by měla být přítomna i během celého procesu řešení. Informace získané během diagnostiky mají učitele nasměrovat k určení dalšího vhodného postupu a cílené pomoci proti šikaně. Proto je

důležité zvážit všechna zjištěná fakta a určit konkrétní diagnózu, ze které se bude vycházet a při další intervenci neustále případ reflektovat.

6.1.1 Zpozorování a odhalení šikany:

Prvotní diagnostice předchází na počátku podezření na šikanu, kdy si učitel či jiná osoba všimne, že ve skupině či s dítětem není něco v pořádku. Případně je na problém upozorněn obětí. Následuje identifikace šikany, tedy utvrzení o přítomnosti jevu. Rozpoznání šikany probíhá na základě znalostí jejích typických znaků a procesu vývoje ve skupině. Učitel, či jiná diagnostikující osoba, se primárně opírá o hlavní rysy šikanování. Sleduje tedy, jestli dochází k nějakému opakovanému a záměrnému ubližování silnějšího žáka slabšímu, které má dlouhodobý charakter. Agrese je směřována vůči oběti s úmyslem ji ublížit či ji manipulovat. Neméně důležité jsou učitelovy případné zkušenosti se šikanou, které ho dělají vůči projevům ostražitým. „*Odhalit šikanu znamená v první řadě více se dívat kolem sebe, více si všímat dění ve třídě, o přestávkách a chování jednotlivých žáků.*“ (Bendl 2003, s. 87) Podnětem k vyšetřování odehrávající se šikany bývají zpravidla dva důvody. Náhodné provalení nebo přímé přiznání. To ovlivní způsob, jakým bude učitel vést vyšetřování. Říčan a Janošová (2010) uvádějí, že vyšetřování může začít „provalením“, tedy přistižením pachatele při činu, kdy má učitel v ruce jasný důkaz nebo „od nuly“, kdy musí učitel důkazy a svědky shánět. Autoři dále upozorňují, že při prvním zjištění šikany je třeba zachovat klid a vyvarovat se unáhlených reakcí.

Odhalení šikany se častěji děje **na základě nějakého náhodného podnětu**. Pachatel je přistižen při činu nebo se některý spolužák už nevydrží dívat na utrpení oběti a šikanu nahlásí. Rodiče si mohou stěžovat učiteli, že mají podezření na šikanu. V horším případě dojde k odhalení jevu šikanování, když už situace vyústí v ohrožení života oběti (pachatel obět' vážně zraní) nebo nějakým zoufalým činem šikanovaného dítěte, kterým se snaží ze situace uniknout (např. pokus o sebevraždu či pokus o vraždu pachatele obětí.). Náhodných způsobů odhalení je mnoho.

K odhalení šikany může dojít i **na základě svěřením se dítěte učiteli a aktivním vyhledáním pomoci**. Tento způsob se bohužel vyskytuje hlavně u šikan mírnějšího charakteru, které jsou v počátcích. Jinak je spíše ojedinělý. Dítě málokdy situaci samo řeší a bývá téměř pravidlem, že obět' o šikanování nemluví a skrývá jej. „*Mnoho dětí se bohužel bojí šikanu oznamovat, nebo poté, co je odhalena, snižují její závažnost.*“

(Fieldová, 2009, s. 142) Často tedy zůstává šikana neodhalena a její projevy a následky se tak mohou bez pomocného zásahu zvenčí postupně zhoršovat. Jedním ze způsobů odhalení může být ještě přiznání agresora, ale k těmto případům samovolně téměř nedochází. Spíše pod tlakem rodičů doma apod.

Proč oběť šikanu skrývá:

Aby byla intervence efektivní, musí si být učitel či jiný vyšetřující vědom i faktorů, které hrají roli v tom, že se oběť k šikanování nepřizná nebo jej skrývá. V první řadě je zde strach z pachatele – z jeho pomsty nebo prohlubování útoků. Často je na místě také stud za to, že si oběť není schopna si se situací poradit. „*Přiznání, že je šikanováno, že ho někdo ponižuje, bývá těžké. Znamená to připustit si, že je slabé a nedokáže se bránit.*“ (Vágnerová, 2009, s. 15) Dítě se může cítit za šikanu i odpovědné. Stává se, že se s pachatelovými urážkami identifikuje. Pak je pro něj šikana vlastně důsledkem vlastní odlišnosti od ostatních, kterému není vyhnutí. Oběť má v těchto případech často tak nízké sebevědomí, že není schopna o sobě přemýšlet jinak, než jak s ní jedná pachatel či celá skupina.

Je třeba se ještě zamyslet nad rodinným prostředím dítěte a sociálními oporami, které jsou mu poskytovány. Protože je důležité, aby dítě vůbec mělo možnost o svém problému s někým mluvit. Sdílení tak těžké a stresující situace jako je šikanování, vyžaduje značnou důvěru, neboť bývá přítomen silný strach z následků. Učitel tedy musí zvážit i to, jak poskytnou dítěti správnou podporu a bezpečné prostředí v případě, že mu ho neposkytne rodina a blízcí.

6.1.2 Varovné signály šikany:

Přímé projevy:

„*Dítě může být šikanováno i v přítomnosti učitele. Probíhá to sice méně nápadně, než když se učitel vzdálí, ale často zcela zřetelně. Jde o přímé známky šikany.* (Říčan, Janošová, 2010, s. 75) Mezi přímými signály učitel či jiná osoba často zaznamenává psychické a fyzické útoky na žáka. Může jít o posměšné poznámky, příkazy nebo nucení k nějaké činnosti dalšími spolužáky. Dále pak třeba o lehčí i intenzivnější fyzickou agresi vůči oběti. Ta se může na první pohled jevit jako dětské vtipy – postrkování, podrážení nohou, mokrá houba na židli apod. Nápadné bývá, že oběť je výrazně v nevýhodě, útoky si nechává líbit a nevrací je. Někdy je oběť přemáhána

bezmocnými záchvaty vzteku a agrese, pokud je jí ubližováno. To se může na první pohled jevit význačně z hlediska zjišťování problému.

Nepřímé projevy:

Jedná se o projevy, které na problém nepřímo odkazují, ale jasně jej nevymezují. „*To jsou běžně pozorovatelné známky, ze kterých můžeme usuzovat na to, že dítě je šikanováno, i když nejsme bezprostředními svědky ve chvíli, kdy mu jiné děti ubližují.*“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 75) Varovné signály šikany můžeme pozorovat ve škole i doma v běžném prostředí dítěte. Rodiče si mohou například všimnout, že dítě má patrný negativní vztah ke škole. Nechce ji navštěvovat, hledá si výmluvy proč se omluvit z vyučování nebo se uchyluje k záškoláctví. Typické jsou i různé somatické projevy jako je nechut' k jídlu, nespavost apod. Často se děti také uchylují ke zveličování příznaků nemocí nebo jejich předstírání, kterým se snaží získat důvod, proč nechodit do školy. Učitel si pak může všimnout zvýšené nárazové absence u žáka, neomluvených hodin či výmluv pro omluvu z vyučování. Dalším varovným signálem je to, že dítě nemá blízké přátele a neudrzuje ani moc širších sociálních kontaktů. Celkově může u obětí převažovat depresivní ladění a přemíra stresu. Dítě může domů chodit s viditelnými zraněními, s poškozenými věcmi nebo se třeba také může opakovat ztrácení věcí - za všemi těmito znaky pak může stát pachatel šikany.

6.1.3 Co je a co není šikana?

Diagnostika šikany v dětském kolektivu je velice obtížná záležitost. Obzvláště pokud se jedná o nejednoznačná prvotní stádia, u kterých je ale riziko rozvinutí ve vážný problém. Je třeba odlišit běžné projevy soutěživosti a vtipů mezi dětmi od signálů šikanování. To je nelehký úkol. „*Neexistuje nějaká přesná, jednoznačná hranice mezi nevinným škádlením a šikanou.*“ (Bendl, 2003, s. 24) Šikana má však některé znaky, které se u dětí běžně nevyskytují. Především, drobné pošťuchování a vtipky určitého nápadného charakteru, nebývají dlouhodobou záležitostí. V dětských kolektivech se často mění vztahy mezi jedinci a nebývá obvyklé, aby se vtipy a roztržky opakovaly po delší dobu. Natož aby se proti jednomu dítěti obracela většina třídy. Dalším znakem je, že k dětskému škádlení dochází víceméně náhodně a spontánně, bez zjevného cíle. Jednoduše, útok bývá nevinný nebo nepromyšlený, kdežto u šikanování je akt směřovaný s cílem oběti ublížit, ponížit ji a pobavit se její reakcí. Tou může být i apatie k útokům. Jedním z pozorovatelných signálů je i prostý fakt, že vtipy ze stany pachatele oběť nebaví tak, jako žáka, na kterého jsou směřovány ve smyslu legrace.

6.1.4 Mýty o šikaně:

K podcenění projevů, které by mohly souviset se šikanou, dochází poměrně často a to jak ze strany pedagogů, tak i ze strany rodičů a blízkého okolí. Nemusí se jednat jen o záměnu agresivních projevů s dětskými vtipy. Lidé mnohokrát podléhají různým předsudkům a stereotypům. Vágnerová (2009) upozorňuje na riziko „mýtů o šikaně“, které mohou vést k tomu, že šikana není řešena správně.

Jedním z předsudků bývá, že **pachatelé šikany jsou většinou chlapci**. Není ale výjimkou, že se jí dopouštějí i dívky. Dalším předsudkem je **obraz osobnosti pachatele**. Typickou představou je jedinec s nižší inteligencí a viditelnými nekontrolovatelnými projevy agrese vůči okolí. Často se ale jedná o jedince, který inteligencí převyšuje ostatní a své činy si promýšlí a zakrývá. Málokdo si dokáže představit, že by inteligentní a prospívající dítě, dobře ukotvené v kolektivu kamarádů, mohlo být tím agresorem. Stejně tak jako existuje **stereotypní obraz pachatele**, jsou i podobné představy o oběti. Převažuje vidina ustrašeného a nevýrazného dítěte, které se viditelně straní kolektivu. Opět ale, obětí může být i na první pohled sebevědomé a úspěšné dítě, které v kolektivu disponuje běžnými kamarádskými vztahy.

6.1.5 Hlubší diagnostika:

Během vyšetřování je třeba si uvědomit, že máme co dočinění s velice komplexním problémem. Vyšetřující musí vzít v úvahu, že pracuje s jevem, který má svou vlastní dynamiku a svůj specifický vývoj. Z hlediska teorie může diagnostiku usnadnit znalost typického vývoje šikany. Lze si tak hlouběji uvědomit souvislosti celého procesu narušení vztahů mezi dětmi. Každá podoba šikanování, ve kterém se protagonisté zrovna nacházejí, může vyžadovat jiný přístup. „*Na podkladě kvalifikovaného odhadu vnitřního a vnějšího stádia volíme nejúčinnější postup vyšetřování.*“ (Kolář, 2011, s. 175)

Pokud byla ve třídě odhalena šikana, je důležité celý případ vyšetřit a zajistit si co nejhlubší vhled do situace. Diagnostika situace spočívá v získávání co nejvíce informací o konkrétním problému. Diagnostika by měla mít systém, aby se učitel mohl v postupu lépe orientovat. Je tedy na místě promyslet si předem strategii. Vyšetřování šikany můžeme přirovnat k typické práci policie. „*Základní schéma tohoto postupu je toto: rozhovor s informátory a oběti, rozhovor se svědky, rozhovor s agresory, resp. Podezřelými.*“ (Říčan, Janošová 2010, s. 79) Metodický pokyn MŠMT k řešení

šikanování ve školách a školských zařízeních (2013) nabízí podobný postup řešení šikany, který ve shrnutí vypadá následovně: Pokud učitel nezjistil šikanování sám, měl by nejprve uskutečnit rozhovor s těmi, od kterých pochází upozornění na šikanu. Dalším krokem bude shromáždit co nejvíce svědků, aby se o situaci zjistilo co nejvíce informací. Dále podle metodického pokynu následují tzv. individuální či konfrontační rozhovory protagonistů šikany. I tento postup nabízí tedy systematické řešení. V případě zmíněných konfrontačních rozhovorů není vhodné stavět proti sobě oběť a pachatele, a to z důvodu možného ohrožení ze strany pachatele.

I když má učitel k dispozici základní rámec toho, jakými kroky při zjišťování informací postupovat, vždy si vyšetřování nastavuje dle výchozích informací, které má k dispozici. Od těch se odvíjí celý proces. Zprvu je nutné zaměřit se na věci, ve kterých hraje roli čas. Říčan a Jarošová (2010) zdůrazňují, že moment překvapení může být velkou výhodou. Mělo by se například snažit zabránit tomu, aby se pachatelé a možní svědkové domluvili na lživých výpovědích apod. Je nutné se zaměřit na to, v jakém stavu se nachází oběť a zda jí nehrozí přímé nebezpečí na zdraví a na životě. I přesto, že by se měl učitel nejdříve snažit nashromáždit důkazy a informace od svědků, je nutné zajistit ochranu dítěti, které může být agresory po odkrytí šikany potencionálně ohroženo. Během zjišťování problému je na učiteli, aby posoudil vážnost situace. *„Ochranu oběti je nutné zajistit co nejdříve a být v ní co nejdůslednější. Nikdy si nejsme jisti, kdy se vyšetřování „proflákne“ a agresoři ji budou podezírat z „bonzování“.“* (Říčan, Jarošová, 2010, s. 81) Učitel se postupně snaží od oběti a svědků zjistit co nejvíce informací, aby si mohl celý jev šikanování zasadit do kontextu, ve kterém probíhá. Je třeba zjistit kdo je pachatelem, kdo je obětí, za jakých podmínek šikana probíhá, jakou má podobu, jak dlouho trvá, jakou roli hrají další žáci apod. *„Zjistit účastníky, vzorce, typy, frekvenci, míru šikany a místa, kde k ní dochází.“* (Fioldová, 2009, s. 142) Učitel by se měl pokusit zajistit usvědčující informace proti pachateli. Rozhovor s pachatelem by měl ideálně probíhat ve chvíli, když už má učitel v rukou nějaké důkazy.

V rámci zjišťování kontextu je i diagnostika toho, jak k šikaně došlo, jaké jsou její spouštěcí mechanismy. Je třeba se tedy postupně zaměřit i na kořeny problému a zmapovat osobnost pachatele, oběti, jejich rodinná prostředí apod. Od prvních získaných informací o případu může učitel postupovat již specifitěji a přistoupit k diagnostice více cílené na konkrétní formu a stupeň šikany. Vhodně volit komunikační

kanál s protagonisty apod. Dle toho se liší postupy, jak další informace získává či zda se bude rozhodně snažit situaci zvládnout sám nebo přikročí ke kontaktování dalších odborníků na pokročilé podoby šikan. V případě, že se setkáme s nějakou méně obvyklou formou, je nutné brát v úvahu její specifika jak při získávání informací v rámci diagnostiky, tak během léčby (např. postup při řešení kyberšikany).

6.1.6 Počáteční šikana vs. pokročilá šikana:

Při diagnostice by si měl učitel zjistit, kolik agresorů a s jak silným vlivem se ve skupině nachází. Nakolik je již skupina pod jejich vlivem. Zda se jedná již o šikanu pokročilou, či počáteční. Pokud jsou ve skupině přítomni žáci, kteří ještě plně nepřijímají normy agresorů, jedná se o šikanu počáteční. Pokud máme co dočinění s touto formou, nejlepším postupem je nalezení vhodných svědků. Vzhledem k tomu, že všechny děti ve skupině ještě nejsou pod nadvládou agresora, je velká šance, že vyhledávání svědků bude úspěšné. Když pomineme primární prevenci, nejlepší je, pokud je proti šikaně zakročeno již v počátcích. V pozdějších fázích je pomoc zvenčí znesnadněna silou skupiny, která se vytvoří kolem agresorů. Problémem je také rozvíjející se protiúdržavný systém. Pokud diagnostika odhalí pokročilou šikanu, je třeba jednat velice opatrně a veškeré další kroky pečlivě uvážit.

6.1.7 Střetnutí se závislostním vztahem během diagnostiky:

Učitel by měl během diagnostiky počítat i s rizikem vytvoření extrémního závislostního vztahu mezi obětí a pachatelem a počítat tak s jeho projevy. Obzvláště u šikany pokročilé. Oběť se může s agresorem z hlediska pozorovatele přátelit a přijímat jeho útoky jako běžné vtípky mezi dětmi. Strach oběť směřuje do vytvoření si sympatií k agresorovi, protože čím mu je blíže, tím se cítí bezpečněji. Je tak nutné počítat se snahou oběti pachatele za každou cenu bránit a zlehčovat jeho chování.

6.1.8 Diagnostický rozhovor:

Jedním z hlavních nástrojů vyšetřování je rozhovor s protagonisty šikany. První rozhovor bývá nejvýznamnější, protože jeho průběh může ovlivnit celou podobu dalšího vyšetřování. V případě oběti, a mnohdy i svědků, je třeba získat si jejich důvěru a zajistit pocit bezpečí, aby byly ochotni vypovídat. *„Je-li referentem sama oběť, oceníme důvěru, kterou nám svým sdělením projevuje, ujistíme ji svou podporou a ochranou, zeptáme se, jak si představuje naši pomoc a podle možnosti k tomu v dalším*

postupu přihlédneme. Tento dotaz by však neměl vyznít tak, jako kdybychom si nevěděli rady. Oběť potřebuje především povzbuzení a naději. „(Říčan, Janošová, 2010, s. 81)

Z prvních rozhovorů učitel získává cenné informace diagnostiky, ze kterých může dále vyvozovat závěry pro další postup. Měl by se snažit získat co nejvíce stěžejních informací k případu. *„Při prvních rozhovorech je důležité zjišťovat fakta, která poukazují na stupeň pokročilosti šikany. Závažnost a častost agresivních projevů, závažnost dopadů šikany na oběť, doba, po kterou šikanování trvalo; počet obětí a agresorů; pozitivní postoje k šikaně.“ (Kolář, 2011, s. 177) „Z rozhovoru by měly vyplynout informace o tom, co, kdy a kde se odehrávalo, kdo další byl přítomen (pozor, nevyslychejte dítě jako „vyšetřovatel“, ptejte se uvážlivě, mírně, nechtějte hned rychlou odpověď).“ (Vágnerová, 2009, s. 21)*

Specifika rozhovoru s obětí udává také to, za jakých podmínek se první rozhovor odehrává. Zda oběť za učitelem přišla sama, či jestli byl na šikanu učitel upozorněn někým jiným. Pokud přišla sama, učitel by měl tento krok ocenit a vyjádřit jí důvěru. Zároveň oběť musí vidět, že jí chce pomoci. Učitel by měl jednat rychle, ale velice opatrně, aby nepřišel o důvěryhodnost. Zpravidla je dítě, které si prochází šikanou, velice citlivé k jakémukoliv projevu nedůvěry nebo podcenění jeho problémů. Zpětná vazba bývá tedy rozhodující. Pokud je rozhovor veden z učitelovi iniciativy, je třeba počítat s tím, že se dítě ihned nesvěří, ba dokonce šikanu popře. Je třeba zajistit důvěryhodné, citlivé a bezpečné prostředí. Zároveň ukázat, že problém je řešitelný. Hlavním cílem rozhovoru je, aby se oběť přiznala a spolupracovala na řešení. Opět, v případě doznání je třeba správná zpětná vazba. Učitel by měl využívat některé prvky terapeutického rozhovoru. Geldard a Geldard (2008) uvádí význam pozorování, aktivního naslouchání a pomoci vyprávět dítěti jeho příběh. Během prvního rozhovoru by si učitel měl dávat pozor na to, jak se všichni dotazovaní chovají. Jak se shodují či liší výpovědi svědků. Jak se chová oběť a agresor. Je dobré co nejdříve zmapovat situaci ve skupině, tedy vzájemné vztahy ve třídě. Zjistit jaký vliv má agresor na skupinu. Z toho může vyplynout, o jak pokročilou šikanu se jedná.

Pokud zjistíme, že dochází k fyzickým útokům, snažíme se zjistit, jaký mají rozsah, intenzitu a podobu. Obecně platí, že čím jsou útoky brutálnější, tím je šikana pokročilejší. *„U velmi vážných forem agrese (např. věšení, škrcení, skupinové bití a kopání...) lze předpokládat, že probíhala určitá „příprava“ mírnějšími formami*

šikanování., (Kolář, 2011, s. 177) Dále u případů, kde je oběť ohrožena na zdraví či na životě, je třeba zajistit jí ochranu. Není dobré stavět ihned oběť a pachatele do konfrontace. Oběť je často vyděšená a tento krok by mohl zničit další možnost její spolupráce.

6.2 Léčba šikany:

Pokud byla provedena základní diagnostika, je na místě nastavit dětem správnou pomoc. Jak již bylo řečeno, učitel by měl stále sledovat nové informace a změny a dle toho intervenci přizpůsobovat. Léčba šikany by měla vycházet z co nejpřesnější diagnostiky a musí být brány v potaz všechny proměnné, které jev doprovázejí (tedy forma, typ, vývoj, kontext šikany apod.). Dle odhadované podoby šikany se škola musí rozhodnout, zda šikanu bude řešit základními výchovnými, popřípadě restriktivními prostředky, nebo zda je nutné zajistit specifickou intervenci v podobě odborníků na šikanu.

6.2.1 První intervence:

Léčba šikany je záležitostí více stran. Především však oběti, pachatele, jejich rodičů a školy. První zásah, který učitel vede, by měl směřovat ke stabilizování či zpomalení procesu. Měl by se snažit eliminovat nebezpečné projevy šikany a uchránit oběť před hrozícím nebezpečím na zdraví a psychice, pokud bezprostředně hrozí. Tento krok je veden již během diagnostiky a je jakousi první náplastí na problém. Roli hraje rychlost a opatrnost. Tato intervence většinou nejde do hloubky léčby šikany, řeší pouze symptomy. Je to první pomoc a je nezbytné, aby následovala dlouhodobá práce se skupinou, která šikaně zamezí a sníží riziko jejího návratu.

6.2.2 Léčba jednotlivců:

Dalším krokem je ze situace vyvodit důsledky. Tedy pokud je šikana vyšetřena a pachatelé usvědčeni, měli by být agresoři potrestáni a ošetřeny vztahy ve skupině. Škola musí přijít s návrhem opatření, jak postupovat ohledně všech žáků, kterých se šikana dotkla. V léčbě musí být zohledněn i psychický stav protagonistů. Zejména důsledky šikanování, které je postihly nebo jim bezprostředně hrozí. Například, pokud byl mezi pachatelem a obětí přítomen závislostní vztah, je třeba počítat s určitými symptomy závislosti, se kterými se budeme potýkat. Podle Koláře (2011), léčba

závislosti skupiny, ale i individuální psychoterapie oběti či agresora musí počítat s odvykacími potížemi, možností abstinčního syndromu a recidivy.

Náročná je léčba oběti, která často i přes zdánlivé vyřešení šikany, zůstává často poškozena. Pokud se jednalo o pokročilou šikanu, je situace mnohdy horší. Rodiče často řeší problém přechodem dítěte na jinou školu, ale stává se, že se i tam dostává do role šikanované oběti. „*Jako by jejich skryté zranění přitahovalo agresory.*“ (Kolář, 2001, s. 101) Je třeba s obětí dlouhodobě pracovat i po ukončení šikany a zaměřit se na příčiny, proč se dítě stalo obětí a to, jak moc byl zasažen vývoj jeho osobnosti.

Agresora je nutné ošetřit z hlediska uvědomění si povinnosti respektovat společenské normy. Jinak hrozí recidiva problémového chování, mnohokrát i v horších podobách. Agresor pak žije s vědomím, že mu činy prochází a dojde k upevnění vzorců chování. Proto je důležité vyvodit z jeho činů odpovídající důsledky. V případě odhalení nějaké patologie osobnosti je potřeba, aby rodiče zajistili náležitou psychiatrickou či psychologickou péči.

Je třeba ještě zdůraznit, že pokud chceme léčit šikanu u jednotlivců, musíme se zaměřit na to, z jakých příčin vznikla. Roli hrají určité charakteristiky v osobnosti oběti a pachatele, také dnešní doba, ve které děti žijí a které na ně působí silným sociálním tlakem. „*Šikana představuje poruchu chování. Je odchylkou (deviací) v oblasti socializace. Nemá jedinou příčinu, ani jednu hlavní příčinu. Na jejím vzniku se podílí celá řada faktorů, ať už se jedná o biologické (genetické) předpoklady agresorů (ale i obětí), nebo o vliv faktorů psychický a sociálních. Z tohoto pohledu můžeme hovořit o multifaktoriální podmíněnosti šikany.*“ (Bendl, 2003, s. 53) Při hledání příčin šikany je tedy dobré zohlednit všechny možné zdroje a dle toho postupovat.

6.2.3 Metody nápravy:

V lehčích případech může postačit rozhovor s pachatelem a následná domluva, případně hrozba kázeňským trestem. Pachatel si uvědomí své jednání a v konfrontaci s vyjádřeným nesouhlasem učitele či jiných odborníků, od páchání upustí. Domluva může probíhat i za přítomnosti rodičů, což bývá posilujícím prostředkem. Kolář (2011) popisuje dvě hlavní metody nápravy šikany, metodou usmíření či metodou vnějšího nátlaku. Veenstra a další (2013) zmiňují, že nejlepším postihem pro pachatele bývají tresty spojené se ztrátou výhod, formy detence a vyloučení, nicméně i ve

zprostředkování usmíření mezi obětí a pachatelem připouští možný úspěch. Hlavní intervenci vidí v práci se skupinou. „Ředitel může rozhodnout, že sankce budou použity až tehdy, selže-li pokus o řešení bez trestu, o tzv. smíření.“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 105)

Metoda usmíření:

Principem této metody je napravení narušených vztahů mezi obětí a pachatele. Probíhá na základě diskuse o vnímání šikany pachatelem a obětí. Učitel se snaží, aby se pachatel dokázal vžít do oběti a uvědomit si důsledky svého jednání. Užití této metody je možné jen v některých případech. Ne každý žák bude schopen zakusit i pohled jiné strany a pocítit vinu.

Metoda vnějšího nátlaku:

V komplikovanějších případech je nutné řešit případ skrze výchovnou komisi. Jedná se o poradní orgán ředitele školy, kde měl by být přítomen ředitel školy, učitel, výchovný poradce (popřípadě metodik školní prevence) a agresor se svým zákonným zástupcem. Popřípadě zástupce OSPOD, psycholog pedagogicko-psychologické poradny a jiní odborníci. Zde se případ probírá a vyvozují se doporučení k řešení a sankcím. „Pedagog (nebo externista), který šikanu vyšetřoval a má nejúplnější informace, je seznámí s výsledky vyšetřování. Informuje věcně a ohleduplně, zdrží se káravého tonu. Doplní ho přítomní pedagogové. Nato dostane slovo agresor a jeho rodiče...Dále jedná komise za zavřenými dveřmi a s výsledkem jsou nakonec seznámeni rodiče i žák.“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 105) Žákovi může být udělen kázeňský trest, může být i přeřazen do jiné třídy. V závažných případech je rodičům doporučen pobyt v diagnostickém ústavu či středisku výchovné péče, případně tam žák může být umístěn na základě předběžného opatření a nařízení ústavní výchovy. Z legislativního hlediska může být nezletilému pachatel stanoven případně dohled. Kolář (2011) upozorňuje, že v případě metody vnějšího nátlaku, by mělo být uskutečněno ještě oznámení o potrestání pachatele před třídou a zajištěna ochrana oběti. V obou případech se v podstatě jedná o prostředky odstranění patologického chování ze skupiny. Oznámení o potrestání má funkci potvrzení funkčnosti autority, spravedlnosti a hrozby sankcí. Ochrana oběti je hlavně následné preventivní opatření proti opakování šikany.

6.2.4 Léčba počáteční šikany vs. léčba pokročilé šikany:

Je patrné, že léčba počáteční a pokročilé šikany se v mnoha znacích liší. Pokud učitel odhalil šikanu, která je v **počátečním stádiu**, léčba má velkou šanci na brzký úspěch. Chování agresorů není ještě skupinou přijímáno jako normy a pravidla, kterými se pod tlakem sociální konformity či strachu musí skupina řídit. Sami agresori ještě nejsou v takové pozici, aby se cítili naprosto jistí svými činy, a u oběti se v těchto fázích ještě často objevuje snaha situaci změnit a nalézt pomoc. Všechny tyto faktory hrají ještě ve prospěch efektivnímu řešení. S agresorem, obětí i žáky se dá pracovat. Můžeme říci, že v tomto případě se dá situace mnohdy zvládnout klasickou preventivní prací. Tu dokáže poskytnout třídní učitel.

Jeli ve skupině patrný silný vliv agresorů, kterému podléhá většina třídy, jedná se již pravděpodobně o vážnou **pokročilou šikanu**, kde je léčba nejnáročnější. Skupina má své vlastní zákony a vládce, dle kterých se řídí a jejich pouto je velice intenzivní. Oběť je v tomto stádiu často neschopná stavět se na odpor a její psychický stav může být vážně narušený. Je možné, že v případě pokročilé šikany, se učitel setká i s patologií v osobnosti pachatele (psychická porucha či jiné onemocnění ovlivňující projevy v chování). Jedná se o případy, které i po určení diagnózy, učitel většinou není schopen řešit sám. Ve skupině zasažené pokročilou šikanou je třeba efektivně vyšetřit a působit na celou skupinu. To zajišťují většinou další specializovaní odborníci. Ještě je třeba vzít v úvahu možnost forem šikany se svými specifickými zvláštnostmi a komplikacemi, např. kyberšikanu. I zde bude průběh diagnostiky a léčby individuální. Například u kyberšikany je třeba přizpůsobit léčbu znalostem moderních technologií, spolupráci s dalšími odborníky a zaměřit se na to, kde přesně se odehrává a dle toho jednat.

Pro ilustraci odlišného přístupu k řešení jednotlivých stádií šikany uvádím ještě Kolářovu klasifikaci scénářů pomoci podle cíle léčby stádia a formy šikanování: „1. První pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu; 2. celková léčba pro řešení prvních dvou fází šikanování, RTP – Rámcový třídní program; 3. První pomoc pro komplikovanou počáteční šikanu; 4. první pomoc pro obyčejnou pokročilou šikanu; 5. první pomoc (krizové scénáře) pro komplikovanou pokročilou šikanu, patří sem například výbuch skupinového násilí, tzv. školní lynčování; 6. celková léčba pro třetí stádium šikanování s běžnou i komplikovanou formou, ZIP – Základní intervenční

program (u organizovaných šikan, od třetího stádia vždy v kombinaci s první pomocí)“ (Kolář, 2011, s. 169)

6.2.5 Náprava vztahů ve skupině:

Léčba skupiny je nezbytnou součástí řešení šikany. Je třeba se snažit napravit narušené vztahy a nasměrovat opět správné zdravé fungování. Jedním z cílů je i preventivní působení proti návratu šikany a další práce s protagonisty šikany. Základním předpokladem k efektivní nápravě je orientovat se ve skupinové dynamice dětské skupiny a konkrétních vztazích dané třídy. Diagnostika těchto vztahů může probíhat skrze testy a dotazníky, případně přímou práci s kolektivem skrze různé hry a terapeutické prostředky. Cowie a Jennifer (2010) uvádějí, že učení se kooperace ve třídě má velký vliv na vztahy mezi dětmi. Učitel by měl na třídu tímto směrem působit, využívat různé formy práce, kde bude předpokladem kooperace dětí, diskuze, náhledy na různé problémy apod.

Další práce se skupinou je určena dle stupně a formy šikany. Vhodná je práce dle intervenčního programu. Program má charakter ustálené terapeutické práce na změně a pochopení vztahů mezi dětmi. Děti by měli spolupracovat. *„Cílem základního intervenčního programu je zastavení sebedestrukce a nastartování sebeúzdavného procesu skupinového organismu.“ (Kolář, 2001, s. 178)* V efektivní léčbě skupiny by měli působit vyškolení odborníci, intervenční program zpravidla provádějí pracovníci střediska výchovné péče, pedagogicko- psychologické poradny či centra primární prevence. *„Hlavní znaky programu: Vedou ho externí odborní pracovníci, kteří prošli výcvikem ve skupinové práci; jde většinou o vícečetná setkání celého třídního kolektivu; setkání probíhají v době vyučování buď v odborném zařízení, nebo v prostorách školy.“ (Vágnerová, 2009, s. 34)*

7 **Legislativa:**

7.1 **Školské dokumenty:**

Škola se opírá při prevenci a řešení šikany o řadu dokumentů. Významný je především školský zákon a jeho vyhlášky Hlavní principy a kroky, kterými by se měla škola řídit, jsou zakotveny v metodických pokynech MŠMT. Nás zajímá hlavně Metodický pokyn k řešení šikanování na školách a školských zařízeních, č. j. MSMT-22294/2013-1 (dále metodický pokyn). Ten obsahuje základní informace, jak v případě šikany postupovat. Dále poukazuje na rizika, která tento jev přináší. Pokyn zdůrazňuje povinnost pedagogů proti šikaně preventivně působit a zasahovat: „Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky. V souladu s ustanovením § 29 zákona č.561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, jsou školy a školská zařízení povinny zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit, a současně vytvářet podmínky pro jejich zdraví vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování (sociálně patologických jevů). Z tohoto důvodu musí pedagogický pracovník šikanování mezi žáky předcházet, jeho projevy neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.“ (Metodický pokyn k řešení šikanování na školách a školských zařízeních, 2013, s. 2) Na základě metodického pokynu si pak škola sama vytváří vlastní **školní Program proti šikanování, který** obsahuje část s názvem **krizový scénář**. Program proti šikanování je součástí dalšího dokumentu, **Minimálního preventivního programu (MPP)**.

MPP se vytváří zvlášť na každý nový rok dle aktuální situace na škole, v případě dlouhodobých cílů na čas delší. Sestavuje ho a vyhodnocuje školní metodik prevence. Ten spolupracuje s dalšími pracovníky školy. Cílem je popsat strategii prevence rizikového chování na škole. Program proti šikanování musí mít vypracovaný každá škola. Vzhledem k tomu, že se jedná o kroky, které by měly být co nejefektivněji uplatnitelné v praxi, je logické, že na tvorbě Programu proti šikanování podílejí ti, co mají k praxi nejbližší, tedy všichni pedagogičtí pracovníci včele se školním metodikem prevence. Společně se zaměřují na to, aby atmosféra ve škole dětem poskytovala klidné a bezpečné místo, a to pro každého bez rozdílu, nehledě na to, zda na škole došlo k šikanování, či ne. Odpovědnost za program proti šikanování nese ředitel školy.

Krizový scénář, který je součástí programu proti šikanování, popisuje jednotlivé kroky, které by měla škola podniknout v případě, že k šikaně došlo.

7.2 Školní pracovníci:

„Na prevenci šikany i při řešení jednotlivých případů by měli spolupracovat pedagogičtí pracovníci podle předem dohodnutých postupů“ (Metodický pokyn k řešení šikanování na školách a školských zařízeních, 2013, s. 1) Hlavní školní pracovník, kterého se šikana týká, je bezpochyby **třídní učitel**. Jeho povinností je případ vyšetřit a řešit, případně postoupit dalším odborníkům. Třídní učitel je také hlavním zprostředkovatelem mezi rodiči a školou. Více se o jeho roli zmiňují v kapitole učitel. **Výchovný poradce** společně s **metodikem školní prevence** by měli zastávat na škole poradenskou činnost. Tu může poskytovat i **školní psycholog**. Tito odborníci by měli zajišťovat i postupy řešení šikany a prevence na školách. Dále je možné navázat ještě spolupráci s dalšími institucemi. Nejčastěji se jedná o **pedagogicko-psychologické poradny**, které působí v oblasti poskytování pedagogické a psychologické pomoci žákům a studentům. Využívána bývají ještě **střediska výchovné péče**, která poskytují preventivně-výchovnou činnost v oblasti chování žáků.

8 Protagonisté šikany:

Osob, kterých se problematika šikany týká, je mnoho. Jejich role a případná práce s nimi má svá specifika a rizika. Ve středu dění se ocitají nejvíce samozřejmě oběť a pachatel, případně skupina pachatelů. Dále rodiče protagonistů, učitel, další odborníci, třídní kolektiv a jiní lidé. Šikanu a její řešení, ovlivňují všechny zúčastněné osoby. Vyvíjí se dle jejich reakcí a zásahů. Při řešení je třeba počítat s tím, že všechny osoby mohou vyšetřování komplikovat a zkreslovat. Agresorův vliv na oběť a další žáky je může nutit nepravdivě vypovídat, zavádět a zapírat. Oběť a svědkové se v těchto případech bojí mluvit a agresora chrání, případně někteří žáci s agresorem spolupracují. Samotný pachatel často při vyšetřování lže a zapírá. Problematická bývá i spolupráce s rodiči. Každý se snaží chránit své dítě. Rodiče agresorů popírají a zlehčují jejich činy a rodiče oběti se mohou bát případ hlouběji řešit nebo dělají zbrklé zásahy (např. berou řešení do svých rukou). I školní pracovníci mohou řešení případu komplikovat. Škola může nad případem zavírat oči a odmítat oficiálně přiznat, že mají problémy se šikanou. Problémem bývá i nekompetentnost učitele a jeho neschopnost či neochota šikanu řešit. Kolář (2011) tyto komplikace s jednotlivými zúčastněnými osobami nazývá „zakrývající a protiúzdavný systém“. *„Podobných faktorů, které dohromady tvoří začarovaný kruh, který komplikuje řešení šikanování, resp. brání jeho úspěšnému vyústění, existuje celá řada.“ (Bendl, 2003, s. 67)* Vzhledem k limitům této práce dále blíže rozvedu jen pachatele, oběť, rodiče a osobnost učitele.

8.1 Pachatel:

Není pochyb o tom, že agresí v sobě má v určité míře každý člověk. Méně lidí v ní však nachází zalíbení. Při zkoumání pachatele šikany se musíme pozastavit nad otázkou, jak může jedna lidská bytost cíleně ubližovat druhé, ještě navíc slabší. Odporuje to základním lidským hodnotám. Častým důvodem tedy bývá špatné rodinné prostředí, ze kterého dítě nemohlo hodnoty převzít. Příčinou může být i nějaká patologie v osobnosti pachatele, která s absencí soucitu a projevy nemorálního chování souvisí. *„Ačkoliv existují děti, které se s psychopatickými sklony rodí, většina agresorů se násilnickému, agresivnímu chování učí od svých vzorů ve škole a doma.“ (Fieldová, 2009, s. 60)*

V případě setkání s takovýmto jedincem je těžké udržet si chladnou hlavu a pachatele ihned neodsoudit. I s ním je nutné pracovat. Učitel se potýká s problémem, aby se nenechal pohltit emocemi a choval se i k němu objektivně. Jelikož jeho úkolem je správně ošetřit i agresora. Výhodou je naděje, že u dětí není ještě ukončen vývoj osobnosti a intervence je může do budoucna v mnohém ovlivnit. To platí i pro pachatele. I pro něj vyplývají rizika z účasti na šikaně. Vzorec násilí si sebou může odnést i do dospělosti a tím mohou trpět jak jeho vztahy, tak i společnost. „*Řada studií ukazuje, že děti, které šikanují jiné, jsou značně rizikové z hlediska výskytu dalšího problémového antisociálního a násilného chování.*“ (Olweus, 2010, str. 126). „*Agresor ponechaný svému „nutkavému“ osudu se stává „charakterovým mrzákem“, u něhož se povážlivě upevnila antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost.*“ (Kolář, 2011, s. 100)

8.1.1 Rysy pachatele:

Martínek (2009) uvádí typologii agresorů. Tato typologie popisuje nejčastější typy pachatelů šikany „*Agresor hrubý a fyzický, agresor jemný a kultivovaný, agresor srandista a agresor spouštějící ekonomickou šikanu.*“ (Martínek, 2009, s. 136)“. Někteří agresori mohou působit na vnější pohled i pozitivně, například kultivovaný agresor se k učiteli chová s respektem a úctou. Srandista zase působí dojmem živějšího žáka, ale dokáže pobavit i učitele. I přes nutnost přistupovat ke každému případu šikany s vysokou mírou individuality, můžeme vycházet z určitých charakteristik a typologií pachatele. Jaké jsou tedy typické rysy agresora?

- **Převaha a vliv:** Typický pachatel šikany je dítě, které oplývá výraznou převahou. Ta jim usnadňuje typický vliv na další jedince ve skupině. Pachatel převažuje ostatní například fyzickou silou. Převaha může být i inteligenční, pokud je v kombinaci s dalšími osobnostními rysy. Případně psychická – psychicky silnější dítě trýzní méně odolné. „*Iniciátory šikany bývají většinou jedinci starší, fyzicky vyspělejší, popř. sociálně narušené osoby.*“ (Bendl, 2003, s. 42)
- **Vysoké sebevědomí vs. komplexy:** Další typický pozorovatelný znak pachatele. Pachatel si je svojí moci vědom a touží ji prosazovat. Moc se mu líbí a vyhledává situace, které mu to umožňují. „*Pro šikanující je typická touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat.*“ (Říčan, 1995, s.

32) Děti, které prosazují svoji moc vůči slabšímu, se vyznačují určitou mírou necitlivosti. Takové chování může být patrné již od dětství. Agresoři mohou slabší jedince hodnotit jako méněcenné. Na druhou stranu, pachatelé někdy bývají i děti, které si kompenzují určité nedostatky. Například někdo, kdo je nebo byl šikanovaný dříve, si svoje komplexy vybíjí týráním ještě slabší oběti. Tento typ agresorů často pochází z rodinného prostředí, kde dochází či docházelo k týrání.

- **Rodina:** Rodinné prostředí agresora je další charakteristikou. *„Za své praxe jsem se nesetkal s případem, kdy by v rodinné atmosféře u agresora bylo naprosto vše v pořádku.“* (Martínek, 2009) Děti často přebírají agresivní vzory ze svého sociálního prostředí, pokud je v rodině přítomno násilí na denním pořádku, je pravděpodobné, že se to promítne i do fungování dětí.

8.2 Oběť:

Oběť šikany je obklopena mnoha riziky. Jednak přímo útoky šikanování, tak i důsledky, které z dlouhodobého týrání vyplývají. Šikanování bývá pro oběť často velmi traumatizující zážitek a každý jedinec má jinou míru odolnosti, než ho začne šikana vážně poškozovat. Následky potom bývají vážné. *„Poškozuje často dlouhodobě a někdy i trvale psychické a tělesné zdraví. Při brutálních formách a v pokročilých stádiích ohrožuje i život oběti.“* (Kolář, 2011, s. 99) Cowie a Jennifer (2008) zmiňují, že u dětí se projevují známky deprese, osamělosti, nízkého sebehodnocení a sociální izolace.

Děti, které byly vystaveny šikaně, jsou touto zkušeností mnohdy vážně poznamenány. Znaky deprese, úzkosti a nízkého sebevědomí mohou vést až k suicidálním myšlenkám. Oběti se často dostávají do role outsiderů ve společnosti, tím je zapříčiněna i sociální izolace. Šikanování se může promítnout i do zdraví dítěte. Jsou známy nejrůznější psychosomatické problémy. *„Ukazuje se, že se u obětí mohou projevit i závažnější problémy jako jsou psychotické symptomy.“* (Olweus, 2010, s. 126) Výsledkem šikany může být v důsledku rapidní změna chování oběti. Dítě je ustrašené, bojí se chodit do školy a uzavírá se samo do sebe. Některé mohou hledat únik rizikovým formám chování, např. sebepoškozování, návykové látky apod. Často dochází i ke zhoršení školního výkonu oběti. Je velká pravděpodobnost, že potíže, které u dítěte vznikly v dětství, budou přetrvávat v nějaké podobě až do dospělosti a

zkomplikují dospívání. V budoucnosti se tyto faktory mohou promítnout do vztahů člověka a do jeho fungování ve společnosti. Psychika oběti je silně narušena. V některých případech, se může oběť v budoucnu mstít a sama šikanovat další osoby.

8.2.1 Rysy oběti:

Stejně jako u pachatele, i u oběti je známá řada charakteristik a typologií. Univerzální profily však neexistují. „*Nejdůležitější zjištění zní, že oběti šikany se může stát prakticky kdokoliv.*“ (Říčan, 1995, s. 34) Obětí zpravidla bývají děti, které se nějak odlišují od ostatních, a nemusí to být vždy v negativním smyslu. Často bývají šikanovaní např. žáci geniální nebo jinak nadané. Martínek (2009) popisuje typologii obětí: „*Oběť na první pohled, oběť setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček, handicapované děti a učitelské děti.*“ (Martínek, 2009, s. 139) Zde uvádím jen pár nejčastějších oblastí odlišnosti.

- **Vzhled:** Tyto děti často nejsou považované za moc atraktivní. Jedná se většinou o fyzicky slabé jedince, čemuž odpovídá i jejich tělesná konstituce. Nebývá výjimkou, že se obětí stávají děti s nějakým fyzickým oslabením či handicapem. Zdrojem výsměchu může být i oblečení, které dítě nosí (např. nemoderní, neznačkové oděvy), zvláštní účes apod.
- **Rodina:** Rodinné, sociálněekonomické, případně také sociokulturní prostředí dítěte bývá dalším charakteristickým rysem. Děti z ekonomicky slabých rodin jsou často terčem posměchu, protože se ostatním nevyrovnejí v porovnávání majetku, oblečení apod. Slabé sociální prostředí může zase způsobovat odlišné projevy v chování v sociálních situacích. Případně i nápadný vzhled (zanedbaný zevnějšek apod.). Přílišná péče v rodině může způsobovat nesamostatnost a neprůbojnost dítěte. „*Dan Olweus, norský průkopník boje proti šikaně, je přesvědčený, že mnohé oběti pocházejí z příliš ochranných rodin.*“ (Fieldová, 2009, s. 58)
- **Mentální úroveň a osobnostní vlastnosti:** Odlišnost může být dána psychikou jedince. Jednak oběť může trpět handicapem v inteligenci a její výkon v kognitivních oblastech je nižší. Dále existuje celá řada osobnostních rysů, které dítě mohou v kolektivu odlišovat. Může se například jednat o nadměrně citlivého a neprůbojného jedince. Takové děti reagují na ubližování velmi emotivně. Buď propadají strachu a bolesti (např. veřejný pláč apod.) nebo

afektivní agresi a obraně. Takové reakce pachatele lákají. „*Oběti se snadno stává dítě, které se ukáže jako velmi citlivé k běžnému posměchu. Je-li dítě šikanováno, poskytuje přihlížejícím zábavnou podívanou.*“ (Říčan, 1996, s. 37)

- **Sociální kontakt:** Oběti šikany bývají nápadné tím, že nemají moc přátelských vztahů. Často jsou izolované od dalších spolužáků a působí uzavřeně.
- Říčan (1996) mluví i o **rasově motivované šikaně**, která se odehrává vůči žákům rasové odlišnosti. Cowie a Jennifer (2008) uvádějí ještě šikanu vůči dětem s postižením nebo homofobně a genderově orientovanou.

8.3 Rodiče:

Jak už bylo výše řečeno, šikana se svojí povahou nikdy netýká jen agresora a oběti. Do tohoto jevu je mnohdy vtaženo velké množství dalších lidí. Rodiče jsou situací také ovlivněni. Rodinné prostředí může být, a často také bývá, jakýmsi podhoubím pro to, aby se dítě stalo pachatelem či obětí. Proto je nutné s rodiči během řešení šikany spolupracovat. Tendencí běžného milujícího rodiče bývá chránit své dítě, a to za každou cenu. Proto je při řešení šikany třeba usměrňovat jejich kroky tak, aby nedocházelo k ukvapeným rozhodnutím nebo afektivním činům. Rodiče oběti mohou např. kontaktovat agresora či jeho rodinu a snažit se řešit vše sami. Těmito emotivními reakcemi může dojít k zamezení efektivnějších a šetrnějších způsobů řešení. Vzhledem k tomuto silnému citovému zabarvení pohledu rodiče, je třeba počítat s obtížnou spoluprací. I rodiče pachatele působí potíže. Často bagatelizují problém, nepřipouštějí, že jejich dítě šikanuje a s učitelem jednají jako s nepřitelem. „*Jsou rodiče, a není jich bohužel málo, kteří brání řešení, neřku-li efektivnímu řešení šikanování ve škole, nejen tím, že své děti programově vedou k násilí, aby se dokázali uplatnit v kolektivu, ale i tím, že komplikují vyšetřování šikany, jejímiž původci jsou jejich děti, nepřipouští možnost, že by jejich dítě mohlo být agresorem, nedostavují se k jednání, nespolupracují se školou.*“ (Bendl, str. 76., 2003)

Pokud již dříve nebyly s potomky potíže podobného charakteru, bývá odhalení šikany většinou šok, a to jak pro rodiče oběti, tak pro rodiče pachatele. V takové případě je důležité, aby se učitel dokázal vcítit do situace rodičů a snažil se je přivést k objektivní spolupráci. Efektivní spolupráce s rodiči dokáže v mnohém usnadnit intervenci. Učitel musí rodičům poskytnout dostatek informací o tom, jak bude škola následně

postupovat a vysvětlit jim jednotlivé kroky, které je třeba pro jejich dítě udělat.
Nespolupráce rodičů bývá pro učitele pro celý případ komplikací.

9 Učitel:

9.1 Charakteristika učitele:

Učitel je jednou z nejdůležitějších osob, které ovlivňují školní prostředí a interakce v něm. Mareš (2011) uvádí tezi, že učitelem se člověk nerodí, ale stává se jím. Učitelův profesní vývoj má tedy určité charakteristiky a období, po která se do znalosti a umění této profese dostává. V historii do současnosti se mění pohled na kompetence, které jsou od učitele vyžadovány. Jeho osoba bývá vymezena jako pracovník s určitou kvalifikací ke vzdělávání. „*Jeden ze základních činitelů vzdělávacího procesu, profesionálně kvalifikovaný pedagogický pracovník, spoluodpovědný za přípravu, řízení, organizaci a výsledky tohoto procesu. K výkonu učitelského povolání je nutná pedagogická způsobilost. Učitel spoluvytváří edukační prostředí, klima třídy, organizuje a koordinuje činnosti žáků, řídí a hodnotí proces učení*“ (Průcha, 2001, s. 261).

Učitelské povolání je charakteristické tím, že se v něm hodně pracuje se vztahy. To se promítá do dvou hlavních oblastí, ve kterých učitel působí. Do vzdělávání a do výchovy. Učitel pracuje přímo s žáky, zároveň komunikuje s rodiči a kolegy. Z velké části ovlivňuje školní socializaci dítěte. Měl by pro žáky představovat vnější autoritu, kterou budou respektovat a zároveň si s dětmi utvořit důvěryhodný vztah. Na učiteli stojí významný transgenerační úkol předat žákům poznatky ze světa zkušených. Zejména u malých dětí je důležité, aby jim učitel dokázal zprostředkovat i vztah k učení.

Učitel by měl disponovat mnoha dovednostmi, aby byl schopen svou profesí zvládnout. Mareš (2011) dále uvádí, že každý učitel má určitou profesionální zdatnost. Tedy míru jeho přesvědčení o tom, že dokáže předávat poznatky a o způsobu, jakým to činí. V profesionálních kompetencích učitele nese význam jak jeho vzdělávací příprava, tak jeho osobnost. Učitelova role, ostatně jako téměř v každé pomáhající profesi, bývá tedy velice komplexní. V rámci své profese zaujímá určité pojetí výuky, vyučovací styl, dále postoje a očekávání vůči žákům.

Výchova a vyučování:

Každý učitel zastává určitý postoj k výuce, ten se formuje do vyučovacího stylu. *Vyučovací styly jsou postupy typické pro daného učitele – postupy, které učitel v daném*

období preferuje a používá je při edukaci, při řízení žákovského učení, při řízení práce třídy. (Mareš, 2011, s. 467) Učitel kombinuje osvojené nástroje vyučování se svými zkušenostmi a preferencemi. Roli hraje i otázka výchovy. To je zejména v pedagogické psychologii velké téma. DO výchovy patří způsoby, jak dítě vést a vychovávat. „*Rozumí se tím působení záměrné, cílevědomé, směřující k určitému výchovnému cíli – rozvinout v dítěti určité vlastnosti, názory, postoje, hodnotové orientace.*“ (Čáp, Mareš, 2007, s. 247) Učitel na dítě působí skrze kladení určitých požadavků. Využívá systém odměn a sankcí za jejich plnění.

9.2 Učitelova role v procesu šikany:

Učitel bývá z hlediska řešení šikany a snižování jejího výskytu jednou z nejdůležitějších osob. Má mnoho funkcí. Funkci vyšetřovatele, který se snaží zjistit co nejvíce informací, ať už sám nebo s další odbornou pomocí. Dále funkci terapeuta při práci s obětí, případně s dalšími dotčenými osobami. Roli zprostředkovatele. To hlavně v komunikaci mezi rodiči a školou a mezi obětí, pachatelem a dalšími svědky. Veenstra a další (2014) uvádějí, že učitel hraje hlavní roli v programech zaměřených proti šikaně. Našli bychom ještě celou škálu dalších funkcí, které musí zastoupit. Je jasné, že role pedagoga je náročná a přináší sebou zodpovědnost. Je to učitel, kdo většinou bývá u první intervence a ovlivňuje tak další postup. Proto je velice důležité, aby se na svou práci hodil a byl připraven řešit i takové situace, jako je šikana.

Šikana jako zátěžová situace:

Diagnostika a léčba šikany je dlouhodobá a náročná záležitost. Jedná se o těžkou zátěžovou situaci pro všechny protagonisty, kteří jsou do problému začleněni. Učitel má v tomto procesu velice těžkou roli a je důležité, aby na počátku svého zásahu věděl, do čeho jde a s čím může počítat. Během řešení šikany je nevyhnutelné, aby se pedagog do situace citově zapojil, obzvláště když pak pracuje se „svými dětmi“. Je to těžká psychická zátěž. Musí počítat s tím, že oběť bude mít strach, že pachatelé a svědci se budou bránit, vymlouvat se a lhát. Pravděpodobně bude pod tlakem ze strany rodičů oběti a rodičů agresora, kteří se budou snažit bránit své dítě. Další věcí je komplikovaná legislativní stránka věci, aby správně jednal v souladu se školou, programy a zákony, všechno dokumentoval. On je ten, kdo musí zprostředkovat pomoc, zorganizovat vyšetřování a stát mezi všemi faktory, které jev doprovázejí.

Řešení šikany je tedy časově a psychicky velice náročné a učitel v něm nemá jednoduchou pozici.

Je třeba pozastavit se i nad otázkou spravedlivého zacházení s žáky. Pro každého učitele je těžké chovat se ke každému dítěti stejně, držet si k němu stejný přístup. Pokud pracuje se svou třídou již nějakou dobu, žáky pravděpodobně do určité míry zná – má vytvořena určitá očekávání jejich chování. Jak však víme, může se v rámci sociální percepce žáků dopouštět i chyb. Učitel potom nechtěně může chybovat v tom, aby ke všem žákům přistupoval rovnoprávně s objektivně.

9.3 Zkušený učitel:

Řešení šikany vyžaduje určitou teoretickou připravenost a osobnostní předpoklady. Hlavně schopnost jednat flexibilně a umět integrovat veškeré zkušenosti a znalosti, které učitel má. V této práci se chci zaměřit na šikanu a narušené vztahy ve třídě z perspektivy zkušeného učitele. Jak k této problematice přistupuje zkušený učitel. Nejdříve je však třeba podívat se na osobu učitele i z hlediska charakteristik jeho zkušenosti. Co dělá člověka profesionálem?

9.3.1 Profese učitelství:

Problematika profese učitele je téma, které je velice komplexní. Literatura nabízí celou škálu charakteristik, které vymezují, čím vším by měl učitel disponovat. Téma je stavěno do světla různých paradigmat. Štech (1994) ve svém článku „Co je učitelství a lze se mu naučit?“ zmiňuje například teorie sociologizující a teorie psychologické. Psychologické teorie se zaměřují hlavně na vztah žáka a učitele a jejich vzájemné interakce. Kdežto sociologizující pohled nabízí spíše zamyšlení nad pozicí povolání učitele ve společnosti. Nad jeho přístupy, rolemi nebo třeba přínosem pro společnost. V každém případě, do profese učitelství zasahuje celá řada faktorů, která ho ovlivňuje a se kterými by se měl pedagog umět vyrovnat. Freud učitelství dokonce vymezuje jako jedno z nemožných povolání. Tedy povolání, ve kterém si nikdy nemůžeme být jisti výsledkem, jelikož jeho podstata je vztahová. Je tedy jasné, že stát se expertem v této náročné profesi s mnoha proměnlivými situacemi není zcela jednoduché.

9.3.2 Expertnost:

Napříč různými pohledy na profesi učitelství se autoři zaměřují i na to, co dělá učitele zkušeným, jak co nejlépe charakterizovat experta. Avšak nejdříve je třeba zaměřit se

na samotný pojem zkušenost či expertnost. Zkušenost je něco, co nám evokuje nějakou náročnou činnost, která může být dobře prováděna jen lidmi, kteří disponují speciálními dovednostmi k jejímu vykonávání. V ČR bylo na téma expertů prováděno jen velmi málo studií. Ve světě je téma docela probírané. Teoretické zmínky o expertnosti nalezneme i v kapitolách o řešení problémů spadajících hlavně do kognitivní psychologie. Například v Eysenck a Keane (2008) shrnují pět charakteristik experta: „*Lepší paměť, využití různých strategií řešení problémů, propracovanější reprezentace problému, znalosti a dlouhodobé procvičování.*“ (Eysenck, Keane, 2008, s. 506) Ze sociálního hlediska, expertem je člověk, který má ve společnosti připsaný určitý expertní a autoritativní sociální status. Expertnost bývá oborově specifická. Tedy, pokud je člověk odborníkem v jedné oblasti, nemusí vynikat v jiné.

9.3.3 Charakteristika zkušeného učitele:

Pedagogická a školní psychologie se snaží zkušeného učitele vymezit výčtem dovedností, kterými by měl disponovat. Některé z těchto dovedností si osvojuje již **vzděláváním v profesi**, tedy studiem VŠ. Základna vědomostí, popřípadě zkušeností, kterou učitel získává studiem, se stává jednou z hlavních kompetencí k vykonávání učitelství a k tomu, aby se mohl stát zkušeným a aby se tyto základní kompetence vyvinuly v širší základnu znalostí a dovedností experta.

Základní kompetence tedy musejí být rozvinuty praxí, což je čas potřebný na to, aby se člověk stal profesionálem. Jednou z nejčastějších charakteristik zkušenosti, která je v literatuře uváděna, je právě délka **praxe učitele**. Názory na její délku se různí. „*Literatura dobu, ve které se učitel stává expertem, označuje jako období stabilizace, to je doba, po kterou učitel nabývá vlastností experta a klade se do úseku následujícího pěti let učitelovi práce.*“ (Průcha, 2013, s. 216). „*Například Kalhous a Horák tuto dobu stanovili na 1-3 roky praxe, Veenman uvádí číslo 1-5 let, a Chráska dokonce 23 let, aby se učitel stal expertem.*“ (Průcha, 2013, s. 217). Kolem této časové charakteristiky se točí mnoho názorů. Zkušenosti nemusí být osvojovány jen sebezkušeností. Tedy tím, že je začátečník odkázán sám na sebe a na svá vlastní řešení typu „pokus omyl“. Jsou i názory, že učiteli k rychlému přijetí zkušeností pomáhají znalosti starších kolegů. I u nás existoval koncept uvádějícího učitele, kde šlo o to, aby zkušený kolega uvedl do praxe kolegu mladšího. Také Sternberg a Willams (2009) uvádějí, že učitelé se někdy mohou stát experty brzy, pokud profitují ze zkušeností kolegů expertů.

Jaké jsou tedy ty dovednosti a schopnosti, které bychom měli najít u zkušeného učitele? Pedagogická psychologie a příbuzné obory se na tuto otázku snaží odpovědět teoriemi profesních kompetencí učitele. Ty popisují, čím vším by měl učitel disponovat, aby byl ke své profesi kompetentní. „*Jedná se o kompetence odborněpředmětové, kompetence psychodidaktické, komunikativní, organizační a řídicí, diagnostické a intervenční, poradenské a konzultativní a reflexe vlastní činnosti.* „(Průcha, 2013, s. 219). Expert by měl v těchto dovednostech vynikat. Williams a Sternberg (2009) zmiňují, že expert si umí **efektivně zorganizovat** zkušenosti a znalosti a dokáže je využít. Dokáže také kreativně přistupovat k problémům. Uvádí tři základní složky, které hrají roli v tom, aby se někdo stal expertem: „*Kreativní myšlení, analytické myšlení a myšlení praktické.*“

Vzhledem k výše zmíněným dovednostem je patrné, že pokud se budeme pokoušet identifikovat u učitele zkušenost, měli bychom se podívat na jeho práci. Jak se odlišuje od začínajícího učitele. Jak expert přistupuje k výuce, jak řeší situace, se kterými se setkává. Jak se chová ve vztahu k žákům, rodičům či kolegům. A také na to, **jaký vztah má sám k sobě a ke své práci**. Nezáleží tedy jen na tom, jaké má učitel znalosti, nebo s kolika situacemi už přišel do styku, ale na tom, co si z toho odnáší a jak se to promítá do jeho jednání v budoucnu. V tom se zkušenost odráží.

Autoři uvádějí i další charakteristiky, které bychom u zkušeného učitele hledaly. Je to například charakteristika **kariérního postupu** jdoucí ruku v ruce se získáním lepšího platebního ohodnocení či určení zkušenosti skrze fakt, že člověk je v oboru samostatný a **nepotřebuje podporu** zkušenějšího při osvojování si praxe. Dalším znakem, který se v kontextu s učiteli nejčastěji objevuje, je něco, co se označuje jako „**učitelovo myšlení**“. Tento pojem je dosti komplexní, ale vyjadřuje především učitelovy postoje a hodnoty, jeho ideály v oblasti vzdělávání. „*Geneze učitelova myšlení je spjata s profesním vývojem. To znamená, že se vyvíjí spolu s tím, jak postupuje učitel skrze jednotlivé fáze své profese, od fáze začátečníka až po fázi experta.*“ (Průcha, 2013, s. 195). Tato charakteristika udává, jak se mění učitelovy postoje a názory k výuce a učitelství obecně, které získal během času a které se nějakým způsobem dál vyvíjí. Všechny uvedené teoretické znaky a kompetence se skládají do určitého ideálního obrazu toho, co škola od profesionála vyžaduje. Jedná se v podstatě o seznam požadavků, podle kterých systém posuzuje, zda je pro ně osoba zkušená a kvalifikovaná, či nikoliv.

9.3.4 Profesní identita:

Najdeme i autory, kteří se na učitele experta dívají z více individuálních hledisek, se zaměřením na jeho osobnost a podtržením toho, co ho z osobního hlediska do pozice experta zformovalo. Zajímavá je práce Romana Švaříčka (2011) „*Zlomové události při vytváření profesní identity učitele*“. Ten se ve své studii zaměřil na profesní identitu učitele. Tedy na to, jak se učitel cítí být expertem. Jak vnímá sám sebe a jak vnímá názory okolí. Švaříčkův výzkum je postaven na osobní výpovědi zkušených učitelů, ve které mapuje jejich životní dráhu v učitelské profesi. Zaměřuje se na zlomové události, které je formovali do pozice experta. Švaříček (2011) uvádí např. šok z praxe, strach z toho, že je učitel nekompetentní či nedosažitelnost pozice ideálního učitele. Dochází k závěru, že profesní identita je něco, na čem učitel neustále pracuje. V profesích, kde se mají nějakým způsobem formovat lidi, je práce sama na sobě součástí jádra té profese.

II Empirická část:

1 Úvod:

Problematické vztahy ve škole a šikana se vyskytují v určité formě a intenzitě na každé škole. Je to rozšířený společenský problém, který se v důsledcích promítá do života mnoha zúčastněných osob. Nejedná se jen o klíčový vztah oběti a agresora. Pomocná ruka při řešení šikany zahrnuje celý, mnohdy velmi složitý, proces řešení a je efektivní pouze v případě, že je poskytnuta osobou, která ví, co dělá. Hlavní zasahující osobou bývá mnohdy učitel, a bývá to právě on, kdo se musí s tímto náročným procesem vypořádat. V rámci své bakalářské práce jsem se rozhodla nahlédnout na vnímání šikany samotným učitelem. Chtěla jsem prozkoumat pohled učitele, který již pravděpodobně měl se šikanou osobní zkušenost a řešení šikany nezná je z teoretického hlediska. Proto jsem se rozhodla ve své práci zaměřit na pohled učitelů, kteří jsou ve své profesi uznáváni jako zkušení učitelé, jinak řečeno experti. Předpokládala jsem, že zkušenost by mohla poskytovat alespoň částečnou záruku toho, že pokud s jevem pracuje takovýto člověk, dokáže problém řešit. Případně předat důležité podněty ohledně praktické stránky řešení šikany.

2 Cíl výzkumu a výzkumné otázky:

Cílem výzkumu je poukázat na praktickou stránku řešení šikany na školách učiteli, kteří se s šikanou či problematickým chováním dětí ve škole setkali nebo se setkávají již opakovaně. Dále zjistit, jak vnímá a řeší šikanu profesionál. Získané informace mohou být využity v rámci přípravy a vzdělávání učitelů v této problematice.

Formování výzkumného problému:

„Nejdříve je třeba zformulovat výzkumný problém, abychom byli schopni dát dohromady výzkumnou otázku, na kterou nám bude výzkum odpovídat.“ (Milovský, str. 81) Před formulací výzkumné otázky jsem se zaměřila na mapování oblasti. Tedy na studium odborných pramenů týkajících se problematiky šikany a problematických vztahů ve třídě, abych byla schopna určit, na co výzkum zaměřit. Výzkumů a teoretických poznatků o procesu šikany s primárním zaměřením na oběť, pachatele a nemocnou skupinu bylo popsáno velké množství. Rozhodla jsem se proto ve své práci sledovat protagonisty, kteří mají v procesu šikany také klíčovou roli a většinou stojí

na okraji zájmu problematiky – tedy na samotné učitele. Tuto oblast jsem dále zúžila na učitele, kteří mají se šikanou zkušenost a jsou považováni za experty ve své profesi. Stanovila jsem si výzkumný problém jako: *Šikana a narušené vztahy ve třídě z pohledu zkušeného učitele.*

Výzkumné otázky:

Před provedením průzkumu jsem si formulovala výzkumné otázky, na které jsem se ve své práci následně zaměřila. Otázky vycházejí z formulovaného výzkumného problému. Mojí hlavní výzkumnou otázkou, kterou jsem si položila, bylo:

- ***Jak zkušení učitelé vnímají šikanu ve škole?***

Další výzkumné podotázky byly směřovány na další faktory, které hrají při řešení šikany a problematických vztahů ve škole roli:

- ***Jaké vlastnosti, znalosti a schopnosti jsou zásadní při řešení problematiky šikany z pohledu zkušených učitelů?***

Primární osobnostní vlastnosti zkušeného učitele, kterými by měl disponovat, aby mohl efektivně řešit vztahy mezi žákem? Kde získává znalosti, zkušenosti a informace, jak se šikanou pracovat?

- ***Jaké metody a strategie volí zkušený učitel při setkání se šikanou a jak nahlíží na prevenci tohoto jevu?***

Cílem této otázky je odpovědět si na to, jak postupují zkušení učitelé při prvních projevech, odhalení rozvinuté šikany apod. – metody, strategie; prevence - preventivní opatření, eliminace rizikových faktorů apod. Jak zkušení učitelé pracují s pachatelem, s obětí, jak preventivně působí proti tomuto jevu. Dále, jak probíhá diagnostika šikany, jak ji rozpoznat, jaké jsou pozorovatelné znaky a co učitel už vnímá jako šikanu a co už ne. Dále, jak zkušený učitel vnímá příčiny šikany (pachatelova motivace, osobnost oběti, vnější faktory apod.).

3 Typ výzkumu a nástroje sběru dat:

Empirická část je založena na kvalitativním výzkumu. Sběr dat jsem provedla metodou polostrukturovaného rozhovoru. Otázky do rozhovoru jsem formulovala na základě teoreticko-kritické analýzy, která byla provedena před výzkumem a na základě

stanoveného výzkumného problému. Otázky byly vytvořeny dle hlavních tematických oblastí, které pokrývají problematiku zkušeností učitele a jeho roli v procesu šikany ve škole. Vycházela jsem z teoretické části své práce, která byla zpracována z dostupné literatury a jiných odborných publikací. Rozhovor sestával z 26 otázek, které jsem pro lepší orientaci rozdělila na 3 hlavní tematické okruhy:

- Otázky týkající se osobnosti učitele a jeho zkušenosti.
- Intervence
- Motivy a příčiny šikany, osobnost pachatele a oběti.

4 Analýza dat:

Všechny uskutečněné rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně přepsány do elektronické podoby. Následně proběhlo několikanásobné čtení získaných dat. Můj další postup spočíval v technice otevřeného kódování, kdy jsem si k výpovědím v rozhovorech přiřazovala jednotlivá hesla dle významu. „*Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje.*“ (Švaříček, Šed'ová, str. 211, 2007) Z vyplynulých hesel jsem se snažila získat základní představu o možných vyplývajících kategoriích v rozhovoru. Provedla jsem tematickou analýzu. Švaříček a Šed'ová popisují techniku tematického kódování: „*Znamená to, že provedeme otevřené kódování veškerého materiálu, ale další analytický postup držíme v rámci jednotlivých případů. Tematické kódování se hodí především v případě, kdy je cílem výzkumu popsat, jak jsou sociálně distribuovány různé pohledy na určitý jev.*“ (Švaříček, Šed'ová, str. 229, 2007). Všechna zaznamenaná data z rozhovorů byla rozčleněna na základní kategorie, které z výpovědí vyplývaly. Každá kategorie byla dále analyzována a byly z ní vyvozeny další podkategorie. Základní kategorie byly určeny na základě četnosti výskytu jednotlivých oblastí či témat, která se v rozhovorech vyskytovala.

5 Výzkumný vzorek:

Určení respondentů bylo provedeno záměrným výběrem. Tedy jejich vyhledáváním, dle určitých kritérií. Oslovila jsem tedy několik ZŠ a hledala učitele, kteří by byli ochotni zúčastnit se mého výzkumu. Učitelé byli posléze kontaktováni školou, zda by

měli zájem o spolupráci na mé práci. Několik učitelů se vyjádřilo kladně, případně ještě doporučili kolegy. Respondenti museli splňovat tři hlavní kritéria, která byla stanovena pro za účelem určení zkušeného učitele, a to:

- Učitel je učitelem na ZŠ.
- Učitel je v praxi nejméně 20 let.
- Učitel má osobní zkušenost s šikanou, bez ohledu na typ, formu a stádium.

Nakonec rozhovor uskutečnila se 4 ženami ve věku kolem 60 let, které nejlépe splňovaly zadaná kritéria výběru. Respondentky měly praxi v učení v rozmezí 20 – 33 let, zároveň mnohaleté zkušenosti v roli třídní učitelky. Všechny učily na prvním stupni ZŠ. Dvě respondentky byly třídní učitelky 4. třídy, další dvě 5. třídy. Učitelky se za dobu své praxe setkaly s šikanou a narušenými vztahy ve třídě a samy byly nuceny problémy řešit.

6 Výsledky:

Výsledky analýzy dat jsem rozřadila do kategorií a následně podkategorií, které z rozhovorů vyplývaly. Stěžejními tématy se ukázaly: 1. kategorie: zkušenosti se šikanou; 2. kategorie: znaky pro diagnostiku šikany, 3. kategorie: intervence během šikany; 4. kategorie: práce s rodiči; 5. kategorie: prevence šikany; 6. kategorie: osobnost učitele; 7. kategorie: pachatel a 8. kategorie: oběť.

6.1 Kategorie 1: Zkušenosti se šikanou:

Do této kategorie jsem zařadila typy šikany či primární obecné poznatky o jevu, se kterými měly respondentky zkušenost. Všechny učitelky řešily alespoň jeden komplexnější případ šikany. Tedy šikanu, která se dotýkala celé třídy. Dále měly zkušenosti s lehčími případy (např. odstrkování dítěte, posmívání apod.) Dvě učitelky uváděly šikanu oběti, která měla handicap. Jednou se jednalo o autismus, podruhé o těžký rozštěp patra. Dále, dvě uváděly podezření na to, že pachatel má nějaké psychiatrické problémy a šikana pramenila z tohoto postižení. Většina učitelek nepopisovala přímou fyzickou šikanou. Psychická šikana byla zaznamenána více. Zkušené učitelky uváděly i zkušenost s kyberšikanou. Dále popisovaly, jak vnímají ze zkušenosti celkový vývoj procesu šikany. Tedy to, čím obvykle šikanování začíná a jak se projevuje dále. Zajímavým poznatkem, který vyplynul, je osobní zkušenost

učitelky se problémovým chováním dítěte v roli rodiče, kterou popsaly dvě respondentky.

Na základě těchto získaných dat jsem kategorii zkušenosti se šikanou rozřadila do čtyř podkategorií, které jednotlivá témata přibližují.

Podkategorie 1: Zkušenosti s fyzickou šikanou:

Učitelky vypovídaly o zkušenostech s různými fyzickými útoky žáků. Tyto útoky měly charakter od drobného pošťuchování až po větší fyzické útoky. Fyzickou agresi, kdy pachatel systematicky fyzicky týral svou oběť, popsala jen jedna respondentka. „*On třeba ji uhodil, bouchnul...“* „*Rád ty holčičce fyzicky ubližoval...“*. Další učitelky popisovaly spíše drobné útoky, kterých jsou pravidelně svědky. Dále, dvě učitelky v rámci fyzické agrese popisovaly případy dětí, které se chovali provokativním násilným způsobem vůči celému kolektivu a které se díky tomu staly oběťmi šikany po tom, co se proti nim ostatní obrátily. „*A pak mu jednu prostě flákl na ŠVP. Protože on jim tam furt lezl, otravoval je, tak pak i fyzicky někoho strčil a on upadl a pak mu ji flákl.*“

Podkategorie 2: Zkušenosti s psychickou šikanou:

Další, čtenější podkategorii, se ukázaly zkušenosti s psychickou šikanou. Do této podkategorie byly řazeny všechny zkušenosti učitelky s útoky, které nebyly fyzického charakteru. S tímto typem šikany se setkaly všechny respondentky. Jednalo se o hlavně o slovní útoky a vyčleňování oběti, případně manipulaci obětí pachatelem. Do psychické šikany spadá celá řada projevů, proto jsou dále v podkategorii vyčleněny ještě další skupiny a jako první uvádím nejčetnější skupinu, se kterou se zkušené učitelky dostávají do styku, tedy **verbální útoky**: Verbální útoky byly nejčastější formou psychické šikany, se kterou se respondentky setkávaly. Vypovídaly o zkušenostech s nejrůznějšími posměšky, urážkami a vulgarismy směřovanými na oběť. „*Jedna holčina psala, já nevím, ošklivé věci, ovšem hnusný, skutečně hnusný vulgární věci o další na facebooku.*“ „*Té se teda trochu smály...*“ „*...občas jí i nadával.*“ „*...takový ty klukoviny, jak se děcka předváděj před třídou, vtipný poznámky a podobně.*“ „*Pravidelně sem tam tady zažívám takové ty výsměchy kvůli oblečení, kvůli mobilům a takovýmhle věcem.*“ „*Výsměch ponižování, napadání, že má člověk něco horšího, než by mohl mít, to je všechno psychická šikana, nebo, to jsem jednou taky měla, vysmívání se rodičům za povolání, že nejsou vysokoškoláci třeba.*“ „*Prostě útočil různými poznámkami, ironickými, to bylo hrozný.*“

Za další, zkušené učitelky měly často zkušenosti s vyčleňováním dětí z kolektivu, ostrakismem a izolací oběti. Tedy s **Ostrakismem**. Tento projev většinou zmiňovaly společně s verbálními útoky. „*Měla jsem nějaké lehčí případy ve třídě, třeba, že někdo někoho prostě odstrkoval, nechtěl ho brát do party, to bylo nepříjemný...*“ „...*ta situace už byla tak špatně rozjetá v té třídě, že t děti už byly pořád proti němu, za všechno mohl David...*“ „*Oni se na něj pak ale naštváli a nechtěli s ním kamarádit.*“ „...*tak už třeba i koukám víc, jak se k ty děcka k tomu odstrkovanému chovaj...*“

Z rozhovorů dále vyplynulo, že minimálně polovina respondentek považuje **psychickou šikanu za horší, než tu fyzickou**, protože učitelky si myslí, že v důsledku psychická šikana zraňuje více než fyzická. „*Ta si myslím, že je skoro i horší než ta fyzická.*“ „...*ono se i říká, že ta psychická bolí víc než ta fyzická.*“

Kyberšikana byla další podoba šikany, která se mezi zkušenostmi učitelek vyskytla. S opakovanými a dlouhodobými útoky skrze sociální sítě se setkaly dvě respondentky. Setkávaly se s urážkami a vulgarismy. Jedna respondentka měla zkušenost s útoky orientovanými jako odplatu mezi dvěma žáky. Učitelky dále zmiňovaly, že s kyberútoky se setkávají až v posledních letech. „*Pak jsem teda ještě jednou řešila kyberšikanu bylo to opakované. Byly to dva žáci z mojí třídy. Jeden žák psal tomu svému spolužákovi přes počítač strašně sprostý urážky, opravdu škaředý*“ „*V jednom případě jsem řešila problém, kdy přes sociální sítě holčina si vyřizovala účty, jako opakovaně. Jedna holčina psala, já nevím, ošklivé věci, ovšem hnusný, skutečně hnusný vulgární věci o další na facebooku*“

Dále učitelky zmiňovaly ještě některé zkušenosti s psychickou šikanou, které bych označila za **další typy**. Zkušenosti byla zmiňovány jen jednotlivě a nespádaly zcela pod uvedené četnější skupiny. Jedna respondentka uváděla případ šikany, kdy se pachatel povyšoval nad ostatní děti, chlubil se drahými věcmi, dával jim peníze a pak je chce zpět. Zároveň si vyhledával do přátelského vztahu slabšího jedince a manipuloval jím. „...*ten Honza má moc peněz ve škole, on má třeba každé den 200, nakupuje dětem věci, hostí je, ale pak třeba druhé den za to chce peníze.*“ „...*tam kde bydlej, tam se kamarádí s klukem, kterej je z obzvlášť tíživého prostředí, věčné konflikty a věčné hádky. A on toho kluka hrozně zneužívá, všechno za něj dělá.*“ „...*on si ho takhle poutá k sobě a pak ho vyloženě začne šikanovat.*“

Podkategorie 3: zkušenosti s vývojem šikany:

Během popisování zkušeností se šikanou učitelky v rozhovoru odpovídaly také na otázku ohledně toho, jak vnímají její typický vývoj. Kromě popisování forem šikany, se také během výpovědí o jednotlivých případech zmiňovaly o podobě počátku a dalším vývoji šikany. Další podkategorii, která z odpovědí vyplývá, jsou tedy zkušenosti s vývojem šikany.

Učitelky se shodovaly v tom, že šikana mívá **nenápadný začátek**, který provází často ostrakismus a verbální útoky. Dítě je ostatními dětmi odstrkováno a vyčleňováno. Smějí se mu, uráží ho, občas dělají nějaké naschvály. Dle zkušenosti učitelek je třeba zakročit již při těchto projevech, protože šikana má tendenci se nadále stupňovat. *„Tak může to začít nenápadně, já nevím, třeba braním svačiny, nebo třeba schováváním věcí v šatně...“* *„Tak začne to nějakým pošťuchování, vždycky když u toho není dospělej.“*

Ke spuštění stupňování šikany vede i **úspěšnost prvních útoků**, což byl další poznatek, ve kterém se respondentky shodovaly. Tedy v případě, že pachatel jednou vyjde útok na oběť, je pravděpodobné, že bude v útocích pokračovat. Jedná se testování oběti, jak bude reagovat, Pokud se nebrání, případně pokud je její obrana slabá, pachatel má tendenci útoky pro zábavu opakovat. *„Ono to třeba dává i sílu těm šikanujícím, jak jim to jde.“* *„První pokus prostě, když to vyšlo, proč ne dál.“* *„...někdo to zkusil jednou, dobrý, nechal se. Řekne to kamarádovi, zkusí to kamarád, pak to zkouší oba naráz. První pokus prostě, když to vyšlo, proč ne dál.“*

Dalším rysem šikany, o kterém se respondentky zmínily, nebo vyplýval z dalších výpovědí, byl tedy fakt, že se vývoj šikany odehrává za neustálého **stupňování jevu**. Šikana je charakteristická postupným zhoršováním, stupňuje se četnost a intenzita útoků. *„...tím to může začít a může to jít přes ničení věcí a potom třeba až k psychickým a fyzickým napadením.“* *„Tak začne to nějakým pošťuchování, vždycky když u toho není dospělej. Pak nějaký bouchání, mlácení, slovní ubližování. Může to vyvrcholit ubližením na zdravý a psychice. Dítě se z toho může psychicky složit a může z toho být pořádná újma.“* *„Další, že se nestále jakoby zesiluje...“*

Většina případů, se kterými mají učitelky zkušenost, končila tím, že byl pachatel či oběť přerazeni na jinou školu, takže učitelka ztratila přehled o dalším vývoji. Učitelky mají tedy často zkušenost s **nedořešeným koncem případu**. *„...maminka chtěla, aby byl přerazen do jiné třídy a nakonec tedy jo.“* *„...jenže rodiče neuznali chybu, tak ji*

dali do jiné třídy, nejjednodušší řešení, že jo.“ Někdy učitelky uváděly při popisech případu na konci to, že byl pachatel potrestán, případně, že projevy šikany vymizely.

Podkategorie 4: Osobní rodičovská zkušenost:

Další, opravdu zajímavou kategorií, která z rozhovorů vyplynula, byla osobní zkušenost respondentek s problémovým chováním dítěte v roli rodiče. Učitelky – matky se tak musely potýkat s šokem z toho, že jejich dítě spáchalo nějaký sociálně nepřijatelný čin a toto chování řešit. *„A pak ještě moje osobní zkušenost se šikanou. Pozvali si mě do školy, že můj syn šikanuje kluka ve škole. Dostali jsme dopis, že se máme dostavit k řediteli... Musím říct, že do svého syna bych to nikdy neřekla, i když je to hajzlík... Nikdo si to nedokáže představit, tu roli rodiče toho, který šikanuje“* „*Já mám dvě děti. Ve škole byly naprosto vzorný, v pohodě, ale taky prostě každý dítě může zakopnout. Doma nám dcera vzala peníze... Tím chci prostě říct, že nebudu nikdy tvrdit, že moje dítě by prostě něco neudělalo. Nikdy jim do tý hlavičky nevlezete, co se tam odehrává.*“

6.2 Kategorie 2: Znak pro diagnostiku šikany:

Do této kategorie jsem zařadila všechny možné znaky šikany, které učitelky v rozhovorech uvedly a dle kterých usuzují na šikanu. Všechny respondentky si všimají určitých projevů šikany a na vážnost situace usuzují z několika hlavních znaků, které uvedly – opakovanost, dlouhodobost a stupňování jevu. V rámci rozhovoru jim byla položena otázka, kde podle nich leží hranice mezi obyčejným dětským škádlením a zlobením a rizikem šikany. Shodovaly se, že zasahují již v případě slovních útoků, a to hlavně vzhledem k riziku rozvinutí se projevů šikany.

Podkategorie 1: Znak opakovanosti:

Respondentky považují za šikanu chování, ke kterému dochází opakovaně. Tedy útoky a další projevy, kterých si všimají, zaznamenávají již po několikáté. Při upozorování tohoto znaku je třeba zaměřit pozornost na to, zda se jedná o šikanu či ne. *„Tak ta šikana se musí opakovat, to je jedna věc...“* „*Jeho to ještě víc štválo a dělal to pořád, tak jako na truc* Podkategorie 2: Znak dlouhodobosti.“

Dalším znakem šikany, který souvisí s opakovaností, je **dlouhodobost šikany**. Ze zkušenosti učitelek vyplývá, že za šikanu považují dále chování, které se odehrává již v nějakém delším časovém horizontu. Vzbuzuje tedy pozornost a vymyká se typickým

projevům neškodného zlobení dětí mezi sebou. „*Zasahuju vždycky, když to vidím a pak když je to opakovaně jako, tak už třeba i koukám víc...*“

Podkategorie 3: Znak stupňování jevu:

Ve všech rozhovorech se učitelky zmiňovaly o tendenci šikany stupňovat se ve svých projevech. Vyplynulo to z jejich zkušenosti s vývojem šikany. Tento znak šikanování hraje roli i v případě diagnostiky šikany, kdy jej učitelky považují také za jeden z varovných příznaků. „*Další, že se nestále jakoby zesiluje, to je další věc...*“ „*Jo, takže nejdřív bych řekla nenápadně a pak se to stupňuje. Ono to třeba dává i sílu těm šikanujícím, jak jim to jde...*“

Podkategorie 4: Přesvědčení o nutnosti zásahu učitele již při verbálních útocích.

Učitelky ve výpovědích zmiňují, že za šikanu považují psychické či fyzické útoky, sledují chování žáků a zasahují již v případě slovních útoků. A to i v případě, kdy se o šikanu ještě nemusí v pravém slova smyslu jednat. Všechny uvažují riziko stupňování šikanujícího chování, které se může rozvinout. U takto malých dětí zasahují, když někdo ubližuje psychicky nebo fyzicky spolužákovi. Teď se teda i různě natáčí, s tím jsem se ale moc nesetkala. „*Zasahuju vždycky, když to vidím...*“ „*Tak samozřejmě zasáhnout se musí vždycky, když někdo na někoho útočí, jakkoliv.*“ „*Mě už stačí výsměch, takový to posmívání, taková ta psychická šikana, ta mě přijde hrozná, protože od tý psychický šikany se pak už odvíjí fyzická.*“

6.3 Kategorie 3 : Intervence při šikaně:

Intervence proti šikaně se dle očekávání ukázala jako široké téma. Učitelky volí různé prostředky, jak proti šikanování zasáhnout. Jako prvotní zásah nejčastěji využívají rozhovorů s protagonisty šikany či jejich rodiči. V otázkách k metodám intervence, které učitelky využívají, se několikrát zmiňovaly o významu prevence šikany. Tedy, že je velice důležité sledovat vztahy mezi dětmi a dávat si pozor, aby k rozvinutí šikany nedošlo.

Podkategorie 1: Intervence rozhovorem s obětí a pachatelem:

Tři respondentky uvedly, že by jejich prvním krokem při zjištění šikany byl rozhovor s obětí či s pachatelem šikany za zjištěním většího množství informací. Případně by se snažily promluvit si i ostatními žáky. Jedna učitelka by se snažila promluvit si s žáky hromadně ve třídě s neurčitými informacemi (otázky, zda se něco neděje apod.)

„Určitě ty pohovory s každou stranou, pak řešení určitě v kolektivu přede všema...“
„Když na to přijdu, řeknu to teda lidově, asi bych si nejdřív promluvila s každým zvlášť...“ *„Vždycky, když se něco projevilo, tak jsem si nejdřív promluvila s tím dítětem, vyslechla. Potom jsem si promluvila s tou druhou stranou, když teda jsem věděla, kdo to je...“* *„První, okamžitě si svolávám děti...“* *„Tak když za mnou přijde dítě, že někde někoho šikanuje, tak se zeptám dál, jak se to děje a potom se zeptám dál i těch aktérů. Když za mnou přijde dítě, že je šikanováno, tak to už zase je jinej postup. Tak samozřejmě se s ním bavíte, proč je šikanováno, snažíte se odhalit ty aktéry.“*

Podkategorie 2: Intervence rozhovorem s rodiči:

Rozhovor s rodiči učitelky zmiňovaly všechny. Pro jednu by to byl první krok intervence. *„První krok, okamžitě to řešit s rodiči, hned bych si pozvala rodiče...“* Respondentky se snaží promluvit s oběma stranami a domluvit se na nějaké spolupráci. *„...pak teda rodiče. A snažila se dohodnout na nějakým postupu.“* *„Měla by být nějaká společná cesta těch rodičů, oběti, pachatele a pak toho učitele. První, okamžitě si svolávám děti, rodiče...“* *„Když jsem si pozvala rodiče, abych to řešila i s nimi...“* *„Sednete si s nima sama a řeknete, co se stalo, oni většinou jsou rádi, že se jim snažíte pomoci.“* Ze zkušeností vyplývá, že práce s rodiči bývá pro učitelky mnohdy složitá, jelikož rodiče se buď o případ nezajímají, nebo se snaží stát za každou cenu za svým dítětem. Případně, problém popírají (např. rodiče pachatelů). Problematice rodičů se níže věnuji podrobněji v kategorii práce se rodiči.

Podkategorie 3: Spolupráce s dalšími odborníky:

Při řešení šikany, všechny respondentky vítají pomoc dalšího odborníka. Případ s ním konzultují, případně řeší. Jedná se o výchovného poradce, ředitele, dalšího kolegu či školního psychologa. Dvě učitelky zmiňovaly i využití vyšetření třídy speciální organizací, která provádí sociometrii. Jedna učitelka využila v případě kyberšikany odborné poučení od policii ČR. *„...takže fakt je lepší dát hned výchovnou komisi, kde teda je učitel, druhý rodič. Tam je třeba udělat trochu výchovný opatření, takovou jako výchovnou úřední komisi, aby se trošku zalekli, že musí s tím dítětem pracovat.“* *„Pokud je to v začátcích a učitel je schopen to vyřešit, tak i tak, asi by byl dobrý psycholog k tomu. Víc hlav víc ví a ty děcka je nutný nějak ošetřit a já si neberu na triko něco řešit jen z vlastního pohledu teda.“* *„...pokud je to možný, zapojit i toho odborného pracovníka. A co se taky dělá, my tam třeba do té třídy zveme Mozaiku, to je zařízení, který dělá takový sociometrický průzkum. My si ho děláme i ve třídě, a když*

se nám něco nezdá, tak je dobrý si pozvat odborníky, který jsou specializovaný. Ono jich přijde víc, což je dobrý, a oni tu třídu v podstatě pozorují a z toho pak můžou vyvodit víc, než když jste tam třeba sama.“

6.4 Kategorie 4: Práce s rodiči:

Práce s rodiči je velice významným nástrojem při prevenci a intervenci proti šikaně. Učitelky považují za veliký přínos, jsou-li s nimi rodiče ochotni spolupracovat a berou vážně jejich podněty. Naopak, jejich nespolupráce je problémem, protože učitelka má tak velice málo prostředků, jak nějak efektivně případě řešit. Rodiče si často vyslechnou podněty ohledně toho, jak je potřeba aby zasáhli, slíbí, že se pokusí problém řešit a nakonec jednájí v protikladu s učitelčíným tvrzením. Jedna učitelka uváděla případ, kdy si na ní rodiče pozvali právníka, když označila jejich dítě za pachatele. V některých případech byla pro učitelky práce s rodiči psychicky náročná.

Podkategorie 1: Práce s rodiči oběti:

Ohledně spolupráce s rodiči oběti ze zkušeností učitelek vyplývají její hlavní přínosy a rizika. Prvním poznatkem je **pozitivum spolupráce se školou a riziko nespolupráce**. Respondentky se shodují na tom, že nejlepší je, když rodiče oběti spolupracují se školou. Považují za velký přínos, pokud jsou rodiče ochotni komunikovat se školou ohledně řešení případu, šetrného postupu či náhledů na příčiny vzniku problémů, které mohou pocházet i z rodinného prostředí. Opakem je samozřejmě situace, kdy rodiče nechtějí spolupracovat. „...někteří zase to nechávají, jakože se nic naděje, protože za jejich mladejch let to bylo taky tak a nechtějí se tím moc zatěžovat.“ „Tak ty, když se mnou spolupracujou hlavně přes tu komunikaci s tím dítětem.“ „Komplikujou to, když to nechtěj řešit, nebo je tam prostě nějak nefunkční ještě k tomu ta rodina.“

Respondentky přikládají význam rodinnému prostředí dítěte, které považují za důležitý faktor v intervenci proti šikaně. Vzhledem k tomu, že oběť se často bojí o šikaně mluvit, je nutné, aby se oběť měla kde svěřit, nejlépe rodiči. K tomu je třeba důvěryhodný vztah s rodiči. V tomto případě učitelky považují za významný přínos **budování vzájemné důvěry v rodině**. Rizikem je pak **nepodporující rodinné prostředí**. „Rodiči oběti bych doporučila stále budovat, důvěru, aby to dítě bylo schopno se jim svěřit...“ „...rozhovor s rodiči, ke kterým to dítě má vřelejší vztah,

komu víc důvěřuje nebo si s ním víc povídá, nevím, jak to nazvat jinak. Pak to třeba probrat i s tím druhým rodičem, to určitě, ale hlavně nějak vytvořit takovou situaci, aby to dítě, jednak, buďto to přiznalo, nebo i to oznámilo, že ho něco trápí ve škole...“
„Tak ty, aby to dítě nějak podpořili nejlíp a třeba i koukli, jestli se nenastala chyba někde jako i v té rodině... Když se nechtěj zamýšlet a podpořit ho, je to chyba, oni jsou ty nejbližší většinou. To je pak smutný“ V případě, že chybí dobré vztahy v rodině, je práce složitější. Učitelky nemohou efektivně spolupracovat s rodiči a to hodnotí jako problém.

Podkategorie 2: Práce s rodiči pachatele:

Kromě spolupráce s rodiči oběti, přichází učitelky také do kontaktu s rodiči pachatele. I zde se učitelky vidí jisté přínosy a rizika spolupráce. Opět, jako v případě rodičů oběti, tak i u rodičů pachatele považují respondentky za významnou hlavně **spolupráci se školou**. Pokud se rodiče o dítě zajímají a jsou ochotní s ním pracovat. V tomto kroku je důležité, zda si rodiče přiznají, že jejich dítě ubližuje někomu jinému. *„Záleží, jak chtějí spolupracovat, jestli připustí, že je tam něco možný, že je třeba s jejich dítětem nějak pracovat.“* *„Bud' to si rodiče uvědomí, že to to dítě dělá. Budou spolupracovat se školou a hlavně z toho doma vyvodí nějaký závěr, důsledek jako, že tohle není dobře. Každý rodič nějak ví, jak na své dítě.“*

Rizikem je **nespolupráce se školou**, to hodnotí učitelky jako velmi problematické. Ze zkušeností vyplývá, že rodiče se snaží své dítě chránit i v případě, že je to ono, do někomu ubližuje. Rodiče často nechtějí vyslyšet objektivní důkazy. *„Ty se zastávají svého dítěte. To je problém, když nechtěj vidět to, že to fakt dělá, je to těžký pro rodiče.“* *„S rodičema pachatele je třeba hodně mluvit, nejprve můžete s nima zkusit sama, ale mám takový zkušenosti, že rodiče hodně hájí své děti, takže fakt je lepší dát hned výchovnou komisi...“* *„Ty se zastávají svého dítěte. To je problém, když nechtěj vidět to, že to fakt dělá, je to těžký pro rodiče.“*

Podkategorie 3: Problematická práce s rodiči:

Během popisování zkušeností zkušených učitelek ohledně spolupráce s rodiči jasně vyplynulo, že obzvláště náročnou komplikací je problematická práce s rodiči. Proto jsem se rozhodla vyčlenit ji ještě do zvláštní kategorie.

Nejprve uvedu **rodiče pachatele**. *„A zvláště když rodiče s váma nespolupracují, tak to vůbec máte pak tlak z několika stran. Když to dítě rodiče brání.“* *„Ty rodiče jak do*

vás pořád šijou, každá strana a vy musíte být nestranná a zjistit pravdu. Hrozný.“ Komplikace způsobené rodiči pachatele se prolínaly napříč různými tématy, která byla v rozhovorech načrtnuta. Spadají sem příčiny šikanování, ke kterým rodiče někdy v různé míře přispívali – např. dvě učitelky zmiňovaly případ, kdy doma agresora rozmazlovali apod. Dále případy, kdy rodiče nepřiznají, že je třeba problém s dítětem řešit a situaci bagatelizují. *„Maminka si nechtěla připustit, že by její chlapeček šikanoval okolí naopak se k tomu stavěla, jakože děti ubližují jemu a on vlastně chudák neví, co má dělat...“* *„Oni za mnou nechoděj ani na schůzky, ani na rodičovský, oni mě nechtěj slyšet.“* Rodiče často neberou podněty učitele v potaz. Například zkušenost s rodiči, kteří přes upozornění učitelky dávají dítěti peníze a drahé věci, kterými manipuluje s ostatními. *„Já jim pořád říkám, ať si nenesí do školy drahý hračky, že to nedělá dobře. Tohle jim řeknete v pátek a v pondělí tam má takovejhle vrtulník. Oni mu nekladou žádný mantinely, ani překážky.“*

Druhou skupinou byla **problematická spolupráce s rodiči oběti**. Ta je podobná jako u pachatele. Rodiče často nedbají upozornění učitele. Např. maminka, která obléká svého syna do ženských svetrů, i když byla upozorněna, že se mu smějí. *„Ale ukončily jsme ten náš rozhovor tím, že maminka řekla no jo, ale mě je stejně líto těch mých svetrů po mě, tak i nadále ten Petr nosil ty její svetrůky. Prostě maminka to chtěla využít. Prostě, tam to byl takovej uzavřený kruh a nebylo z toho jak ven.“* *„Ona ta práce s rodiči je těžká, když rodiče mají jiný názor, o kterém jsou přesvědčený no.“*

6.5 Kategorie 5: Prevence šikany:

Prevence je další významnou kategorií, která z rozhovorů vyplynula. Učitelky se shodovaly na tom, že prevencí se dá předejít vážnějším problémům. V případě zaznamenání konfliktu mezi žáky či jiného projevu šikany, by se měla situace ihned řešit. Respondentky uváděly hlavně význam komunikace s žáky, význam včasného zásahu a různé preventivní aktivity. Za klíčové považují osobní přístup a důvěryhodnost učitele.

Podkategorie 1: Význam osobního přístupu a důvěryhodnosti učitele v prevenci:

Jako první podkategorii mi tedy vyplynulo téma, ve kterém jde především o vztah mezi dítětem a učitelem. V rámci prevence, ale i řešení šikany, učitelky zmiňovaly, jak je důležité pozitivně působit na žáky. Děti by se měly **cítit bezpečně** a mít možnost se

s důvěrou obrátit na učitele s jakýmkoliv problémem. Jedna učitelka zmiňovala, že je důležité, aby děti měly **prostor pro to se anonymně svěřit**, využívala tedy schránku důvěry. „...*dělám tuhle tu linku důvěry, dávám jim možnost za mnou kdykoliv přijít...*“ „...*pokud má to dítě dobře vytvořený vztah k tomu učitel, je to hodně.*“ „*Hlavně by to dítě, které je šikanované, když dojde za tou učitelkou, že tam bude mít nějakou tu oporu, že tam najde odezvu. To si myslím, že by ta učitelka měla dát najevo, že je pro ně otevřená.*“ „...*vytváříte důvěru, mezi vámi a dětmi a mezi vámi a rodičem, to je strašně důležitý, aby ta důvěra byla všude, tak by se to nemělo dostat až tak daleko.*“ „...*tak tam je potřeba nejdřív s tou obětí pracovat, aby se nebála, a těch forem je několik, buďto, nepřiznat, že ona mi to všechno řekla, vyloženě to utajit, aby to nebylo takovýto práskačství a děti mu to nevracely, ale v každém případě napomocť může důvěra...*“ Dále respondentky uváděly, že je významné **poznat dítě i mimo školu**, např. při návštěvě kina, případně nějaký výlet či ŠVP. „*Takže budování té důvěry a tu si třeba i budujete tím, že jezdíte i na výlety a třeba na školy v přírodě, že se jakoby víc poznáte.*“ „*Za další, snažím se s nima hodně jezdit a chodit, abych to mimoškolní prostředí i viděla, jak ty děti se k sobě mají, školy v přírodě a takovýchle další věci, tam hodně poznáte.*“

Podkategorie 2: Pozorování a komunikace s žáky v rámci prevence:

Dobrý vztah s dětmi si učitelky vytvářely i pomocí komunikace. Ta by měla dle respondentek probíhat neustále. Učitelky se si tak snaží průběžně pozorovat a mapovat vztahy mezi dětmi. Sledovat jejich reakce a diskutovat s nimi o lidských hodnotách. Snaží se dávat žákům prostor pro to, aby se mohly vyjádřit či na něco upozornit. „*Já si myslím, že teď ta osvěta je a ty děti vědí, o co jde, minimálně, že není dobře někomu ubližovat. To spíš ale jenom slyšej no, je rozdíl něco vědět a cítit.*“ „*Snažím se s nima diskutovat, povídat si.*“ „*Takže si každý den s dětma povídáme, snažím se ten kolektiv stmelit, aby tam prostě bylo dobrý klima v té třídě a jakýkoliv konflikt hned řešit.*“ Několik respondentek zmínilo užitečnost **třídnických hodin**, kde mají děti i učitel stanovený prostor pro diskuse. „*Prevenci šikany v podstatě dělám tím, že za prvé, máme třídnický hodiny, takže si vyprávíme ve třídě co se děje...*“

Podkategorie 3: Význam včasného zásahu v prevenci:

Kromě udržování dobrého vztahu s žáky a dostatečné komunikace se třídou učitelky považují za důležité při sebemenší známce šikany vždy zasahovat. Jako další podkategorii prevence šikanování se tedy ukázal včasný zásah zkušených učitelek.

Dle respondentek je klíčový z hlediska zabránění rozvinutí šikany. Vyplynulo, že učitelky jsou toho názoru, že pokud učitel zpozoruje nějaké konflikty, které se mezi dětmi odehrávají, měl by ihned zasáhnout. „...snažím se ten kolektiv stmelit, aby tam prostě bylo dobrý klima v tý třídě a jakýkoliv konflikt hned řešit.“ „...jakmile někdo má i jen nepatrný problém s někým, ani to nemusí být šikana, může to být začátek šikany, hážou lístečky nebo vědí, kdy jsem tady sama, mohou zaklepat a přijít i mimo vyučování za mnou ráno, odpoledne a ten problém klidně anonymně vyřeší.“

Podkategorie 4: Preventivní aktivity:

Respondentky se zmiňovaly také využívání různých preventivních aktivit s dětmi. Patří sem hlavně **využívání různých sociálních her a preventivně zaměřených akcí**. Učitelky během hodin pracují s aktivitami, které upevňují různé sociální dovednosti. Dále, dělají si přehled o vztazích. Jedna učitelka používá např. mapu vztahů, kterou jí děti pravidelně vyplňují apod. Do této podkategorie bych zařadila ještě jednu skupinu aktivit, kterou zmínily dvě respondentky, a to pozorovat děti i mimo školu, např. s nimi zajít do kina apod. „...dělám sociohry, dělám tuhle tu linku důvěry, dávám jim možnost za mnou kdykoliv přijít, zařizuji jim tyhle různé besedy...“ „Co napomáhá stmelování kolektivu, jak se dělají tyhle adaptační kurzy, je dobré s nima jezdit ven, tam se kolikrát vyhrotí tyhle problémy různé, třeba ten Štěpánek jak pořád volal té mamince, tak tam se to projevilo celé. Ale i jiné.“

6.6 Kategorie 6: Osobnost učitele:

Do této kategorie jsem zařadila faktory, kterými by měl dle učitelek profesionál disponovat, aby byl schopen řešit šikanu. Rozdělila jsem je na tři hlavní podkategorie a to odbornou způsobilost, osobnostní způsobilost a význam praxe pro učitele

Podkategorie 1: Odborná způsobilost učitele:

Co se týká odborné způsobilosti, pojala jsem ji jako teoretickou základnu informací a znalostí, se kterými učitel případ šikany řeší. Proto jsem vycházela hlavně z výpovědí respondentek o tom, jaké zdroje informací pro ně byly při řešení šikany užitečné a jakou váhu připisují odborné přípravě studiu na VŠ.

Všechny učitelky se shodly v tom, že cenné informace získávají na různých **vzdělávacích akcích** (kurzy, školení, semináře. „Určitě jsou dobrá školení, i to, co si

člověk najde sám, to je fajn. “ Určitě hlavně školení, těch jsme měli několik... “ Jedna respondentka uvedla jako pozitivum, že si může vybrat téma a lektora. *„My si můžeme kurzy vybírat sami, to je dobrý, protože buďto jdete na lektora, který to téma umí dobře podat, nebo jen něco navíc zajímavýho. To je hodně přínosný... “*

Dále učitelky využívají často **samovzdělávání**. Sem spadá hlavně četba odborné literatury a obecně dostupné informace (médiá apod.), případně vyhledávání dalších kurzů a přednášek. *„Ale to vstřebáte sama i z televize, to ten život přinese, že víte tak jako jak postupovat. “ „...a pak útržkovitě z časopisů... “*

Dalším významným zdrojem pomoci, který z rozhovorů vyplynul, bylo, že učitelky často vyhledávají při řešení šikany pomoc další osoby či organizace, tedy **konzultaci s kolegou či jiným odborníkem**. *„...máme tady výchovnou poradkyni, s kterou jsem se i radila, jak postupovat. “ „Dost mi pomohlo třeba konzultovat ten případ s ostatníma, jak oni to vidí. U toho kluka, co šikanoval ostatní, jsem se bavila s kolegama a i s psycholožkou. “ „My tady máme výhodu, že tady máme paní psycholožku, takže pohovořit si s ní. “*

Učitelky dále hodnotily význam studia VŠ v rámci přípravy na setkání se s řešením šikany a problematickými vztahy ve třídě. Tři respondentky dále uvedly, že **studium VŠ nemělo na jejich schopnost řešit šikanu vliv**. Vypovídaly, že tehdy byla jiná situace a málo informací, případně že děti méně zlobily. Jedna se k VŠ nevyjádřila. *„Studium VŠ mě teda nijak nepřipravilo, ale tenkrát se o tom vůbec nemluvalo. “ „Když jsem já dělala vysokou školu, to nebylo ještě aktuální, nemluvalo se o tom moc, děti zlobily, možná lehké náznaky. “ „...moje vlastní studium mě vůbec nepřipravilo, buďto se to tehdy tolik ještě neřešilo, nebo to bylo hodně skryté, nevím... “*

Podkategorie 2: Osobnostní způsobilost:

Z analýzy dat, kromě odborné způsobilosti řešit šikanu vyplynula ještě skupina osobnostní způsobilosti. Do této podkategorie jsem řadila vlastnosti a schopnosti, které musí vycházet i z osobnostního založení člověka. Tedy ty, které člověk nezíská jen z oblasti vzdělávání se ve své profesi. Učitelky vypovídaly o některých vlastnostech, kterými by měl učitel disponovat. Jedna respondentka uvedla zajímavé tvrzení, že *“ člověk musí mít i něco, jako talent řešit šikanu. “* Z toho vyplývá, že ne každý typ osobnosti se na to hodí.

Respondentky se ohledně vlastností, shodovaly v **empatii**. Uváděly nutnost citlivého přístupu, schopnosti vcítit se do oběti apod. „*No empatie asi, tam je asi nejdůležitější ta empatie, protože když se musíte umět na ty děcka naladit...*“ „*To určitě, tak se jako zamyslet, i takový ten osobní přístup...*“

Další vlastnosti, kterou učitelky považují u pedagoga důležitou, je **spravedlnost**. Dále to, aby dokázal řešit situace bez toho, aby byl přemožen svými subjektivními pocity a emocemi. Jedna respondentka uvedla, že učitel by měl mít **sociální inteligenci**. „*Měl by to vidět tak jak to je, mohl by ale být ovlivněn tím vztahem k žákovi.*“ „*Určitě si myslím, že by měl mít sociální inteligenci. Od toho, si myslím, že se odvíjí ty další věci. Tím myslím, u pedagoga je důležité dávat si pozor na takovou tu, nevím jak to říct, podjatost...Prostě někdy jsou mu některé děti víc sympatické, než jiné. Je to tak prostě, tak je to i normálně u lidí. Je to tak i v kolektivu mezi spolužáky, ale ty děti by to na vás nikdy neměly poznat, který dítě je mu víc sympatický a který míň.*“

Z rozhovorů dále vyplynulo, že je důležité, aby učitel uměl zorganizovat postup při řešení situace šikany, tedy nějakou **schopnost organizace**. „*Tak ten je taky nějak hodně důležitý. Aby přišel, zkoordinoval to dohromady. Ve výsledku, aby se to teda nějak vyřešilo nějakým potrestáním nebo něco, protože prostě bez řešení to být nemůže, musí tam být řešení, nějaký závěr, jak teda budeme pokračovat dál.*“ „*No prostě ten učitel je tady asi nejdůležitější, aby to všechno nějak šlo, jak by to mělo pak fungovat.*“

Mezi **dalšími vlastnostmi**, které byly jednotlivě uváděny, se vyskytovala například trpělivost, schopnost držet si hranice či osobní vyrovnanost člověka a pozornost ke konfliktům.

Podkategorie 3: Význam praxe pro učitele:

V odborných a osobnostních kompetencích učitele hraje určitou roli vždy **význam praxe**. Respondentkám byla položena otázka ohledně toho, jakých chyb se dopouštěly na začátku své kariéry a v čem spočívá rozdíl v jejich přístupu dnes. Všechny se shodovaly na tom, že hlavní rozdíl nastal v tom, že teď jsou více **pozorné k projevům šikany** a v případě, že rizikové chování zaznamenají, **rychle zasahují**. Zmiňují také pocit, že dříve se šikana tolik neprojevovala a nemluvílo se o ní. Na **menší informovanosti v době svého studia a začátcích praxe** se shodly také všechny.

Podkategorie 4: Zátěžová situace pro učitele:

Tato podkategorie se v tématu osobnosti učitele trochu vymyká, ale přesto ji sem řadím. Všechny respondentky uvedly, že se proces šikany projevuje jako zátěžová situace i pro učitele. Uvádí náročnou psychickou zátěž. Zařadila jsem sem všechny výpovědi, které se týkaly toho, že učitelky trpívají vtíravými myšlenkami spojenými s případem, jako např. co udělat lépe, jak pokračovat ve vyšetřování, jak pomoci či jak neublížit oběti. „*Je to hrozná zátěž psychická pro člověka.*“ „*No určitě, zcela určitě, mě to vadilo hodně. Pořád jsem na to myslela, jak to lépe řešit apod. takže urči, je to těžké.*“ Jedna učitelka uvedla v souvislosti se zátěží ještě časovou a administrativní náročnost. „*Strašná psychická, časová, nesete si to domů ten problém, pořád přemýšlíte, jak byste to měla řešit, co je špatně, to je neskutečná zátěž pro učitele. Fakt psychická, časová, administrativní, to je pořád.*“

6.7 Kategorie 7: Pachatel:

Zkušenosti, které učitelky uváděli v souvislosti s pachatelem šikany, se staly dle předpokladu jednou z hlavních kategorií, která z rozhovorů vyplynula. Stejně tak kategorie oběť, o které se ještě budu zmiňovat. Respondentky uváděly svůj náhled na příčiny toho, že se dítě stává agresorem, jaké typické vlastnosti u něj rozpoznávají a jak může jeho role v procesu šikany ovlivnit jeho budoucnost.

Podkategorie 1: Příčiny šikanování:

Z výše uvedeného vyplývá, že téma příčiny šikanování z analýzy dat vyplynulo jako jedna z podkategorií kategorie pachatel.

Rodinné prostředí byla nejčtenější výpověď, kterou respondentky zmiňovaly v souvislosti s příčinou pachatelova chování. Ze zkušenosti by u pachatele hledali problémy ve výchově, v rodinných hodnotách, v tom, jaké chování vidí u svých rodičů apod. „*...myslím, že je tam nějaký problém v rodině, něco, co si sebou táhne.*“ „*...mnoho věcí má důvod v té rodině. Já si doopravdy myslím, že mnoho věcí se odvíjí od té rodiny, ta rodina tam je takovej ten základ.*“ Dvě učitelky vypovídaly o tom, že se setkaly s pachatelem z rodinného prostředí, kde bylo dítě rozmazlováno a vše mu bylo dovoleno.

Učitelky se během svých zkušeností setkaly s diagnózou či podezřením na **patologii v osobnosti pachatele**. Psychickou poruchu či jinou nemoc. Tuto příčinu považují za

jeden z hlavních možných důvodů, proč pachatel šikanuje. „...když má to děcko nějakou psychickou nemoc třeba.“ „Hyperaktivní, zoufalá neschopnost žít v kolektivu.“

Jedna učitelka měla zkušenost s tím, že **pachatel byl dřív sám šikanovaný** a posléze si to vybíjel z druhé strany na slabším jedinci.

Podkategorie 2: Charakteristické znaky pachatele:

Společně s příčinami šikany učitelky uváděly i charakteristické znaky, které u pachatele zaznamenaly. Shodují se na tom, že jedním z typických znaků pachatele je nějaký problém v rodině, tedy příčiny šikany hledají často v oblasti **rodinného prostředí**.

Dvě učitelky zdůvodňovaly chování pachatele tím, že si neuvědomuje závažnost svého chování, když oběti ubližuje. „Tak oni si často ani neuvědomují, kde je ta realita, že ubližují hodně, není to důležitý.“ Jedna respondentka toto **odpoutání od reality** připisuje aktivitám na PC. „První věc jsou počítače, virtuální a skutečný život. Oni si vůbec neuvědomují, že to co dělají na počítači, je virtuální záležitost, takže tady se začne opravdu stírat rozdíl, co je skutečnost a co je realita, co je virtuální záležitost.“

Jednou z oblastí charakteristik, které učitelky často uváděly u pachatele, je **nízké sebevědomí**. Do této skupiny jsem řadila všechny zmínky ohledně pachatelovi sebedůvěry, komplexů, snahy na sebe upozornit apod. „Většinou je to taky nedostatek sebedůvěry...“ „...nějaké léčení svých mindráčků, svého neuspokojení nebo dokazování si síly...“ „...určitě je to vnitřní nespokojenost, proč to dělá, chce na sebe upozornit.“

Vedle charakteristik nízkého sebevědomí se v rozhovorech paradoxně objevovaly ještě znaky jako je **tendence k výkonosti a vysoké sebevědomí**. Pachatelé, se kterými měly učitelky zkušenost, se chovali např. arogantně, průrazně či s potřebou vyhrávat. „...hodně to dělají děti, které rodiče táhnou k vrcholovému sportu, takový ti přehnaně motivování, já jim říkám ostroloktáři, kteří chtějí pořád vítězit...“ „...takový hodně průrazný, hodně dominantní, který si už věřily od mala, to znamená, že v té rodině jim bylo vštěpováno vysoký sebevědomí...“ „Nebo si potřebuje něco dokazovat, tu sílu, za každou cenu...“ „Většinou jsou to takové ty sebevědomé děti.“

S tím další zmiňovaná oblast charakteristik, a to **vysoká inteligence a umění skrytých projevů šikany**, které respondentky v souvislosti s pachatelem často uváděly. Tyto znaky přisuzují hlavně pachatelům těžkých forem skrytých šikan. Dle učitelek je vzhledem k těmto schopnostem obtížné nějaké typické znaky vůbec definovat. Agresorem může být i dítě, které se agresivně vůbec nechová. „*Autor je tak inteligentní, že si dává pozor a nechce, abyste ho odhalila.*“ „*Některý to mají promyšlený, ale ty nejsou takový impulzivní, jako ty, co se naštvou a fláknou. Když to dělají stále, tak to je samozřejmě šikana, ale myslím, že horší to je tam, kde to mají skrytě, promyšleně.*“ „*Jako co jsem tak vyzorovala, ty opravdový agresoři, jsou často fakt inteligentní děti, nejsou hloupí. Mají to v té hlavě dobře srovnaný a dobře vědí, co dělají.*“ „*Že to může být i někdo, do koho by to člověk jako vůbec neřekl.*“ *To bývá často tak skryté, že se to podle mě nedá vypíchnout nějakýma výraznýma znakama.* „*...ale to třeba často ani nepoznáte. Autor je tak inteligentní, že si dává pozor a nechce, abyste ho odhalila.*“

V některých případech měly učitelky zkušenost s tím, že **pachatel spolupracoval s dalšími pachateli**. „*On to dělal tak jako prefikaně, tak jako i přes kamaráda, aby to nebylo jen na něj...*“ „*Navíc měl asi tři kluky, co mu pak pomáhali a tyhle srandičky dělali taky.*“

Z rozhovorů vyplynuly dále specifika práce s pachatelem při řešení šikany. Dle učitelek, je třeba dávat si **pozor na lhaní a zapírání**, ke kterým se agresoři uchylují, když se postaví do konfrontace s obviněním. „*Hodně zapírá, tam je potřeba zjistit důkazy...*“ „*Zatlouká, lže, často to třeba i sváděj na někoho jiného.*“

V závěru podkategorie charakteristických znaků pachatele bych ráda uvedla ještě jednu oblast zkušeností, které učitelky uváděly. A to **specifika dívčí a chlapecké šikany**. Dvě respondentky se domnívají, že **dívky by se mohly dopouštět více psychické šikany v porovnání s chlapci**, které řadí spíše k šikaně fyzické. „*Tak u psychický šikany, tam si myslím, že by mohly být častěji i holky a naopak u fyzický víc kluci, ale celkově bych neřekla, že je mezi tím rozdíl, jestli je to kluk nebo holka.*“

Podkategorie 3: Důsledky šikanování pro pachatele:

Další podkategorii, která v souvislosti s pachatelem vyplynula, byly odhady důsledků šikany. Všechny respondentky se shodují, že se pachatelovo jednání může negativně promítnout do jeho dalšího života a to hlavně do **narušených vztahů**. Pachatel touží

po moci v návaznosti na předchozí úspěšné útoky. To může ovlivnit jeho vztahy a fungování ve společnosti. Jen jedna učitelka uvedla riziko kriminální budoucnosti pachatele šikany. *„Určitě, on si řekne, pokud' mi to jednou prošlo...tak se mu to třeba i zalíbí a pak to praktikuje třeba i ve svém životě v dospělosti, třeba ve vztahu k manželce, to je různé.“* *„Určitě, když se to neřeší a prochází mu to, tak tak bude fungovat i dál, třeba šikana na pracovišti. Taky do vztahů se mu to může promítnout.“*

6.8 Kategorie 8: Oběť:

Vedle oblasti pachatele se zkušenosti učitelek promítali i do oblasti problematiky šikanovaných dětí, tedy obětí. Stejně jako u předchozí kategorie, i zde jako hlavní podkategorie vyplynuly příčiny šikanování, charakteristiky oběti a názory ohledně důsledků šikany na život oběti.

Podkategorie 1: příčiny šikanování:

První rozvedu podkategorii příčin šikanování, ve které se ukazují i rozdílné zkušenosti respondentek s různými typy obětí:

Zajímavou oblastí příčin, které byly uváděny byla **provokace ze strany oběti**. Ve dvou případech učitelky uvedly situaci, kdy se dítě stalo obětí až po tom, co se v určité míře dopustilo šikany samo. Jednalo se o děti, které nebyly v kolektivu oblíbené, a proto útočily na ostatní. *„Pak za mnou chodily děti, že s ním nechtěj sedět, že jim bere věci a nechce jim je dát a směje se jim, když je hledaj. Asi si myslel, že je to hodně vtipný, protože to dělal víc dětem ze třídy. Oni se na něj pak ale naštváli a nechtěli s ním kamarádit. Jeho to ještě víc štválo a dělal to pořád, tak jako na truc. Pak začal dětem dávat třeba i špendlíky na židle, zapíchlé do gumy, aby si na to sedli. Tahle mi tam začal tu třídu terorizovat.“* *„Protože on jim tam furt lezl, otravoval je, tak pak i fyzicky někoho strčil a on upadl a pak mu jí flákl.“* *„Jeden kluk. On si o to říkal, různé provokoval. On hledal kamaráda a nemohl ho najít, dělal to hrozně špatným způsobem.“*

Další velkou oblastí příčin byly uváděny souvislosti s rodinou. Učitelky měly několik zkušeností s tím, že šikanované děti měly **problém v rodinném prostředí**. V jednom případě učitelka popsala problém v chování rodičů, kdy dítě nosilo do školy obnošené oblečení po matce. Dle respondentek, u obětí bývá problém i závislost dítěte na matce. Zkušenost s takto přepečovávaným dítětem uvedla jedna učitelka. Dále považují za

rizikové, když dítě pochází z rodiny se špatným ekonomickým prostředím. V těchto případech se děti odlišují tím, že nemají drahé přístroje, hračky, oblečení apod. „...úplně rozdílný sociální situace v rodině a kult značek. To je neštěstí. Někdo má něco lepšího než druhý a už to jede. „ „...jsou to děti z hodně slabých sociálních rodin třeba, které se nevyrovnej ve věcech...“ „No takže jako ten typický znak pro oběť ani nevím, spíš tohle sociální prostředí nebo odlišnost právě toho intelektu v té třídě, nebo to jsem teda měla, problém v rodině, maminka odešla, tatínek to nezvládala a to dítě bylo dítě ulice a nevědělo, kde má vlastně postavení, takže potom se chytí takovýhle špatný party.“

Ve dvou dvou případech učitelky popsaly **zkušenost s obětí, která měla nějaké znevýhodnění**. Jedna se setkala s obětí s Aspergerovým syndromem, druhá měla zkušenost s dítětem, které mělo těžký rozštěp rtu. Všechny učitelky uváděly zkušenost s obětmi, které se jevily slabší a neprůbojnější než ostatní. „Potom to bývají takový ty děti, který třeba i to IQ není tak vysoký a necejtj se v tom prostředí dobře.“ „Hoch byl na nějakých vyšetřených a zjistilo se, že má Aspergerův syndrom...“ „Pamatuji si, že jsem tam měla jednu holčičku, která měla obrovský handicap, rozštěp patra a rtu. Hodně špatně mluvila, bylo to vidět, takže opravdu těžký handicap, vyslovovala jen samohlásky a to velmi špatně.“ „Děti to taky mezi sebou vycítí, kdo se nedovede bránit...“

Podkategorie 2: Charakteristické znaky oběti:

Učitelky v rámci charakteristických znaků zmiňovaly několik výraznějších rysů. Tím prvním byla **uzavřenost dítěte**. Všechny respondentky se setkaly s obětí, která se chovala nápadně uzavřeně. Dvě měly zkušenost navíc s nepřátelským chováním vůči kolektivu (oběti, které provokovaly). Učitelky vypovídaly, že šikanované děti stály většinou mimo kolektiv, případně měly jednoho až dva kamarády. „Často uzavření do sebe, introverti...“ „Kdo je třeba uzavřenej, bojácnější a podobně.“ „Dooopravdy ztrátu nějaký takový ty důvěry, ztráta důvěry v ostatní, osamělost...“

Dalším rysem, se kterým byla v souvislosti s obětí zkušenost, bylo **rodinné prostředí**. Zmiňovala jsem jej již v souvislosti s příčinami šikany, avšak rozhovorů vyplynulo, že učitelky někdy tuto oblast vnímají i jako typický znak oběti. Stejně jako u pachatele, i zde se občas vyskytla zkušenost s nějakým problémem v rodině. Přehnaná péče, špatné oblékání, výchova apod. „Byl takovej silnější, ale to by snad tolik nevadilo, ale

ze zvláštní rodiny byl, babička ho sem prostě stále vodila až ke třídě. jo, byl už v páté třídě a babičko ho soustavně vodila, i když jsme na to upozorňovali, tak pořád. „...tam ho maminka strašně... jakoby nevhodně oblékala, velice nevhodně. Ona ho i nevhodně česala, prostě účes, měl takový kulatý obličej. Chodil jak Ivánek.“

Dalším rysem, který byl popisován, byl **strach oběti mluvit**. Učitelky tento problém uváděly jako specifikum práce s obětí. Je třeba se na to dát pozor a počítat s tím. *„Když se oběť bojí nebo je zahnaná do kouta, tak nemusí mluvit třeba pravdu. Zase když spolupracuje, je to plus no. „...je špatný když to v sobě drží, to je nejhorší, to se potom těžko něco dozvíte. Nejlepší je, když chce mluvit no.“*

Podkategorie 3: Důsledky šikanování:

Respondentky se shodly na tom, že šikanování může oběť do budoucna negativně poznamenat, a to hlavně v oblasti **narušení psychiky a sebevědomí**. Učitelky se jsou přesvědčeny, že oběť může trpět psychickými traumaty oběti, vzpomínkami a její sebevědomí může být narušeno.,, ...člověk může být už psychicky narušený do konce života... “ „No a do dospělosti se pak může nést psychická porucha.“ „...pak se mu to zdá třeba i v noci, že to byly muka a tak.“ „Důsledky, může z něj vyrůst člověk s nízkým sebevědomím, nebo se to může obrátit a on zase může šikanovat.“

S psychickým narušením, mohou souvise i další problémy. Respondentky vypovídaly, že oběti hrozí **narušené vztahy** a to, že si sebou roli oběti ponese i v dospívání a dospělosti. Jedna učitelka vyjádřila i názor, že z oběti se může stát v budoucnu agresor, který se bude mstít. „...v nějaký určitý sociální skupině je ten outsider...“

7 Diskuse:

Ukázalo se, že zkušené učitelky mají dobrou znalost problematiky šikany. Z analýzy dat vzešlo 8 hlavních kategorií, které představují postup jejich práce a celkové nahlížení na šikanu a její aktéry. V kategoriích se objevila témata zkušenosti se šikanou, znaky pro její diagnostiku, intervenci a prevenci. Dále vzešly kategorie osobnosti učitele, pachatele a oběti, u kterých byly definovány hlavní charakteristické znaky, role v procesu šikany a u učitele ještě přiblíženy jeho kompetence k řešení jevu. Všechny respondentky dokázaly na základě zkušeností jev popsat a charakterizovat hlavní rysy. Především tedy opakovanost, dlouhodobost, záměrnost útoku a stupňování agrese. Tyto charakteristiky popisuje i většina odborné literatury.

Zkušené učitelky mají představu o příčinách šikany, jak na straně pachatele, tak i na straně oběti. Všechny se shodovaly v tom, že nejčastější příčinou je, pokud pachatel a někdy i oběť, pocházejí v některém směru z nepříznivého rodinného prostředí. Uvedené příčiny podkládaly zkušenostmi, které získaly z kontaktu s rodinou nebo dlouhodobým pozorováním dítěte. Tento prediktor rodiny se objevuje i v odborné literatuře, která předpokládá, že děti často přejímají role od svých nejbližších vzorů. Tvrzení odpovídá i Bandurově teorii sociálního učení. Ohledně příčin šikanování výzkum rozvíjí poznatky v literatuře o konkrétní zkušenost učitelů. Respondentky uváděly vcelku „učebnicové příklady.“ Například, některé učitelky považovaly za příčinu šikany to, že dítě další žáky provokovalo a ubližovalo jim. Ostatní to pak vedlo k šikaně provokujícího dítěte. Nebo zkušenost s tím, že pachatel si v minulosti zažil sám roli oběti, a proto si dokazuje svou sílu šikanou slabšího.

Stěžejní autoři, hlavně tedy Kolář a Říčan, z jejichž děl jsem čerpala při zpracování teoretické části práce, se v některých bodech intervence liší. Např. Říčanův postup proti šikaně popisuje vcelku jednotná doporučení intervence proti šikaně, kdežto Kolář postup diferencuje dle konkrétního typu a stádia šikany. Kolářovo modely vývoje šikany a nastavení pomoci skupině a jednotlivcům jsou v tomto směru mezi dalšími autory vcelku ojedinělé, mnohem více konkrétní. Nicméně se nezdá, že by učitelky přímo vědomě rozdělovaly svůj zásah dle předem stanoveného odhadu stádia a formy šikany, jako to činí Kolář, i když z něho vychází i Medický pokyn k řešení šikanování na školách a školských zařízeních. Z výzkumu vyplynulo, že každá učitelka má určitou představu o podobě intervence, kterou proti šikaně vede. Tu každá popsala vcelku přesně a bez zmínek o rozdílném přístupu k jiné formě. Vždy vychází z informací, co má. Pouze se ukázalo, že u těžších forem šikany mají učitelky tendenci vyhledávat radu dalšího odborníka. Většinou se respondentky shodly na zásadě rychle jednat. Nejčastější první intervence pak spočívá v rozhovoru s obětí a dalšími dětmi. Stejně tak v odborné literatuře se většinou doporučuje rychlá reakce a nejprve provést rozhovor s obětí a se svědky. Ukázalo se však, že učitelky využívají v prvních krocích i rozhovoru s agresory, před čímž většina odborníků varuje. Často také jejich první krok spočívá v pozvání si rodičů do školy. Při práci s obětí učitelky zdůrazňovaly citlivý přístup, který v mnoha bodech odpovídá tomu, jak jsem ho popsala na základě využití literatury v teoretické části práce.

Podmíněností efektivní práce se třídou v problematice šikany je i ochota učitele problém řešit, jeho vlastní osobnostní investice. Je otázkou, jako moc pedagogy škola podporuje v boji proti šikaně, případně jak je motivuje. Uvádím to v souvislosti se zmínkou jedné respondentky ohledně motivace řešit ve škole problémy: *„Další věc je, že už některý učitelé jsou už tak znechucený školstvím, od finančních otázek, protože jak máte málo peněz, tak potom už máte problém sama ve své rodině, pokud nemají manžela, který vydělává obrovský částky. Někdy tady panují názory, který já už slyšela na vlastní uši, pracuj do výše svého platu, takže už se to ani v té škole, jako dřív, kdy ten učitel byl nositel nějakých poznatků, citů, výchovy, tak už to nedělají, protože si říkají, proč já se budu tady dohadovat s rodičema, oni na mě budou psát stížnosti, když můžu dělat, že to nevidím. Fakt v tom školství je to pořád horší, přibývá byrokracie, rodiče startují na první dobrou, takže fakt, to už jsme si tady říkali několikrát, že už jsou vyhořelí ti učitelé, raději nic neřešej, aby se nedostávali do konfliktu. Tohle je velký problém, jestliže nebude situaci zachraňovat už teď škola, jako, že bez spolupráce s rodiči to taky nejde...“*

Zahraniční literatura se věnuje především prevenci šikany a programům proti šikanování. Z analýzy dat vyplynulo, že učitelky přikládají velký význam prevenci ve třídě. Snaží se ji aktivně provádět a mapovat si vztahy mezi dětmi. Bohužel, jejich působení pochází hlavně z vlastní iniciativy. Ani jedna nezmiňovala vhodnost uceleného programu proti šikanování či nějakého působení v rámci komunity celé školy, popřípadě rodičů, tak jak jej popisuje např. Olweus (2010) či Cowie a Jenifer (2008). Je to možná dáno tím, že v ČR tento přístup není tolik rozšířený. Zastáncem ucelené intervence je u nás například Kolář. Na úrovni školy učitelky uváděly podporu v poskytování kurzů, případně možnosti kontaktovat dalšího odborného pracovníka (výchovný poradce, školní psycholog, popř. školské poradenské pracoviště). Zkušené učitelky spatřovaly nejlepší prevenci v dobré komunikaci a vztahy se třídou. Dále často prováděly různé preventivní aktivity, jako sociohry, tematické diskuse apod.

Práce s rodiči se ukázala jako obtížná oblast při řešení šikany, obzvláště když příčiny šikany pramení z rodinného prostředí. Literatura, kterou jsem při zpracování práce využívala, se tohoto problému moc nedotýkala. Naopak, nabízela spíše pohled na roli rodiče v emocionální podpoře dítěte, případně jeho přínos v prevenci šikany.

Limity této práce by mohly spočívat v tom, že jsem výzkum provedla s malým počtem respondentek, srovnání více respondentů by mohlo přinést další informace. Navíc, všechny učitelky byly ze stejné školy, na které působily v průměru 10 let. To mohlo jejich zkušenosti ovlivnit, neboť postavení školy vůči problematice šikany může přístupy ovlivnit. Dalším omezením by se mohlo jevit to, že výzkum byl proveden s učitelkami prvního stupně ZŠ. Je určitý rozdíl mezi šikanou mezi malými dětmi a dětmi staršího školního věku. I když se jednalo o vcelku malý výzkumný vzorek, výsledky byly u různých respondentek velmi podobné. Proto lze závěry považovat za věrohodné. Přesto, v budoucnu vidím další možnosti tohoto výzkumu kromě rozšíření počtu respondentů, v jeho rozšíření o výpovědi učitelů začátečníků, aby se daly oba přístupy k jevu lépe porovnat. Takto jsme odkázáni pouze na subjektivní reflexi zkušených učitelek ohledně svých kariérních začátků. Případně, bylo by zajímavé provést výzkum i na druhém stupni ZŠ a porovnat ho s prvním stupněm. Vzhledem ke složení mého vzorku respondentů je možné také uvažovat o tom, zda by v porovnání s muži nevyplývaly určité genderové rozdíly.

Ohledně role učitele v procesu šikany se toho v literatuře a v jiných odborných zdrojích moc nepíše. Perspektiva zkušeného učitele na šikanu a narušené vztahy poskytla určité poznatky k této oblasti. Hlavní přínos tohoto výzkumu vidím v tom, že z analýzy jasně vyplývá, jak důležitou, ne-li klíčovou, osobou je učitel při řešení šikany a jak významné je, aby ve škole neustále probíhala prevence. To může mít význam pro praxi. Výzkum by mohl být přínosem pro vzdělávání odborníků v boji proti šikaně. Myslím také, že je nutné, aby se roli učitele v problematice šikany začalo věnovat více pozornosti. Kupříkladu otázce dostatečné podpory učitelů školou v prevenci a zásahům proti šikaně, ať už časové, finanční nebo jiné. Dále z výzkumu vyplynula důležitost toho, aby se význam rizikovosti šikanování na školách co nejvíce promítal i do profesionální přípravy budoucích učitelů, taktéž do podpory začínajících učitelů v rámci přípravy řešit šikanu a provádět prevenci.

Subjektivní vnímání zkušených učitelek studia VŠ tak, jak bylo koncipováno před 20 a více lety, z výzkumu vyplývá jako nedostačující k přípravě pedagoga na řešení šikany. Může to být způsobeno tehdejší menší informovaností o jevu šikanování. Naopak, jako cenné vnímají zkušené učitelky vzdělání, které absolvovaly v rámci zaměřených seminářů a samostudia. Zkušené učitelky tedy vykazují hlavně vlastní aktivitu při získávání informací o šikaně. Dalším poznatkem pro praxi je význam toho,

aby byl učitel schopen šikanu co nejlépe řešit a měl znalosti a přístup k co největšímu počtu možných dostupných nástrojů využívaných k prevenci. Také by měl mít určité znalosti z psychologie, minimálně umění vedení rozhovoru a znalost skupinových procesů v dětské skupině. I komunikace s rodiči má svá specifika, vzhledem k časté obtížné spolupráci s rodiči, by učitelé měli být připraveni čelit i konfliktním a názoru nepřístupným osobám. Vzhledem k zátěžovosti řešení šikany pro učitele, by bylo vhodné, kdyby škola poskytla pedagogům i prostředky k péči o vlastní psychiku. Výzkum ukazuje, že osobnost učitele může být v procesu řešení šikany tou nejdůležitější, pracuje se hodně se vztahy, proto musí být po psychické stránce co nejvíce vyrovnaný a snižovat riziko syndromu vyhoření.

Závěr:

Cílem výzkumu bylo přiblížit si perspektivu zkušených učitelů v oblasti školní šikany. Zjistit, jaké strategie a nástroje intervence a prevence využívají. Jak vnímají hlavní protagonisty a svou roli v procesu šikany. Další z otázek, na které jsem si chtěla odpovědět, bylo i to, jak by měla vypadat osobnost učitele, který je schopen řešit šikanu. V závěru mohu shrnout, že na většinu otázek se mi podařilo odpovědět. Na základě výzkumu lze konstatovat, že zkušené učitelky mají za dobu své praxe, tedy alespoň za 20 let působení v učitelské profesi, více než jednu zkušenost se šikanou a těchto zkušeností při řešení šikany využívají. Všechny učitelky měly představu o základním postupu pro řešení šikany, přičemž tento postup vycházel z jejich zkušeností. Hlavní bodem, u kterého se poznatky učitelek shodovaly z hlediska efektivity práce, byla prevence šikany a význam včasného zásahu.

Prevence respondentkám pomáhá předcházet šikaně a narušeným vztahům ve třídě. Z výzkumu vyplynulo, že všechny zkušené učitelky jsou si vědomy rizik, které šikana přináší, a proto považují za vhodnější problému včas předejít. Nejlepší prevenci vidí v celkové komunikaci s žáky. Hlavně v tom, aby dokázaly předat vědomí toho, že učitelka je důvěryhodná osoba, které se děti mohou bezpečně svěřit s problémy a dostane se jim pomoci. Dále se domnívají, že pokud je pravidelně dělána prevence ve třídě, riziko závažnější formy šikany je malé. Zkušené učitelky jsou si vědomy, že konflikty a zárodečné podoby šikan se v dětském kolektivu objevují pravidelně. Proto je dalším hlavním východiskem jejich práce včasný zásah. Ten považují za velice významný z hlediska hrozby rozvinutí horší podoby jevu. Hlavním východiskem jejich postupu při řešení šikany je tedy okamžitě jednat.

Zkušené učitelky za účelem diagnostiky a intervence často provádějí rozhovory s dětmi a zapojují rodiče. Pokud řeší komplikovanější problém, mají tendenci vyhledávat radu přístupného odborníka či kolegy. Z výzkumu vyplynulo, že za slabé místo řešení šikany, zkušené učitelky považují především spolupráci s rodiči. Pokud rodič nechce spolupracovat nebo jde proti jejich názoru, popřípadě názoru dalších odborníků, mají jen málo prostředků, jak šikanu efektivně řešit se všemi jejími důsledky. Příčiny šikanování vidí zkušené učitelky hlavně v rodinném prostředí pachatele a oběti. Ve špatné výchově, sociální situaci rodiny, případně přítomnosti nějakého jiného problému. Problémy hledají i v osobnostních vlastnostech pachatele

či oběti, např. předpoklad patologie v osobnosti u pachatele či nějaké znevýhodnění na straně oběti.

Jako hlavní osobnostní vlastnosti vnímají zkušené učitelky u pedagoga empatii a spravedlivý přístup. Tyto vlastnosti se objevují i v přístupech, kterými řeší šikanu. Jako významná vlastnost z výzkumu vyplývá ještě psychická odolnost učitele. Zkušené učitelky si uvědomují psychickou náročnost řešení šikany a s tímto vědomím jí řeší, i přesto je proces řešení často vyčerpává. Jako hlavní zdroje informací a poznatků při řešení šikany vnímají učitelky vlastní zkušenost, externí vzdělávání na kurzech a vlastní aktivitu při čtení odborných prací. Také konzultace s dalším odborníkem či kolegou se ukázala jako významný zdroj.

Výzkum ukazuje na to, že zkušené učitelky jsou k projevům šikany pozorné a připravené ji řešit. V kolektivu dětí jsou opatrné, vyhledávají rizikové projevy a provádějí prevenci. Dělají tak hlavně z vlastní aktivity, než že by byly vedeny a podporovány zvenčí, např. školou. V boji proti šikaně je tedy rozhodující i osobnost učitele. To, aby byl ochoten problém řešit. Zkušené učitelky, které proti šikaně působí, vidí přínos a smysl ve své osobní účasti na jejím vyřešení. Chtít pomoci a mít vztah k tomu, co děláme, je v každé pomáhající profesi základnou, na které se dá stavět řešení. To je také jedno z východisek, které z práce zkušených učitelek vyplývá.

Zdroje:

BENDL, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Vyd. 1. Praha: ISV nakladatelství, 2003. Pedagogika (ISV). ISBN 80-86642-08-9.

COWIE, H., JENNIFER, D. New Perspectives on Bullying. Maidenhead: Vyd.1. Open University Press. 2008. ISBN-13: 978-0-33-5222476

ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.

ČERNOCH, F. Šikaně stop! Vyd.1. Praha: Ministerstvo obrany České republiky - AVIS, 1999. ISBN 80-86049-14-0

ELLIOTT, M. Jak ochránit své dítě. Vyd. 3. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-419-2.

ERICSSON, K, & Charness, N. Expert performance: Its structure and acquisition. American Psychologist, 1994, 49 (8), s. 725-747.

FIELD, Evelyn M. Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.

GELDARD, Kathryn a David GELDARD. Dětská psychoterapie a poradenství. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-476-2.

HENDL, J. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HERMOCHOVÁ, S. Skupinová dynamika ve školní třídě. Vyd. 1. Kladno: AISIS, 2005. ISBN 80-239-5612-4

KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-409-5.

KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, M. Nová cesta k léčbě šikany. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5

- LANGMEIER, J., KREJČÍROVÁ, D. Vývojová psychologie. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9
- MAREŠ, J. Pedagogická psychologie. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0174-8.
- MARTÍNEK, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.
- MIOVSKÝ, M. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- OLWEUS, D., & Limber, S. Bullying in school: Evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. American Journal Of Orthopsychiatry, 2010, 80 (1), s. 124-134.
- PÍŠOVÁ, M. Učitel – expert. Přehled výzkumných trendů a jejich výsledků. Pedagogika. 2010. č. 3-4, s. 47-57
- PRŮCHA, J. (2013) Moderní pedagogika. 5., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0456-5.
- RIGBY, K., & Bortolozzo, G. How schoolchildren's acceptance of self and others relate to their attitudes to victims of bullying. Social Psychology Of Education, 2013, 16 (2), s. 181-197.
- ROGERS, Vanessa. Kyberšikana: pracovní materiály pro učitele a žáky i studenty. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-984-2
- ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9
- ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. Jak na šikanu. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 155 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.
- STERNBERG R. J., WILLIAMS, W. M. Educational psychology. Vyd..2. New York: Pearson. 2010. ISBN 978-0-205-62607-6
- ŠTECH, S. Co je učitelství a lze se mu naučit? Pedagogika. 1994, roč. 44, č. 4, s. 310-313.

ŠVAŘÍČEK, R. Narativní a sociální konstrukce profesní identity učitele experta. Dizertační práce. Brno, 2009: Masarykova univerzita.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

ŠVAŘÍŘEK, R. Zlomové události při vytváření profesní identity učitele. Pedagogika.sk. 2011, roč. 2, č. 4: 247-274

TREMLOW, S. E., Sacco, F. C. Preventing bullying and school violence. Vyd.1. Washington, DC: American Psychiatric Pub. 2012. ISBN 978-1-58562-384-6

VEENSTRA, R, at al. The role of teachers in bullying: The relation between antibullying attitudes, efficacy, and efforts to reduce bullying', Journal Of Educational Psychology, 2014, 106 (4), s. 1135-1143.

VYBÍRAL, Zbyněk. Psychologie komunikace. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-387-1.

Internetové zdroje:

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (Č. j. 22294/2013-1). 2013. Dostupné na WWW: < www.msmt.cz/file/30376_1_1/>. Vstup 10. 1. 2015.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže; Čj.: Č. j. 22294/2013-1 14. 2001. Dostupné na WWW. < http://www.msmt.cz/_DOMEK/default.asp?ARI=100594&CAI=2944>. Vstup 10. 1. 2015

Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém. Sborník příspěvků z konference. Tribun EU. 2009. Dostupné na WWW: <http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf> Vstup 1. 3. 2015.

Seznam příloh:

Příloha 1: Struktura rozhovoru

Příloha 2: Záznamy rozhovorů

Přílohy:

Příloha 1: Struktura rozhovoru

I. Otázky týkající se osobnosti učitele a jeho zkušenosti.

- 1) Jak dlouho už vykonáváte praxi učitele?
- 2) Měl/la jste za dobu svého působení zkušenosti s řešením šikany? Kolikrát jste se s šikanou setkali? Jaký byl nejzávažnější případ šikany, se kterou jste se zatím setkal/la a jak jste postupoval/la?
- 3) Jaký zdroj informací, se kterým jste za dobu své praxe přišel/la do styku pro Vás je při řešení šikany nejcennější?
- 4) Jak hodnotíte vzdělávání pedagogů, pomohlo Vám osobně (různé semináře, školení, studium VŠ)?
- 5) Jakých chyb se podle Vás nejčastěji dopouštějí učitelé bez praxe? Můžete porovnat třeba to, jak byste k šikaně přistupoval/la na začátku své praxe a nyní? V čem by byl hlavní rozdíl?
- 6) Jakými osobnostními vlastnostmi by dle Vás měl pedagog disponovat, aby byl schopen řešit šikanu?
- 7) Jak se může projevit šikana jako zátěžová situace pro pedagoga?

II. Intervence:

- 8) Co byste učinil jako první pomoc v případě odhalení šikany?
- 9) Jaké projevy, znaky chování, už považujete za šikanu, a jaké ještě ne? Co Vás již jako pedagoga vede k zásahu?
- 10) Jak byste postupoval při co nejkomplexnějším řešení šikany? Jaké strategie a metody volíte?
- 11) Které osoby je dle Vás nutné zapojit do intervence proti šikaně?
- 12) Jak mohou protagonisté šikany zkomplikovat nebo naopak napomoci vyšetřování?
 - a) Oběť
 - b) Rodiče oběti
 - c) Pachatel
 - d) Rodiče pachatele
 - e) Učitel

- 13) Co byste doporučil rodiči oběti a rodiči agresora v případě řešení šikany?
- 14) Jak byste postupoval/la v případě prevence tohoto jevu ve Vaší třídě?
- 15) Myslíte si, že si žáci uvědomují význam šikany? Případně, jak postupujete, aby byli žáci dostatečně informováni o šikaně?
- 16) Mnoho protispolečenských činů má v případě dětí posunutě hranice. Daří se Vám při práci s agresorem vnímat ho nadále jako dítě, kterému máte jako pedagog něco dát do života? Jaké pocity nejčastěji máte ve vztahu k agresorovi?

III. Motivy a příčiny šikany, osobnost pachatele a agresora:

- 17) Jak vnímáte motivy agresorů šikanování? Co si myslíte, že vede žáky k šikanování jiných spolužáků?
- 18) Můžete zkusit nastínit proces vývoje šikany? Jak se dle Vás takový jev může ve třídě objevit a jak se následně vyvíjí? (Můžete mi vylíčit fiktivní průběh příběhu dítěte, které se stalo obětí šikany).
- 19) Co vnímáte jako psychickou šikanu?
- 20) Jaké vidíte dlouhodobé důsledky šikany fyzické a šikany psychické pro oběť?
- 21) Myslíte si, že šikanování může mít dlouhodobé důsledky i pro agresora?
- 22) Myslíte si, že agresorem bývají častěji dívky, nebo chlapci, případně proč?
- 23) Jsou nějaké znaky, které jsou pro agresora typické? Něco, dle čeho by bylo možné určit potencionální rizikovou skupinu agresorů šikanování?
- 24) Jak si vysvětlujete absenci soucitu k oběti u pachatele?
- 25) Jak si vysvětlujete, že nějaké dítě uchyluje k týrání jiného, jaké si myslíte, že má tento jev příčiny?
- 26) Jsou nějaké znaky, které jsou pro oběť typické? Myslíte si, že existuje tzv. „typická oběť šikany“?

Příloha č. 2: Záznam rozhovorů

Rozhovor č. 1

1) Jak dlouho už vykonáváte praxi učitele?

No, víc jak dvacet let.

2) Měl/la jste za dobu svého působení zkušenosti s řešením šikany? (Kolikrát jste se s šikanou setkali?; Jaký byl nejzávažnější případ šikany, se kterou jste se zatím setkal/la a jak jste postupoval/la?)

Měla. Závažnější případ byl komplikovanější o to, že maminka učila na stejné škole jako já. Takže se k tomu dítěti muselo přistupovat jakoby přes kolegyni, což není nikdy dobře. Maminka si nechtěla připustit, že by její chlapeček šikanoval okolí, naopak se k tomu stavěla, jakože děti ubližují jemu a on vlastně chudák neví, co má dělat, protože si to na něj všichni vymýšlejí. Tak jsem si udělali teda třídnickou hodinu. Ty děcka se té kolegyně docela bály a nechtěly moc mluvit, ale pak někdo něco řekl a pak už jsme měli takový ten podklad pro to, aby ty děti začaly diskutovat, jak by se to vlastně dalo řešit. Předtím jsem samozřejmě mluvila s dětma, s takovejma různějma, jsem se jich třeba ptala, jestli se ve třídě něco naděje. Dá se dělat i sociometrickej dotazník, ale v té době, kdy já o tomhle případu mluvím, to už je skoro patnáct let, tak se to ještě tolik jako neřešilo a nebylo, jak bych to řekla, nebylo tolik metod, jak na to vlastně přijít.

3) Jaký zdroj informací, se kterým jste za dobu své praxe při. šel/la do styku pro Vás je při řešení šikany nejcennější?

Určitě jsou dobrá školení, i to, co si člověk najde sám, to je fajn. Je docela i dobrý pohovořit si. My tady máme výhodu, že tady máme paní psycholožku, takže pohovořit si s ní. A tu jsme teda tady měli i před těmi patnácti lety a ona mi k tomu mohla dát takové ty svoje hypotézy z takových těch různých výpovědí, co se asi v té třídě děje, takže využívám i tyhle konzultace.

4) Jak hodnotíte vzdělávání pedagogů, pomohlo Vám osobně (různé semináře, školení)? Případně připravila Vás na řešení této problematiky studium VŠ?

My si můžeme kurzy vybírat sami, to je dobrý, protože buďto jdete na lektora, který to téma umí dobře podat, nebo jen něco navíc zajímavýho. To je hodně přínosný, to jsem moc ráda, že to existuje, ale tam závisí na financích. Buďto vám paní ředitelka řekne, že to je únosný nebo, že máte teda smůlu. Taky to hodně záleží na čase. Ono, když je to dopoledne, tak se za vás musí shánět suplování, což je další věc, kterou škola nerada vidí. Lepší je, když je to o víkendech. Studium VŠ mě teda nijak nepřipravilo, ale tenkrát se o tom vůbec nemluvalo.

- 5) **Jakých chyb se podle Vás nejčastěji dopouštějí učitelé bez praxe? Můžete porovnat třeba to, jak byste k šikaně přistupoval/la na začátku své praxe a nyní? V čem by byl hlavní rozdíl?**

Tam je to těžký. Jako teď je vážně super, že je mnohem víc zdrojů, kde můžete čerpat informace. Potom, bylo i dobrý to, že jak se o té šikaně začalo mluvit, tak všichni najednou zpozorněli, že to doopravdy existuje a začalo se doopravdy. Byli jsme vysíláni na různá školení, museli jsme si pročíst informace, různou literaturu a opravdu se požadovalo, abychom se šikanou uměli zacházet a abychom ji uměli rozpoznat. Pak už docházelo k takovým paradoxům, že se za šikanování považovalo i takovýto pošťuchování. Jeden čas to bylo i v takovémhle tom extrému opačným.

- 6) **Jakými osobnostními vlastnostmi by dle Vás měl pedagog disponovat, aby byl schopen řešit šikanu?**

Určitě si myslím, že by měl mít sociální inteligenci. Od toho, si myslím, že se odvíjí ty další věci. Tím myslím, u pedagoga je důležité dávat si pozor na takovou tu, nevím jak to říct, podjatost... Prostě někdy jsou mu některé děti víc sympatické, než jiné. Je to tak prostě, tak je to i normálně u lidí. Je to tak i v kolektivu mezi spolužáky, ale ty děti by to na vás nikdy neměly poznat, který dítě je mu víc sympatický a který míň. Tam si myslím, že je taky docela problém. Já si fakt myslím, že by měl mít tu sociální inteligenci hlavně, od toho se všechno odvíjí.

- 7) **Myslíte si, že se řešení šikany, může pro pedagoga projevit jako zátěžová situace?**

Určitě. Samozřejmě, je to hrozný psychický vypětí, vykračujete po tenkém ledě, jde na věci, u kterých nevíte, abyste nešlápla vedle, abyste nepokazila víc. Abyste doopravdy vyšetřila, jestli je to šikana, jestli tam probíhá, abyste doopravdy udělala tohle. U toho agresora, usvědčit ho ze šikany, není taky žádná legrace. Jo, je to určitě zátěžová situace, určitě. A zvláště když rodiče s váma nespolupracují, tak to vůbec máte pak tlak z několika stran. Když to dítě rodiče brání.

- 8) **Jaký by byl Váš první krok v případě odhalení šikany, taková první pomoc?**

Jako první krok je nejdůležitější jakoby, třeba jak o tom přemýšlím, zjistit...záleží, jak to zjistíte. Když za mnou přijde dítě nebo je to nějak přeneseně. Tak když za mnou přijde dítě, že někde někoho šikanuje, tak se zeptám dál, jak se to děje a potom se zeptám dál i těch aktérů. Když za mnou přijde dítě, že je šikanováno, tak to už zase je jiný postup. Tak samozřejmě se s ním bavíte, proč je šikanováno, snažíte se odhalit ty aktéry. Ještě dobrá věc je, zeptat se nějakých nestranných svědků, protože někdy ty děti situaci vidějí jinak, než ve skutečnosti je a někdy si skutečně i koledují. To se člověk ani nediví, že mu přes tu hubu někdo dal. Ale tak prostě co situace, zjistit nejmíc informací.

9) Jaké projevy, znaky chování, už považujete za šikanu, a jaké ještě ne? Co Vás již jako pedagoga vede k zásahu?

Tak ta šikana se musí opakovat, to je jedna věc. Další, že se nestále jakoby zesiluje, to je další věc a potom co je další burcující, že třeba nechce jít do školy a tak, ale burcuje i to, že to dítě je skleslý třeba, že tam sedí v té lavici a je vidět, že mu není zrovna do zpěvu.

10) Jak byste postupoval/la při co nejkompexnějším řešení šikany? Jaké strategie a metody volíte?

Vypátrat oběť a agresora, to je první. Většinou víte první o oběti. Pak ještě zjistit, kdo mu to dělá. Takže vypátrat toho agresora, toho největšího, protože někdy jich je třeba i víc. Tak toho, kterej to táhne. Když to shrnu, nejprve vypátrat co kdo proč. Pak informovat vedení, pak rozmluva s rodiči. Na základě vedení i rozmluva s psychologem. Pozvání si třeba Mozaiky nebo nějaké té organizace, která se těmito jevy zabývá. A sledovat ty děti. Spolupracovat, dávat hlavy dohromady.

11) Které osoby je dle Vás nutné zapojit do intervence proti šikaně? (rodiče, oběť, pachatel, psycholog?)

Určitě rodiče, to je hodně důležitý, pak ta oběť a určitě, pokud je to možný, zapojit i toho odborného pracovníka. A co se taky dělá, my tam třeba do té třídy zveme Mozaiku, to je zařízení, který dělá takový sociometrický průzkum. My si ho děláme i ve třídě, a když se nám něco nezdá, tak je dobrý si pozvat odborníky, který jsou specializovaný. Ono jich přijde víc, což je dobrý, a oni tu třídu v podstatě pozorují a z toho pak můžou vyvodit víc, než když jste tam třeba sama. To vám mohou některý věci uniknout, který jim, když přijdou ve dvou, ve třech, prostě neuniknou. Oni hrajou s dětma různé hry a přitom je vlastně pozorují a vyvozuj z toho. Sice vědí, na koho se třeba mají víc zaměřit, ale když jich je víc tak tu třídu vezmou i víc globálně. Vytvoří si tam nějakou síť vztahů. Tak ty je dobrý taky zapojit.

12) Jak mohou protagonisté šikany zkomplikovat nebo naopak napomoci vyšetřování?

a) Oběť:

To je těžký, to je případ od případu. Ten případ, co jsem třeba měla, tam se nedá říct, že by to nějak komplikovala. Jasně, když to vezmu takhle, je dobrý, když se za tu šikanu přestane stydět a chce s vámi spolupracovat, normálně o tom mluvit a nemá pocit, že je nejhorší na světě. To je super, když spolupracuje a mluví. Pak horší je, když oběť není oběť a třeba má jen hysterický sklony, tak tam je to pak těžký odlišit. Ale jak říkám, pro mě je velký plus, když s váma začne spolupracovat a mluvit. Většinou ty děti, který jsou šikanovaný, o tom něchtěj mluvit no. To je problém pak.

b) Rodiče oběti:

Tak zase, případ od případu. Některý rodiče jsou rozumný a snaží se té oběti pomoci a někteří zase to nechávají, jakože se nic naděje, protože za jejich mladejch let to bylo taky tak a nechtějí se tím moc zatěžovat. Nebo zase šlapou jak slon v porcelánu, že si třeba na ty děti i počkaj a začnou mlátit třeba toho, co šikanuje a pak třeba i řvou na děti, který za to ani nemůžou. Tak pak záleží no...jako stává se to, že takhle rodiče čekají před školou a berou to do vlastních rukou a že pak jako i to dítě začnou mydlit.

c) Pachatel:

Je dobrý, když ho dostanete na vlastní stranu a zlomíte ho, to je ideální. Ale tam záleží i na tom rodinným prostředí, jestli prostě ta rodina za ním stojí a bude říkat, co si ten učitel tam vymýšlí, ta kráva, která si na něj něco vymyslela, tak tam je to pak těžký.

Pak jestli ty rodiče k tomu přistoupí, jestli chtěj spolupracovat, tak pak je to dobrý

d) Rodiče pachatele:

To jsem říkala před chvílkou. Záleží, jak chtěj spolupracovat, jestli připustí, že je tam něco možný, že je třeba s jejich dítětem nějak pracovat.

e) Učitel.

Učitel může hodně pomoci. Může vyšetřit tu třídu, dát to všechno do pohybu, ale může tam taky napáchat víc zlo. Nemusí si toho všimnout, může ho to obtěžovat, tam je fakt tolik věcí, může být hysterickéj, takže najedou vybuchne a může ztratit tu možnost, kde navázal.

13) Co byste doporučil rodiči oběti a rodiči agresora v případě řešení šikany, na co se zaměřit?

No, určitě u toho dítěte, u té oběti, určitě na sebevědomí, aby prostě pracovali na sebevědomí a na takovým tom jakoby si víc věřit, tak aby pracovali na tomhle. Pak aby měl kolem sebe nějaký kamarády. On většinou ten, co má kolem sebe nějaký kamarády, tak si na něj moc nedovolí, protože ví, že má někoho za zády, kdo se ho zastane, to je důležitý. Kdyby to bylo vážný, tak bych jim zase doporučila pomoc odborníka, návštěvu psychologa. To samý i s agresorem. Určitě má v sobě něco, málokterý dítě je fakt zlý, takže určitě má v sobě něco, nějaký trápení, který prostě ventiluje tímhle blbým způsobem.

14) Jak byste postupoval/la v případě prevence šikany ve Vaší třídě?

Prevenci šikany v podstatě dělám tím, že za prvé, máme třídnický hodiny, takže si vyprávíme ve třídě co se děje. Pak je hodně důležitý, aby ty děti měly k vám důvěru, aby za váma přišly, co budete dělat. Takže budování té důvěry a tu si třeba i budujete

tím, že jezdíte i na výlety a třeba na školy v přírodě, že se jakoby víc poznáte. A potom dělám takový ty různé průzkumy, to, co já zvládnou rozluštit. Třeba takový ty miminka, človíčky, jak si to dítě zakresluje do stromu. To je strom a na něm jsou človíčky, někdo třeba na větvi, někdo z něho visí, někdo je v koruně a ony se mají zakreslit, jak se v té třídě cítí.

Ještě si dělám s dětma takovej svůj osobní průzkum. (pozn.: Ukazuje mi tabulku s otázkami a jmény dětí: „Kdo mi pomáhá. Kdo mě zlobí.“ apod., kam si paní učitelka čárkami zaznamenává, koho děti u čeho kolikrát napsaly.) Tady si u každého dítěte vypisuju, abych věděla, jak jsou, u každého jsem si dělala čárky, abych u každého věděla. Pak si o tom případně s tím konkrétním dítětem mohu promluvit, tohle mu ukážu a co na to říká, jak se cítí. Jo, tam jde podle mě hlavně o tu komunikaci, aby to dítě nemělo pocit, že je v té třídě anonymní. Tahle si teda dělám kategorie a budu mít třeba napsáno Tereza K. tolikrát tohle, kolikrát kdo řekl, že půjčuje ty věci, kolikrát je tam, že vyrušuje, kolikrát, že mi nadává a tak.

- 15) Mnoho protispolečenských činů má v případě dětí posunutá hranice. Daří se Vám při práci s agresorem vnímat ho nadále jako dítě, kterému máte jako pedagog něco dát do života? Jaké pocity nejčastěji máte ve vztahu k agresorovi?**

Jako když ten agresor je potom schopnej přistoupit na to, že udělal chybu, nebo se snaží, aby něco alespoň vylepšil, tak potom k němu mám doopravdy ten vztah, že se k němu snažím chovat jako k dítěti. Ale pokud ten agresor pořád ničí ten vztah, protože je mu to prostě umožněno, buď to tím, že to škola umožňuje, taky to jde, že vám řekne, abyste se do toho nerejpali, že to jako není váš problém. Pokud se teda to dítě dál takhle chová, tak to je pak těžko s ním navázat něco. Pak už je to těžký, vy se můžete snažit sebevíc a to dítě vám dělá stejně naschvály, jako je to fakt těžký, protože on sebou pak stáhne i ten kolektiv, a ten, když je na něj dobře nastavenej, tak to jede. Potom už k němu přistupovat objektivně je fakt těžký. Skoro bych řekla nemožný.

- 16) Myslíte si, že si žáci uvědomují význam šikany? Případně, jak postupujete, aby byli žáci dostatečně informováni o šikaně?**

Jo, samozřejmě, že si uvědomují. Ale zase to máte jak v kolektivu. Někdo je rád, že do tý šikany nespádl, tak tomu agresorovi pomáhá. Někomu zase nemusí být ta oběť sympatická, tak se tváří jako mrtvej brouk. Někdo zase doopravdy, to musí být ale někdo statečnej, a jde a řekne to. Oni si děti uvědomují význam, ale jednají podle situace většinou, podle toho, co je dobrý pro ně často.

- 17) Jak vnímáte motivy agresorů šikanování? Co si myslíte, že vede žáky k šikanování jiných? Většinou je to taky nedostatek sebedůvěry, myslím. Potom, může tam být něco v rodině, nějaký okoukaný model a asi taky nějaká vnitřní nespokojenost, určitě je to vnitřní nespokojenost, proč to dělá, chce na sebe upozornit.**

18) Můžete zkusit nastínit proces vývoje šikany? Jak se dle Vás takový jev může ve třídě objevit a jak se následně vyvíjí?

Tak může to začít nenápadně, já nevím, třeba braním svačiny, nebo třeba schováváním věcí v šatně, tím to může začít a může to jít pře ničení věcí a potom třeba až k psychickým a fyzickým napadením. Jo, takže nejdřív bych řekla nenápadně a pak se to stupňuje. Ono to třeba dává i sílu těm šikanujícím, jak jim to jde.

19) Co vnímáte jako psychickou šikanu?

Ta si myslím, že je skoro i horší než ta fyzická. To je různý posmívání, teď jsou teda i ty šikany po síti, to je taky hodně častý. Psychická šikana jsou vlastně nadávky, podráždění neustálé, snižování sebevědomí. Tohle všechno je vlastně psychická šikana. Můžou to být i dopisy.

20) Jaké vidíte dlouhodobé důsledky šikany pro oběť?

Do budoucna všechno možný. Psychický onemocnění v nejhorsím případě. Doopravdy ztrátu nějaký takový ty důvěry, ztráta důvěry v ostatní, osamělost, ale i pomočování. No a do dospělosti se pak může nést psychická porucha. Může to být i třeba ztráta chuti k jídlu, může to vypuknout v anorexii.

21) Myslíte si, že šikanování může mít dlouhodobé důsledky i pro agresora?

Samozřejmě. Jemu to zvýší sebevědomí a okoukanou v podstatě jednu věc, která mu vyšla, takže si může po tom jako válec jezdit dál.

22) Jsou nějaké znaky, které jsou pro agresora typické? Něco, dle čeho by bylo možné určit potencionální rizikovou skupinu agresorů šikanování?

Někteří jako už doopravdy od pohledu vidíte, že se chovají jakoby nestandardně, že neustále něco negujou, že neustále ve třídě, když se někomu něco nepovede, tak se začnou třeba vysmívat. Takhle to by mohly být tyhle znaky, ale to třeba často ani nepoznáte. Autor je tak inteligentní, že si dává pozor a nechce, abyste ho odhalila.

23) Myslíte si, že agresorem bývají častěji dívky, nebo chlapci, případně proč?

Tak u psychický šikany, tam si myslím, že by mohly být častěji i holky a naopak u fyzický víc kluci, ale celkově bych neřekla, že je mezi tím rozdíl, jestli je to kluk nebo holka.

24) Jak si vysvětlujete, že nějaké dítě uchyluje k týrání jiného, jaké si myslíte, že má tento jev příčiny?

To jsem říkala, že málokteré dítě je jakoby zlý a mnoho věcí má důvod v té rodině. Já si doopravdy myslím, že mnoho věcí se odvíjí od té rodiny, ta rodina tam je takovej ten základ. Oni i geny dělají hodně, taky můžou vlastně, hodně o tom mluví dost rodin, který si berou třeba dítě do pěstounské péči

- 25) **Jsou nějaké znaky, které jsou pro oběť typické? Myslíte si, že existuje tzv. „typická oběť šikany“?**

Taková typická oběť šikany, tu poznáte většinou podle toho, že něčím se odlišují od těch ostatních. Většinou ty děti hodně dávají na to, jaký máte oblečení, jaký technický vybavení, hodně dávají na to, jaký máte priority. To jako když se odlišujete od těch ostatních, tak můžete padnout někomu do oka. A taky jsou ty děti takové, jak bych to řekla, takový ty dobráci. Nejsou to takový ty silný, který dokáže někoho odprásknout. Když jako dokážou ty děti odprásknout nebo si z toho třeba udělat legraci, tak toho většinou ty agresori nechají. Ale když je to někdo, kdo je třeba i vzteklej, tak oni jako ještě víc popuzují. Můžou z toho mít čím dál větší legraci a může to vést k tomu, že oni neví, kdy se mají zastavit

- 26) **Jak si vysvětlujete absenci soucitu k oběti u pachatele?**

To je těžký, to je taková citová plochost bych mohla říct, ale to fakt bývá nejčastěji rodina, která jim nedává takový ty základní lidské hodnoty, ten cit k dalším lidem.

Rozhovor: 2

- 1) **Jak dlouho už vykonáváte praxi učitele?**

20 let

- 2) **Měl/la jste za dobu svého působení zkušenosti s řešením šikany? Případně, kolikrát jste se s šikanou setkali?; Jaký byl nejzávažnější případ šikany, se kterou jste se zatím setkal/la s jak jste postupoval/la?**

Měla jsem nějaké lehčí případy ve třídě, třeba, že někdo někoho prostě odstrkoval, nechtěl ho brát do party, to bylo nepříjemný, ale většinou to pak nějak vymizelo, nebo to nebylo tak výrazný, aby se to řešilo.

Řešila jsem šikanu, kdy jeden chlapeček ubližoval ostatním dětem. Začalo to nějak úplně normálně, takový ty klukoviny, jak se děcka předvádějí před třídou, vtipný poznámky a podobně. Pak za mnou chodily děti, že s ním nechtějí sedět, že jim bere věci a nechce jim je dát a směje se jim, když je hledají. Asi si myslel, že je to hodně vtipný, protože to dělal víc dětem ze třídy. Oni se na něj pak ale naštváli a nechtěli s ním kamarádit. Jeho to ještě víc štvalo a dělal to pořád, tak jako na truc. Navíc měl asi tři kluky, co mu pak pomáhali a tyhle srandičky dělali taky. Pak začal dětem dávat třeba i špendlíky na židle, zapíchlé do gumy, aby si na to sedli. Tahle mi tam začal tu třídu terorizovat. To už bylo hodně potom. Mluvila jsem s ním, že tohle teda dělat nemůže, ale vždycky z toho měl akorát legraci. Tak jsem to pak řešila s rodiči, ty ho teda pak nějak poslali k psychologovi a on postupně nějak zmírnil, byl jako zlejší na ostatní, nikdo ho neměl moc rád, ale fyzicky už je nechával. Tam to bylo těžký, já už nevěděla, co s ním dělat. Tam byl podle mě nějaký psychologický problém, ale rodiče

odmítli o tom se mnou mluvit, takže přes ně jsem nemohla nějak jít no. Tak jsem se snažila aspoň, ať ten zbytek děcek nechá... Oni se pak někam později odstěhovali, tak ani moc nevím, jak to s ním dopadlo.

A pak ještě moje osobní zkušenost se šikanou. Pozvali si mě do školy, že můj syn šikanuje kluka ve škole. Dostali jsme dopis, že se máme dostavit k řediteli. Tak jsme na něj doma uhodili, že jako ubližuju tomu klukovi. Sám říkal, že mu něco jako provedli, bouchli ho, ale že on se jim vysmívá nebo co. Bydleli teda kousek od nás, tak manžel vzal kluka a šli to tam řešit. Naštěstí teda tatínek toho ublíženého byl docela rozumnej. Zjistilo se, že on si teda stěžoval, ale taky se jako vysmíval. Takže to bylo oboustranný. Musím říct, že do svého syna bych to nikdy neřekla, i když je to hajzlík. Byli jsme teda pozvaný i do ředitelny a rodiče druhý tam nebyli. Jenom napsali dopis, na základě toho se to řešilo. Naštěstí to ředitelka řešila přes vyjasňování. Že kluci to už dělat nebudu, ale takové to moje první, že já půjdu do školy řešit šikanu svého vlastního kluka, bylo to hrozný. Ještě jsem byla na počátku těhotenství, to byl hroznej stres. Nikdo si to nedokáže představit, tu roli rodiče toho, který šikanuje. Byla jsem ráda, že se to vyřešilo, že ten tatínek tý druhý strany chtěl spolupracovat. Ten řiditel byl takovej jako lidovej a to bylo super, nebyl direktivní, hledal ten problém, snaží se vidět v dítěti to, co není jasné na první pohled, tak to má být.

Jako i předtím u těch svých menších případů odstrkování jsem se snažila s tou třídou dělat nějaké hry sociální a mluvit s dětma, u těchle malých to ještě šlo. Nebo jsem se snažila dávat ty děcka sedět s někým, s kým se mohli víc kamarádit a podobně.

3) Jaký zdroj informací, se kterým jste za dobu své praxe přišel/la do styku pro Vás je při řešení šikany nejcennější?

Určitě školení. Pak takovýto co si někde načtete, hodně se o tom mluví. Dost mi pomohlo třeba konzultovat ten případ s ostatníma, jak oni to vidí. U toho kluka, co šikanoval ostatní, jsem se bavila s kolegama a i s psychologkou.

4) Jak hodnotíte vzdělávání pedagogů, pomohlo Vám osobně?

Ty školení a různý semináře, když jsou k tomu tématu, tak určitě, ale moje vlastní studium mě vůbec nepřipravilo, buďto se to tehdy tolik ještě neřešilo, nebo to bylo hodně skryté, nevím.

5) Jakých chyb se podle Vás nejčastěji dopouštějí učitelé bez praxe? Můžete porovnat třeba to, jak byste k šikaně přistupoval/la na začátku své praxe a nyní? V čem by byl hlavní rozdíl?

V téhle době bych už asi dokázala odhadnout, kdyby se mi ve třídě vyskytovala šikana, jako všimnout si takových těch věcí, u kterých zpozorníte. Jako když se to dítě moc nekamarádí, poznámky o hodinu na jeho účet... Na začátku praxe bych to asi hned

důsledně neřešila. Člověk tou praxí a zkušeností může už pak odhadnout, ale zase si myslím, že tohle není jen praxí, je to hodně osobností toho učitele.

6) Jakými osobnostními vlastnostmi by dle Vás měl pedagog disponovat, aby byl schopen řešit šikanu?

To jsem teď říkala. Měl by tedy být určitě důsledný, empatický, to je hrozně důležité. Aby se do té oběti dokázal vcítit a nějak vhodně s ní komunikovat a ten útočník taky, může tam být něco citlivého. Jak jsem říkala, ono to není jen o té zkušenosti s tím problémem, ten talent to řešit, to je taky hodně důležité.

7) Jak se může projevit šikana jako zátěžová situace pro pedagoga?

Určitě, to v každém případě, to jak jsem měla něco ve třídě, tak to jsem pořád přemýšlela. Přemýšlet proč to někdo dělá, když jako třeba evidentně nemá navenek žádný problém, to je hrozný. Zjistit, jak to je, to není žádná sranda a neublížit u toho! Ty rodiče jak do vás pořád šijou, každá strana a vy musíte být nestranná a zjistit pravdu. Hrozný.

8) Co byste učinil jako první pomoc v případě odhalení šikany?

První krok, okamžitě to řešit s rodiči, hned bych si pozvala rodiče. Snažila bych se to řešit i v té třídě, jako promluvit si s žáky. Zjistit o tom víc, abych věděla, co vlastně musím řešit.

9) Jaké projevy, znaky chování, už považujete za šikanu, a jaké ještě ne? Co Vás již jako pedagoga vede k zásahu?

U takto malých dětí zasahuji, když někdo ubližuje psychicky nebo fyzicky spolužákovi. Teď se teda i různě natáčí, s tím jsem se ale moc nesetkala. Zasahuju vždycky, když to vidím a pak když je to opakovaně jako, tak už třeba i koukám víc, jak se k ty děcka k tomu odstrkovanému chovají a třeba se i snažím pak dělat nějaký hry a tak, to jsem říkala už.

10) Jak byste postupoval při co nejkompexnějším řešení šikany? Jaké strategie a metody volíte?

Když na to přijdu, řeknu to teda lidově, asi bych si nejdřív promluvila s každým zvlášť, pak teda rodiče. A snažila se dohodnout na nějakém postupu. Měla by být nějaká společná cesta těch rodičů, oběti, pachatele a pak toho učitele.

Jak jsme teďka řešili právě ten problém s tím chlapečkem. Přišli rodiče té oběti, jedné z nich a šli to nějakým způsobem řešit, jako prý jak to budeme řešit. Napadlo mě, že si pozveme i druhou stranu, rodiče toho chlapečka, který ubližuje a musím říct, že tihle rodiče s tím nesouhlasili, říkali, že to bude zbytečný, že každý bude hájit své dítě a k ničemu se nedoberem. Nesouhlasili s tím společným setkáním. Tak nakonec jsem tu měla maminku pachatele, s tou jsem to řešila, a skončilo to s tím, že ten kluk půjde k psychologovi, jinak se o tom se mnou odmítla bavit, to je těžký no. Tam to pomohlo,

on se zlepšil trochu, aspoň tak, aby ty děcka netorerizoval. Nevím, jestli mu něco dali, nebo co mu vlastně bylo.

11) Které osoby je dle Vás nutné zapojit do intervence proti šikaně?

Tak určitě oběť. Pokud je to v začátcích a učitel je schopen to vyřešit, tak i tak, asi by byl dobrý psycholog k tomu. Víc hlav víc ví a ty děcka je nutný nějak ošetřit a já si neberu na triko něco řešit jen z vlastního pohledu teda.

12) Jak mohou protagonisté šikany zkomplikovat nebo naopak napomoci vyšetřování?

a) Oběť:

Když se oběť bojí nebo je zahnaná do kouta, tak nemusí mluvit třeba pravdu. Zase když spolupracuje, je to plus no.

b) Rodiče oběti:

Tak ty, když se mnou spolupracují hlavně přes tu komunikaci s tím dítětem. Komplikují to, když to nechtěj řešit, nebo je tam prostě nějak nefunkční ještě k tomu ta rodina.

c) Pachatel:

Zatlouká, lže, často to třeba i sváděj na někoho jinýho.

d) Rodiče pachatele.

Ty se zastávají svého dítěte. To je problém, když nechtěj vidět to, že to fakt dělá, je to těžký pro rodiče.

e) Učitel:

Měl by to vidět tak jak to je, mohl by ale být ovlivněn tím vztahem k žákovi.

13) Co byste doporučil rodiči oběti a rodiči agresora v případě řešení šikany?

Tak ta šikana, je potřeba, aby se řešila. Ty rodiče toho dítěte, co ubližuje, by měli být důsledný. Vysvětlit si to s ním doma, případně navrhnout další péči, třeba návštěva psychologa. Těm rodičům oběti, bych doporučila asi to samé.

14) Jak byste postupoval/la v případě prevence tohoto jevu ve Vaší třídě?

Takže si každý den s dětma povídáme, snažím se ten kolektiv stmelit, aby tam prostě bylo dobrý klima v tý třídě a jakýkoliv konflikt hned řešit. Když se někdo k někomu chová špatně. Protože když se na něco přijde a řeší se to hned a pokud má to dítě dobře vytvořený vztah k tomu učitel, je to hodně.

15) Myslíte si, že si žáci uvědomují význam šikany? Případně, jak postupujete, aby byli žáci dostatečně informováni o šikaně?

Já si myslím, že teď ta osvěta je a ty děti vědí, o co jde, minimálně, že není dobře někomu ubližovat. To spíš ale jenom slyšej no, je rozdíl něco vědět a cítit.

Snažím se s nima diskutovat, povídat si.

- 16) **Mnoho protispolečenských činů má v případě dětí posunutá hranice. Daří se Vám při práci s agresorem vnímat ho nadále jako dítě, kterému máte jako pedagog něco dát do života? Jaké pocity nejčastěji máte ve vztahu k agresorovi?**

Já se o to snažím, člověk by neměl škatulkovat, určitě. Snažím se najít v každém tom člověku něco dobrého, zvlášť malé děti, tam je to prostě jen začátek života a ten život je dlouhý, spousta věcí se může změnit tím, že to dítě neodsoudím.

- 17) **Jak vnímáte motivy agresorů šikánování? Co si myslíte, že vede žáky k šikánování jiných spolužáků?**

To dítě má nějaký problém, většinou, si myslím. Někaký problém ve výchově.

- 18) **Můžete zkusit nastínit proces vývoje šikany? Jak se dle Vás takový jev může ve třídě objevit a jak se následně vyvíjí? (Můžete mi vylíčit fiktivní průběh příběhu dítěte, které se stalo obětí šikany).**

To je těžké, u malých dětí si moc nevím, kam to může zajít. Tak začne to nějakým pošťuchováním, vždycky když u toho není dospělejší. Pak nějaký bouchání, mlácení, slovní ubližování. Může to vyvrcholit ubližením na zdravý a psychice. Dítě se z toho může psychicky složit a může z toho být pořádná újma.

- 19) **Co vnímáte jako psychickou šikanku?**

Opakované vysmívání se, urážení nejbližšího okolí, třeba rodičů, často tyhle malé děti často řeknou něco, ani nechtějí ublížit a není to moc citlivý, třeba to ani nemusí být šikana na počátku, ale když se to pak nabaluje a nabaluje a je to opakovaný, tak to už pro mě šikana je. Když mi pořád útočí na tu jednu osobu ve třídě.

- 20) **Jaké vidíte dlouhodobé důsledky šikany fyzické a šikany psychické pro oběť?**

Důsledky, může z něj vyrůst člověk s nízkým sebevědomím, nebo se to může obrátit a on zase může šikanovat

- 21) **Myslíte si, že šikánování může mít dlouhodobé důsledky i pro agresora?**

Určitě, když se to neřeší a prochází mu to, tak tak bude fungovat i dál, třeba šikana na pracovišti. Taky do vztahů se mu to může promítnout.

- 22) **Myslíte si, že agresorem bývají častěji dívky, nebo chlapci, případně proč?**

Já bych to nedělila na pohlaví. Myslím, že spíš prokoukne u těch kluků, kde to není tak skryté. Holky to dokáží líp skrejt. Kluci se třeba někde pobijou, dojde k něčemu fyzickému a tam je to vidět. Ty holky to dokážou mnohem líp skrývat.

- 23) **Jsou nějaké znaky, které jsou pro agresora typické? Něco, dle čeho by bylo možné určit potencionální rizikovou skupinu agresorů šikánování?**

Vždycky jsem si myslela, že to jsou takový ty vůdčí typy, který nelze přehlédnout, ale teď mám pocit, že to tak není. Že to může být i někdo, do koho by to člověk jako vůbec neřekl. To bývá často tak skryté, že se to podle mě nedá vypíchnout nějakými výraznými znaky.

Jako co jsem tak vypožorovala, ty opravdový agresori, jsou často fakt inteligentní děti, nejsou hloupí. Mají to v té hlavě dobře srovnaný a dobře vědí, co dělají

24) Jak si vysvětlujete absenci soucitu k oběti u pachatele?

To nevím, asi to třeba i v rodině nemají nastavený tak jako to citlivý chování. Nebo si potřebuje něco dokazovat, tu sílu, za každou cenu a pak už je mu všechno jedno.

25) Jak si vysvětlujete, že nějaké dítě uchyluje k týrání jiného, jaké si myslíte, že má tento jev příčiny?

To dítě, který ubližuje je naštvaný na ten svět nějakým způsobem a prostě si to vybíjí na ostatních. A jak jsem říkala, myslím, že je tam nějaký problém v rodině, něco, co si sebou táhne.

26) Jsou nějaké znaky, které jsou pro oběť typické? Myslíte si, že existuje tzv. „typická oběť šikany“?

Často uzavření do sebe, introverti, ale taky to nemusí být pravda vždycky. Třeba jen nechtějí někomu ublížit.

Rozhovor 3:

1) Jak dlouho už vykonáváte praxi učitele?

Od roku 82.

2) Měl/la jste za dobu svého působení zkušenosti s řešením šikany? (Kolikrát jste se s šikanou setkali?; Jaký byl nejzávažnější případ šikany, se kterou jste se zatím setkal/la a jak jste postupoval/la?)

Vyskytl se mi před lety jeden zvláštní případ, ten hoch víceméně sváděl, aby byl šikanovaný, nebo víceméně takový ten klasický případ. Byl takovej silnější, ale to by snad tolik nevadilo, ale ze zvláštní rodiny byl, babička ho sem prostě stále vodila až ke třídě. Jo, byl už v páté třídě a babičko ho soustavně vodila, i když jsme na to upozorňovali, tak pořád. A děti se mu samozřejmě vysmívali, přesto že jsem to ve třídě řešila, i s rodinou pak. Pak ještě tohle, tam ho maminka strašně... jakoby nevhodně oblékala, velice nevhodně. Ona ho i nevhodně česala, prostě účes, měl takový kulatý obličej. Chodil jak Ivánek. Ty děti to pak víceméně svádělo a já si říkala, že to musím víceméně odstranit, samozřejmě, že ve třídě jsme to řešili, bavili jsme se o tom, ale to se víceméně neubráníte, aby ty děti neměly nějakou tu poznámku. Mě toho hocha bylo dost líto, protože on v tom byl nevinně. V podstatě byl malej, oblékala ho maminka. Vychovávala ho víceméně babička nejvíc. Pak už jsem to fakt chtěla řešit a pozvala jsem si maminku. Vysvětlila jsem jí, jaká je ta situace a proč vlastně ty děti si z něj víceméně utahují... posmívají. Ale tím, že to bylo opakované, tím se to muselo řešit jako šikana. Tam byl v podstatě jeden hoch, který ho vlastně hodně skrytě šikanoval, až pak jako škaredě, tak pak za to dostal napomenutí a důtku, to jsme řešili.

Jako on sám byl šikanovanej na zpívání, chodil do sboru. A tady zjistil, že by mu to fungovalo naopak a asi to chtěl zkusit z druhý strany, takže takhle...

Tady hned jak jsem to mamince řekla, tak tam rodiče zasáhli. Tam to bylo pak v pořádku. Pozvala jsem tedy i ty rodiče toho, jak se jmenoval? Martin, ten šikanovaný. Tam bylo velice těžké s maminkou jednat. Ona sice byla doktorkou stomatologie, zubní lékařka, takže tam by ty peníze asi byly, i když byla sama, jak mi říkala. Ale tak já jsem jí už vyloženě natvrdo řekla, že jsou tam obchody, kde se dá tomu dítěti koupit hezká moderní věc. Protože on třeba nosil takový ty kalhoty, široký, do půl lejteč, mažestráky, prostě bylo to hrozný. On jako chodil čistě, to jo, ale v dnešní době, je to tak osm let, to ty děti vnímají prostě jinak. Tak jsem mamince řekla, že ho prostě musí trochu strojit, že když nechce nic drahého, tak se dá tady zajít a je to stále takové modernější. Tak jako maminka se na tím nějak zamyslela a říkala, že se bude snažit. Ale ukončily jsme ten náš rozhovor tím, že maminka řekla no jo, ale mě je stejně líto těch mých svetříků po mě, tak i nadále ten Martin nosil ty její svetříky. Prostě maminka to chtěla využít. Prostě, tam to byl takovej uzavřenej kruh a nebylo z toho jak ven. Sice ty děti už si ho pak jako nevšímalý, byly poučený ode mě. Bavili jsme se o tom stále, ale on stejně, i když mu nikdo nic neřekl, tak byl vyčlenej. Byl vyčlenej prostě, ale tam za to teda mohla rodina. Co jsem měla problémy s rodiči, je vždy dobré tam mít svědka.

Pak jsem teda ještě jednou řešila kybershikanu bylo to opakované. Byly to dva žáci z mojí třídy. Jeden žák psal tomu svému spolužákovi přes počítač strašně sprostý urážky, opravdu škaredý. A tak jsme to řešili i s paní ředitelkou i s výchovnou poradkyní. Bylo mi navrženo, že bych mu měla dát napomenutí třídní učitelky. To bylo pak zajímavý ale! Když jsem si pozvala rodiče, abych to řešila i s nimi, tak v té době vlastně neměl to napomenutí ještě, jak to mělo správně být. No, a rodiče si na mě tenkrát přivedli právníčku, takže to bylo takový problematický. Oni to neuznali, jakože to nepatří do školy, že to bylo venku. No, ale dostal napomenutí, rodiče to tenkrát nevzali, a ten přístup byl celej špatnej. Ani to dítě nenapomenuli, nic. Přivedli si právníčku, že na to nemám právo, šilený. Takže s tím dítětem jsem vlastně ani nijak moc osobně nemohla jako hnout, když mi rodiče nedali za pravdu, neuznali to.

3) Jaký zdroj informací, se kterým jste za dobu své praxe při. šel/la do styku pro Vás je při řešení šikany nejcennější?

Určitě hlavně školení, těch jsme měli několik a pak útržkovitě z časopisů a máme tady výchovnou poradkyni, s kterou jsem se i radila, jak postupovat.

4) Jak hodnotíte vzdělávání pedagogů, pomohlo Vám osobně? Případně připravila Vás na řešení této problematiky studium VŠ?

Tak vzdělávání je dobré, určitě to má jako svůj význam. Když jsem já dělala vysokou školu, to nebylo ještě aktuální, nemluvalo se o tom moc, děti zlobily, možná lehké náznaky. Pak během let těch několik školení. Ale to vstřebáte sama i z televize, to ten život přinese, že víte tak jako jak postupovat.

5) Jakých chyb se podle Vás nejčastěji dopouštějí učitelé bez praxe? Můžete porovnat třeba to, jak byste k šikaně přistupoval/la na začátku své praxe a nyní? V čem by byl hlavní rozdíl?

To je těžko takhle posuzovat, když já jsem začínala, tak tam kde jsem byla, jsem neměla žádné problémy, vůbec, nevím, mě se zdálo...možná to člověk i jinak bral. Tam se mi učilo naopak moc dobře. Samozřejmě byly kázeňské problémy, ale nepotřebovalo to nic razantního.

Pamatuji si, že jsem tam měla jednu holčičku, která měla obrovský handicap, rozštěp patra a rtu. Hodně špatně mluvila, bylo to vidět, takže opravdu těžký handicap, vyslovovala jen samohlásky a to velmi špatně. Číst uměla, ale to vyslovování... Té se teda trochu smály, já jsem se o tom snažila s nima mluvit, je to tak a tak. Dneska bych se jí třeba víc snažila zapojovat, víc to dětem vysvětlit. Každopádně ona pak stejně šla do zvláštní školy, takže jsem to už dál ani moc nemohla řešit.

Ale tak celkově, možná jsem si té šikany nevšímala, protože jak teď nad tím přemýšlí, prostě jsem to nemusela jen vidět, nebo ty děti byly jiný, nevím. Teď jsem hodně pozorná a všechno hned jak vidím, tak se snažím zarazit...víc asi přemýšlím do budoucna, kam by to mohlo zajít.

6) Jakými osobnostními vlastnostmi by dle Vás měl pedagog disponovat, aby byl schopen řešit šikanu?

Tak trpělivost a důslednost na jednu stranu, pak určitě spravedlnost. To určitě, tak se jako zamyslet, i takový ten osobní přístup „než někomu něco řekneš, než někomu něco uděláš, tak si uvědom, jestli tobě by to bylo milý“...hlavně aby si to uvědomily „jestli tobě by to bylo příjemný, milý, to, co někomu děláš“... Možná to někde i pomůže, ale to já nevím, těžko se do těch dušiček dostaneme - ale myslím, že někde i jo, už když se o tom bavíme, oni často vědí, co říkám a myslím, že je tak jako už naučíte, že se dá jako.

7) Myslíte si, že se řešení šikany, může pro pedagoga projevit jako zátěžová situace?

No určitě, zcela určitě, mě to vadilo hodně. Pořád jsem na to myslela, jak to lépe řešit apod. takže urči, je to těžké.

8) Jaký by byl Váš první krok v případě odhalení šikany, taková první pomoc?

Hlavně by to dítě, které je šikanované, když dojde za tou učitelkou, že tam bude mít nějakou tu oporu, že tam najde odezvu. To si myslím, že by ta učitelka měla dát najevo, že je pro ně otevřená.

Já teda nevím, jak by to mělo bejt. Vždycky, když se něco projevilo, tak jsem si nejdřív promluvila s tím dítětem, vyslechla. Potom jsem si promluvila s tou druhou stranou, když teda jsem věděla, kdo to je. Potom jsme to i společně zkonultovali, jestli jedna strana mluví pravdu, druhá mluví pravdu, to je někdy těžký.

Vlastně loni jsem byla obviněná, že neřeším šikanu, ale to nebyla šikana. Jeden kluk. On si o to říkal, různě provokoval. On hledal kamaráda a nemohl ho najít, dělal to hrozně špatným způsobem. Tam naopak ty děti trpěly od něj. Pak už prostě ho měly plný zuby, a to nebyla klasická šikana tohle, jenom..to je hrozně těžký najít dítěti kamaráda, hrozně těžký. Tak jsme pozvali mozaiku, myslím, že ta řeší tyhle ty příběhy, tady s tou šikanou a dokonce mi řekli, že jsem to až moc řešila, tím, že jsem se mu snažila najít toho kamaráda a ty děti prý viděli, že on ve mně má tu velkou oporu, tím, že jsem mu toho kamaráda chtěla najít nebo jsem ho stále nějakým způsobem omlouvala a oni k němu cítili stále takový ten odstup a už věděli... A pak mu jednu prostě flákl na ŠVP. Protože on jim tam furt lezl, otravoval je, tak pak i fyzicky někoho strčil a on upadl a pak mu jí flákl. No ale to spíš bylo vyřizování mezi klukama, tak to bylo vždycky a bude, ale asi to nebyla šikana. On měl hodně zvláštní chování a maminka chtěla, aby byl přeřazen do jiné třídy a nakonec tedy jo.... Tam ty rodiče, tam byla chyba ve výchově – on třeba chodil každou přestávku, ale vážně každou, volat na chodbu mamince. Všechny přestávky! To taky není dobré, vymýšlel si a maminka pak taky šla proti mně. Ona ta práce s rodiči je těžká, když rodiče mají jiný názor, o kterém jsou přesvědčený no.

9) Jaké projevy, znaky chování, už považujete za šikanu, a jaké ještě ne? Co Vás již jako pedagoga vede k zásahu?

Tak samozřejmě zasáhnout se musí vždycky, když někdo na někoho útočí, jakkoliv. Tam se prostě nezaměřujete na to, jestli to je nebo není šikana. Pak tedy pokud je to opakovaný.... Psychická, fyzická šikana, to je jedno – ono se i říká, že ta psychická bolí víc než ta fyzická. Zasáhnout musíte vždycky a zjistit jak to je u těch složitějších případů je těžké, přijít tomu na kloub. Někdy ani ten šikanovaný o tom nemluví, ta situace je pro něj těžká, náročná – takže on si ani o pomoc neřekne. Tak spíš sleduji nadávky, a jak se k sobě chovají, tam zasahuji, vždycky všechno musíte řešit, určitě. Ale tak pokud ty děti už nějakou dobu máte, všímáte si o přestávkách toho jejich chování, tak poznáte většinou, že je něco špatně.

10) Jak byste postupoval při co nejkompexnějším řešení šikany? Jaké strategie a metody volíte?

To už se asi někde opakuji. Určitě ty pohovory s každou stranou, pak řešení určitě v kolektivu, přede všema. Někdy jsem to dělala tak, že jsme nejdříve mluvila v kolektivu a až pak jsem řešila individuálně.

Nemusím se hned ptát konkrétně, ale třeba „hele, včera, nestalo se něco tady, co by se stát nemělo?“ Oni už znejistí. A pak mezi 4 očima pokračuji třeba. Oni jak jsou nejistí, tak přijdou třeba sami taky.

11) Které osoby je dle Vás nutné zapojit do intervence proti šikaně? (rodiče, oběť, pachatel, psycholog?)

Rodiče, výchovnou poradkyni, pokud je to pak už věc větších rozměrů, tak i třeba tady máme Mozaiku na pomoc. To je organizace, která udělá test, průzkum v té třídě, myslím, že se jí docela daří odhalit ty hlavní agresory v té třídě

12) Jak mohou protagonisté šikany zkomplikovat nebo naopak napomoci vyšetřování?

a) Oběť:

Určitě hlavní roli. Ten, co je šikanovaný, je špatný když to v sobě drží, to je nejhorší, to se potom těžko něco dozvíte. Nejlepší je, když chce mluvit no.

b) Rodiče oběti:

Tak ty, aby to dítě nějak podpořili nejlíp a třeba i koukli, jestli se nenastala chyba někde jako i v té rodině. Jestli třeba, teď jen tak příklad, mu dávali nějaký prostor, aby se trochu otrkal, prostě všeho nebál a tak. Když se nechtěj zamýšlet a podpořit ho, je to chyba, oni jsou ty nejbližší většinou. To je pak smutný.

c) Pachatel:

Tak tady se málokdy přiznají a zapírají, to je asi nejhorší. Někdy se zase přizná hned, má třeba strach z rodičů a tak. Tak ten první, co jsem třeba řešila, tak ten ihned promluvil, když rodiče začli.

d) Rodiče pachatele:

Bud' to si rodiče uvědomí, že to to dítě dělá. Budou spolupracovat se školou a hlavně z toho doma vyvodí nějaký závěr, důsledek jako, že tohle není dobře. Každý rodič nějak ví, jak na své dítě. Hlavně úplně všechno co řekne, tak aby mu nevěřili. Každý rodič říká, že dítěti věří, ale ne. Já mám dvě děti. Ve škole byly naprosto vzorný, v pohodě, ale taky prostě každý dítě může zakopnout. Doma nám dcera vzala peníze. Chodila do první třídy. Věděla, kam si manžel dává peníze. Ztratila se tisícovka a tak jsme to řešili. Já uhodila na dceru a ona se po chvíli přiznala, že chtěla teda šetřit a koupit nám pak nějaký hezkej domeček. Tak jsme si s ní sedli a všechno vysvětlili a bylo to ok, nikdy se nic podobného neopakovalo. Tím chci prostě říct, že nebudu nikdy tvrdit, že moje dítě by prostě něco neudělalo. Nikdy jim do té hlavičky nevlezete, co se tam odehrává. Vždycky to musí mít doma pak odezvu, aby bylo jasné, že takhle ne. A pak taky teda všemu nevěřit. Říká se důvěřuj, ale prověřuj.

e) Učitel.

Tak ten je taky nějak hodně důležitý. Aby přišel, zkoordinoval to dohromady. Ve výsledku, aby se to teda nějak vyřešilo nějakým potrestáním nebo něco, protože prostě bez řešení to být nemůže, musí tam být řešení, nějaký závěr, jak teda budeme pokračovat dál. No prostě ten učitel je tady asi nejdůležitější, aby to všechno nějak šlo, jak by to mělo pak fungovat. No, a když neví, tak tady má poradce. Hlavně, tam je důležité zapisovat, když jsem třeba jednala s rodiči, tak zapsat, všechno zapsat. Vyplatí se to, ono se všechno pak dá překroutit a takhle to mám podepsaný.

13) Co byste doporučil rodiči oběti a rodiči agresora v případě řešení šikany, na co se zaměřit?

Tak asi v obou případech rozhovor s rodiči, ke kterým to dítě má vřelejší vztah, komu víc důvěřuje nebo si s ním víc povídá, nevím, jak to nazvat jinak. Pak to třeba probrat i s tím druhým rodičem, to určitě, ale hlavně nějak vytvořit takovou situaci, aby to dítě, jednak, buď to to přiznalo, nebo i to oznámilo, že ho něco trápí ve škole, nebo opačně teda, že někomu něco provádí. Jenže to většinou sami děti ne. To už pak, když to vyjde najevo, tak pak to teprve řeknou, samozřejmě žádný dítě, nebo nevím o něm, že by přišlo domů a oznamovalo, já jsem se tak choval k támhle tomu kamarádovi nebo spolužákovi ze třídy nepěkně a dělal jsem mu tohle a tohle... To nikdo doma neřekne, že jo, to až pak, když se to začne řešit a už tam jsou nějaký usvědčení. To se pozvou rodiče a pak to jede.

14) Jak byste postupoval/la v případě prevence šikany ve Vaší třídě?

Tak třeba teďka jsme měli školení, zařazovat takový ty sociální hry, pro to stmelování kolektivu, pro to, aby to dítě o sobě třeba i něco řeklo. V takových těch třídnických hodinách se dá dělat prevence, nebo se to dá organizovat, aby ten učitel vystupoval tak, aby ty děti věděly, že se na něj můžou obrátit, v jakékoliv situaci, ne jen té šikaně. Že za tím učitelem můžou kdykoliv s čímkoliv přijít a že to vyřeší spravedlivě, to je hrozně důležitý, na to jsou děti nejcitlivější. Cokoli, když trestáte nějaký chování nebo to chválíte naopak, tak jestli je to spravedlivý. Všechno lehce vycítí a určitě si myslím, taková ta „nej“ by měla být spravedlnost. Protože to je pro ty děti, myslím, nejdůležitější.

Co napomáhá stmelování kolektivu, jak se dělají tyhle adaptační kurzy, je dobré s nima jezdit ven, tam se kolikrát vyhrotí tyhle problémy různé, třeba ten Štěpánek jak pořád volal té mamince, tak tam se to projevilo celé. Ale i jiné.

15) Mnoho protispolečenských činů má v případě dětí posunutá hranice. Daří se Vám při práci s agresorem vnímat ho nadále jako dítě, kterému máte jako pedagog něco dát do života? Jaké pocity nejčastěji máte ve vztahu k agresorovi?

Ale jo, já jsem spíš taková, že to vyřeším, když je potřeba potrestám, ale pak se ho snažím brát normálně. Ne hned odsoudit, dávám další šanci. Jasně, dávám si zvýšený pozor a číhám, jestli se něco neopakuje, to ano, ale přistupuju k němu úplně jako normálně. Nemůže to člověk nechat v sobě a chovat se k němu škaředě.

16) Myslíte si, že si žáci uvědomují význam šikany? Případně, jak postupujete, aby byli žáci dostatečně informováni o šikaně?

Určitě, když se o tom ve třídě mluví, tak určitě ano.

17) Jak vnímáte motivy agresorů šikanování? Co si myslíte, že vede žáky k šikanování jiných spolužáků?

Buďto, jak jsem říkala, je někdo šikanoval, chtějí to zkusit. Nebo mají něco v rodině, nějaký komplex, nějakou situaci, kterou nedovedou řešit, tak to řeší tímhle tím způsobem. Většinou jsou tam nějaký takový ty, u takové té šikany natvrdo, třeba i to dítě v rodině trpělo, zažívá to opačně z druhé strany doma. Taky je to možný, že to vidí doma, tak to chce zkusit samo.

18) Můžete zkusit nastínit proces vývoje šikany? Jak se dle Vás takový jev může ve třídě objevit a jak se následně vyvíjí?

No, tak to vyplývá z toho, když to dítě je takové uzavřené, někdo to zkusil jednou, dobrý, nechal se. Řekne to kamarádovi, zkusí to kamarád, pak to zkouší oba naráz. První pokus prostě, když to vyšlo, proč ne dál. Proto je důležitý, aby když se to stane, ta oběť to musí jít hned řešit.

Měla jsem ve třetí třídě šikanu taky. To byl hoch, který prý holčičku v první třídě děsně miloval, ale ona si ho nevšímala a pak asi ve třetí třídě jí šikanoval, ale velice skrytě. On třeba jí uhodil, bouchnul, ale tak, aby to vypadalo, že do něj někdo strčil. Ta holčička si pak časem stěžovala doma, rodiče to zlehčovali, pak si ale začali všimnout, že to pramení hlavně od toho jednoho kluka a teď se na něj v závěru roku přišla maminka stěžovat.

Mrzelo mě, že holčička nepřišla za mnou, ale maminka říkala, že jí to nařídili, aby paní učitelku neotravovala. Ale pak, když už to bylo každý týden něco ošklivého, stupňovalo se to, přišli teda oni. On to dělal tak jako prefikaně, tak jako i přes kamaráda, aby to nebylo jen na něj. On to teda tenhle hoša nechtěl vůbec přiznat, ale pak teda ano. Byl v komunikaci se mnou hrozně málomluvnej. Rád tý holčičce fyzicky ubližoval, občas jí i nadával.

19) Co vnímáte jako psychickou šikanu?

Nadávky, posměšky, ironizování, to je taky docela hodně, s tím jsem se teď taky setkala. To přišel kluk do první třídy, myslel si, že všechno zná, všechno ví, a když jsem vyvolala slabší děti, kterým to třeba trvá, než začnou mluvit, tak to byla spoušť. Prostě útočil různými poznámkami, ironickýma, to bylo hrozný. Tak tady si musím zařukat, že se mi to podařilo odbourat, ale to jsem po něm tvrdě jela teda, ale pak se to odnaučil. Za rok jsme ho to teda naučila, ale bylo to těžký...soustavně jsem ho upozorňovala a používala jsem takový to „tohle by se ti líbilo, kdyby ti to někdo dělal?“; „Ale tohle ty děláš jim“! No a on si to pak možná začal uvědomovat, začal se chovat jinak. Ale tam myslím, že on byl i z rodiny zvyklej na takový ty ironický posměšky, no nevím, ale pak už to fakt nedělal.

20) Jaké vidíte dlouhodobé důsledky šikany pro oběť?

Může jí to hodně ovlivnit, může se stáhnout do sebe. Ty děti hodně trpí, hlavně, když se jim nikdo nesnaží pomoc, tak mají třeba hodně špatné vzpomínky, obzvláště na školu. Když už jste pak dospělá, tak většinou zůstávají ty lepší vzpomínky a na ty špatné se pak většinou zapomíná, ale tady právě naopak, to špatné může vystoupit úplně nahoru, takže pak se mu to zdá třeba i v noci, že to byly muka a tak.

21) Myslíte si, že šikanování může mít dlouhodobé důsledky i pro agresora?

Určitě, on si řekne, pokud mi to jednou prošlo...tak se mu to třeba i zalíbí a pak to praktikuje třeba i ve svém životě v dospělosti, třeba ve vztahu k manželce, to je různé.

22) Myslíte si, že agresorem bývají častěji dívky, nebo chlapci, případně proč?

Já nevím. Tohle, co jsem tak jako měla, tak holky, ty mají takový jiný problémy, vyčleňují. Třeba se mi stalo, holku, která nemá zrovna tyhle in oblečení, pomůcky apod. To jsem měla ten první stupeň. A Kluci, ty hodně řešej sport, to hodně, těm co to nejde, jsou často středem legráček bohužel.

23) Jsou nějaké znaky, které jsou pro agresora typické? Něco, dle čeho by bylo možné určit potencionální rizikovou skupinu agresorů šikanování?

Když už ty děti víc znáte, tak určitě. Většinou jsou to takové ty sebevědomé děti. Další takový ty vzteklý, který to nevydrží a někoho fláknou, ale tam to nemusí být zase taková ta promyšlená šikana. Některý to mají promyšlený, ale ty nejsou takový impulzivní, jako ty, co se naštvou a fláknou. Když to dělají stále, tak to je samozřejmě šikana, ale myslím, že horší to je tam, kde to mají skrytě, promyšleně.

24) Jak si vysvětlujete, že nějaké dítě uchyluje k týrání jiného, jaké si myslíte, že má tento jev příčiny?

Jak už jsem o tom mluvila, ten co šikanoval, byl šikanovanej ve sboru. Tam se měli starší starat o menší a oni toho zneužívali. On byl ale takovej typickej, on vybízeli oblečením, chováním. On byl od babičky zvyklý takovej ten mamánek prostě. Ta babička na něm nezanechala nic moc kladnýho, teda jako citově asi jo, ale pro tu společnost. Ona se mu věnovala, ale musíme si ve výchově říct zase „odsad podsad“, co mu jako ještě prospívá. Tento hoch ale nebyl pravej agresor, jako zlej, on to chtěl zkusit. Ale ty pravý, ty jsou skoro nemocný a to chování je většinou vidět, ale s těma nemám zkušenosti. No, takže prostě tak nějak.

25) Jsou nějaké znaky, které jsou pro oběť typické? Myslíte si, že existuje tzv. „typická oběť šikany“?

Tak o té jsem mluvila. Děti to taky mezi sebou vycítí, kdo se nedovede bránit, to oni na to mají ten organismus dobře vycvičený. Kdo je třeba uzavřenej, bojácnější a podobně.

26) Jak si vysvětlujete absenci soucitu k oběti u pachatele?

Já si myslím, že tam je zase prvopočátek rodina, snad, že tam viděly něco špatného, ale tohle nedovedu dobře posoudit.

Rozhovor 4:

1) Jak dlouho už vykonáváte praxi učitele?

Budu počítat, jo? Od roku 1982.

2) Měl/la jste za dobu svého působení zkušenosti s řešením šikany? (Kolikrát jste se s šikanou setkali?; Jaký byl nejzávažnější případ šikany, se kterou jste se zatím setkal/la a jak jste postupoval/la?)

V jednom případě jsem řešila problém, kdy přes sociální sítě holčička si vyřizovala účty, jako opakovaně. Protože opakovaný problém řešíme jako klasickou šikanu. Jedna holčička psala, já nevím, ošklivý věci, ovšem hnusný, skutečně hnusný vulgární věci o další na facebooku. K ní se to doneslo, rodiče si to otevřeli a já jsem ve škole řešila. Nejdřív jsem si svolala děti, pak rodiče, řešili jsme to i tím, že jsme potom šli na přednášku k policii na kyberšikanu, aby je víceméně vystrašili a uvědomily si, že prostě vše, co se odehrává na sítích, se týká všech. Takže preventivně jsem do toho ještě zařadila ten program kyberšikana u policie. Pravidelně sem tam tady zažívám takové ty výsměchy kvůli oblečení, kvůli mobilům a takovýmhle věcem.

Byl tady hošík, který se nemohl zařadit do žádné třídy, kde byl umístěn, byla tam paní učitelka, začínající, hodná všechno, ale neuměla tu situaci zvládnout. Hoch byl na nějakých vyšetřenech a zjistilo se, že má Aspergerův syndrom, ale myslím, že by se s tím dalo nějak pracovat. Ale tam byl taky problém, že i rodiče dětí bojovali proti jeho rodičům, že ho ve škole nechtěj a tak dál. No a vedení nic jiného nenapadlo, že půjde na měsíc ke mně a po měsíci se takhle bude střídát, co si myslím, že je úplně nejhorší. Tak on ke mně přišel do třídy a všechno dobrý, už někoho znal z fotbalu, nasadili jsme si mantinely, proč je tam a tak, všechno v pořádku a najednou, šli jsme na tělocvik a on neměl být kvůli nějaké akci a byla volná jen půlka hřiště, tak jsme si řekli, že tam zůstaneme jen na půlce.

Tak se šli převléct do šaten a najednou slyším hrozný řev, tak tam běžím a všichni se tam rvali, tyhle ty sportovci s tímhle Davidem, tak jsem se je snažila odtrhnout a on se na mě navěsil a kopal mě do holení, ve v očích jsem viděla, že tam vůbec není, že vůbec neví, kde je, úplně jakoby zešilel. Hrozný afekt. Tak jsem byla pokopaná, zbědovaná, pořád jsem se ho snažila setřást.

No, pak jsem si pozvala rodiče a řekla jsem jim, že z toho nechci jako dělat nějakou velkou aféru, jenom že mám teda pocit, že tam jde o něco víc, než jen vylít si zlosti, tak jestli už s ním měli takovýhle problémy doma. Tatínek na mě koukal a maminka hned, že ne a ne, úplně zděšená. Tak jsem teda říkala, že by k sobě měli být upřímní, protože to může být horší a jestli tam je nějaký psychický problém, ať ho řeší s psychiatrem. Pak jsem se teda doslechla, že ten kluk k dochází k psychiatrovi, to bylo na dalším stupni, a seká latinu.

No a s tímhle tím hochem, kterého tam implantovali, to byla naprostá pohoda. Víte, jak jednají tyhle děti s tím Aspergerovým syndromem? Oni prostě mají rádi přesnost, pravidelnost. Oni ho teda pak přesunuli na další školu, takže nevím, jak to s ním bylo dál, ale myslím, že kdyby se s ním pracovalo, tak se mohl krásně začlenit do kolektivu. Tam byla dva, který byli hodně proti němu, tak ty kdybych pak měla možnost si zpracovat... Tak se prostě neřešilo, jestli má nějaký pokřivení z rodiny, pozdě se tam přišlo na ten Aspergerův syndrom a ta situace už byla tak špatně rozjetá v té třídě, že t děti už byly pořád proti němu, za všechno mohl David, pak už se přidávali rodiče. Jinak teda nechce se chválit, ale tím, jak s těma dětma člověk pořád o tom mluví a pořád pro to všechno dělá, tak to je základ. Vždycky je musíte nějak usměřňovat.

Ještě mám případ dítěte. Ono je teda neoficiálně osvojené, ale rodiče mi to nechtějí říct, ale víme to. Chodí od první třídy k psychologce. Hyperaktivní, zoufalá neschopnost žít v kolektivu. My se tajně radíme s psychologkou a já teda oficiálně nevím, že je osvojená. Máme tady takový podezření s tou psychologkou, že tam

něco není v pořádku. To jsou rodiče, který už teda měli kluka, co sem chodil na základku, pak si osvojili tohle dítě. Hezký, milý, na první pohled, ale sebestředný a ještě je hyperaktivní a ještě je rozcupovaný. Tuhle jsme si s tou psychologkou tajně volaly a říkaly jsme si, že to tam úplně spěje k případu, jako byl v Chlumci, vzpomínáte před půl rokem? (tam si manželé osvojili kluka, taky si ho rozcupovali. Pak viděli, že to rozcupování je v pokročilém stádiu, tak mu maminka nastavila nějaký regule, to se mu nelíbilo, tak jí zabil, že s tím tatínkem si bude žít dobře, když jim nebude zakazovat.) No a my si říkaly, že tenhle Honza k tomuhle spěje taky, protože, když ho bude pořád takhle rozmazlovat, tak kam to povede. Tenhle tejden přinesl takovejhle vrtulník. Já jím pořád říkám, ať si nenosí do školy drahý hračky, že to nedělá dobře. Tohle jim řeknete v pátek a v pondělí tam má takovejhle vrtulník. Oni mu nekladou žádný mantinely, ani překážky. Jako dopadne to tak.... Oni za mnou nechoděj ani na schůzky, ani na rodičovský, oni mě nechtěj slyšet. Tak jsem jí jednou takhle odchytila, maminku a říkám jí: „Já nevím, jestli to víte, ten Honza má moc peněz ve škole, on má třeba každé den 200, nakupuje dětem věci, hostí je, ale pak třeba druhý den za to chce peníze.“ Maminka se tak jako zalekla, byla červená, zahrnala jsem ji do kouta a řekla, že jim bere peníze. Takhle to začíná, takhle to půjde dál.

Začne to tím, že jim bere peníze a pak v pubertě mu začnou něco zakazovat a jemu se to přestane líbit a začne boj. Tam skrytě řešíme s tou psychologkou, jak s ním pracovat. Naposledy mi psychologka řekla, že si pozvala tatínka a prý tam plakal, že mu nic nechtěj zakazovat. Toho kluka mají osvojenýho, nevíme co má za sebou, je teď ve třetí třídě. Oni mají hodně peníze, chlapeček má všechno.

Byla veškle studentka a bavili se, jaký jsou profese a Honza: „Maminka se válí doma, nepracuje, táta vydělává hodně peněz, tak se válí doma a nedělá nic.“ Tam rodiče dělají hrubou chybu za hrubou chybou, tam dojde k problému jednou. To je strašně nebezpečná záležitost. Má i tendenci, tím jak je doma sebestředný a chce to uplatňovat i ve škole. Shodou okolností, tam kde bydlej, tam se kamarádí s klukem, kterej je z obzvlášť tíživého prostředí, věčné konflikty a věčné hádky. A on toho kluka hrozně zneužívá, všechno za něj dělá. Já bych potřebovala vytáhnout ty rodiče sem, oboje, abych si s nima promluvila. Tahle maminka, samoživitelka, toho Lukáše, mám to podezření, občas strčí k tomu Honzovi, on se tam u nich nají a je spokojená. Tam prostě vůbec s ní nejde mluvit, něco jí říct a s tím klukem, ten na něm tak visí, že má pocit, že je všechno v pořádku, ten nepřizná problém. A ten Honza, tam to jde špatně, ta výchova je hrozná. Ta psychologka my říkala, že dělala psychotest tomu matkovrahovi z toho Chlumce a ten Honza má stejný příznaky.

3) Jaký zdroj informací, se kterým jste za dobu své praxe při. šel/la do styku pro Vás je při řešení šikany nejcennější?

Byla jsem na několika školeních ohledně šikany, to už nevím ani kdo to přesně organizoval, to jsme měly třeba společnou tady ve škole nebo jsem byla i individuálně na různém školení, a to teda pro mě mělo největší přínos, informace pro děti týkající se šikany a kyberšikany, to bylo od té policie. A to bylo konkrétně i s příklady, skutečné příklady dětí z Hradce, které v tom vystupovaly.

4) Jak hodnotíte vzdělávání pedagogů, pomohlo Vám osobně (různé semináře, školení)? Případně připravila Vás na řešení této problematiky studium VŠ?

Vzdělávání mi určitě hodně pomohlo. Každý vzdělávání, který se týká šikany, je pomoc pro učitele, protože někdy mě nenapadne ani takový řešení, se kterým by přišli třeba psychologové nebo se s tím někdo setkal.

5) Jakých chyb se podle Vás nejčastěji dopouštějí učitelé bez praxe? Můžete porovnat třeba to, jak byste k šikaně přistupoval/la na začátku své praxe a nyní? V čem by byl hlavní rozdíl?

Víte co, já jsem studovala v době, kdy ještě takhle šikana nebyla. Jedna se to nepojmenávalo a jednak to bylo takový to klasický zlobení, ale tahleta klasická šikana, opakovaně týrání, opakovaně ubližování, to prostě nic takového nebylo, to nebylo normální, bylo normální klasický zlobení, který jsme vyřešili natotata buď domluvou nebo prostřednictvím rodičů nebo výchovným opatřením.

Teď si toho víc všímám, protože už vím, jak se definuje šikana, takže teď už to víc sleduju, dřív jsem to tak nesledovala, protože když jsem se k něčemu dostala, tak to bylo takový to klasický zlobení a hned jsem to vyřešila, ale teď jak se o té šikaně víc mluví a víc jsem proškolená, tak ty věci si opravdu víc sleduju, jakmile třeba vidím třeba i náznak k tomu, že by to mohlo tímhle třeba i jednou skončit, tak to hned řeším, hned, to nenechávám prostě dlouho, hned, a takhle to i na schůzkách rodičů říkám že to budu sledovat, že chci od nich spolupráci, že i výsměch, že ten už můžu brát jako začátek šikany a že moc chci aby se mnou spolupracovali v této oblasti. A taky těm dětem při třídnických hodinách stále vysvětluju, že podstata není v tom, že někdo má nový rifle a značkový rifle a že rozumný rodiče vědí, že děti rostou a že jim nebudou kupovat značkové věci, protože by byly za půl roku odnošený, že další věc jim třeba říkám, že mobil slouží k tomu, abych se dorozuměla s rodiči, nebo aby o mě rodiče věděli, takže není třeba, aby měl všechny vymoženosti a že stačí úplně k tyhle komunikační síti nějaký jednoduchý. Takže pořád těm dětem se snažím o třídnických hodinách tohle vysvětlovat. Tak je důležitá hodně prevence.

6) Jakými osobnostními vlastnostmi by dle Vás měl pedagog disponovat, aby byl schopen řešit šikanu?

No empatie asi, tam je asi nejdůležitější ta empatie, protože když se musíte umět na ty děcka naladit a pak teda nějaká důslednost, jako hranice.

7) Myslíte si, že se řešení šikany, může pro pedagoga projevit jako zátěžová situace?

Strašná psychická, časová, nesete si to domů ten problém, pořád přemýšlíte, jak byste to měla řešit, co je špatně, to je neskutečná zátěž pro učitele. Fakt psychická, časová, administrativní, to je pořád. A pořád v té třídě musíte být tak jako ve střehu.

8) Jaký by byl Váš první krok v případě odhalení šikany, taková první pomoc?

První, okamžitě si svolávám děti, rodiče, je možný i přizvat výchovného poradce, teď je určitě dobrý a to už jsme se přesvědčili několikrát, kolegyně dá za pravdu, když řešíte takovýhle problém s rodiči a máte pozvané lidi z obou stran, aby u toho byl někdo jako svědek, buď výchovný poradce, nebo kolegyně, protože pak je to názor proti názoru a tam je potřeba prostě vytvořit pole, silnější pole u toho, kdo je oběť. Ještě jsme dělali zápisy vždycky, aby to pro ty rodiče, který vlastně mají toho viníka doma, aby to na ně působilo trošku víc úředněji, aby pochopili, že ten problém je závažnej, že se řeší, že to není jen takový povídání.

9) Jaké projevy, znaky chování, už považujete za šikanu, a jaké ještě ne? Co Vás již jako pedagoga vede k zásahu?

Mě už stačí výsměch, takový to posmívání, taková ta psychická šikana, ta mě přijde hrozná, protože od té psychický šikany se pak už odvíjí fyzická. Jakmile tohle to začnou zkoušet a to dítě si to nechá, když si zalézá do své ulity, to je všechno špatně.

10) Jak byste postupoval při co nejkompexnějším řešení šikany? Jaké strategie a metody volíte?

Já opravdu začínám tak, když tu třídu převezmu, začínám různými sociálními hrami, abych viděla, tak trošku si udělala představu o postavení těch dětí ve třídě, poznala je. Pak začnu sledovat, kdo by k tomu mohl mít sklony a kdo by mohl bát tou obětí. Za další, snažím se s nima hodně jezdit a chodit, abych to mimoškolní prostředí i viděla, jak ty děti se k sobě mají, školy v přírodě a takovýchle další věci, tam hodně poznáte. Další věc poznáte, když třeba někam jdete a řeknete, tak si udělejte dvojice, pracujete skupinově ve vyučování, já s ním nechci bejt, já s ním nechci dělat, to jsou všechno už signály pro vás, řeknete, udělejte si dvojice a pořád vám zůstává jedno dítě samotný, tak to už začínáte věřit, že v té třídě není něco v pořádku, pak nastupují tyhlety sociální hry na podporu, stmelení,

krabička důvěry. Pak když už prostě vidím, že se to tam začíná rýsovat, hned volám rodiče, nejdříve se s nima zkusím domluvit, když vidím, že třeba rodiče jsou slušní, že jim to třeba doma ujelo.... Tak se domluvíme na nějaké spolupráci, mezitím ještě sepišu spolupráci já s dětma, takže se domluvíme na nějaké spolupráci, napíšeme to jako důležitý doklad a podepíšeme se tam všichni, že to budeme dodržovat. No, a pak už postupuju hodně razantně, jestliže se ta situace nezmění, výchovná komise, výchovná poradkyně, psychologka, ředitelka, sociální odbor a mezitím ještě tisíc preventivních akcí jako s tou policií. Snažím se všechno chytout v náznacích, nenechat to dojít daleko, jako, když ta učitelka s tou třídou pracuje správně jako třídní učitel, tak se to podle mě nemůže stát tak, aby to došlo do nějaké hodně těžké formy. I když se to děje mimo školu, stejně ty signály cítíte ve škole. Jako když ta učitelka pracuje s těma dětma od prvopočátku, co je dostane, s tím, že stmelujete ten kolektiv, sledujete to rozvrstvení kolektivu a pracujete s tím, vytváříte důvěru, mezi vámi a dětmi a mezi vámi a rodičem, to je strašně důležitý, aby ta důvěra byla všude, tak by se to nemělo dostat až tak daleko.

11) Které osoby je dle Vás nutné zapojit do intervence proti šikaně?

Děti, rodiče, výchovnou poradkyni, někdy i psychologku, která bývá na školách třeba jednou týdně, ale to nevadí, stačí na telefonu se s ní poradit, nebo v době konzultací za ní přijít. Potom jsou další odbory, který taky využíváme pro poradu, to je třeba sociální odbor na místě, PPP ta moc tady nefunguje, ta funguje, když jako v poruchách učení a tak.

12) Jak mohou protagonisté šikany zkomplikovat nebo naopak napomoci vyšetřování?

a) Oběť:

Třeba nechce tu pravdu přiznat, protože se bojí, že jo, tak tam je potřeba nejdřív s tou obětí pracovat, aby se nebála, a těch forem je několik, buďto, nepřiznat, že ona mi to všechno řekla, vyloženě to utajit, aby to nebylo takovýto práskačství a děti mu to nevracely, ale v každém případě napomocť může důvěra, já třeba mám ve třídě každý rok, takovou tu krabičku důvěry, jakmile někdo má i jen nepatrný problém s někým, ani to nemusí být šikana, může to být začátek šikany, házou lístečky nebo vědí, kdy jsem tady sama, mohou zaklepat a přijít i mimo vyučování za mnou ráno, odpoledne a ten problém klidně anonymně vyřeším.

b) Rodiče oběti:

Sednete si s nima sama a řeknete, co se stalo, oni většinou jsou rádi, že se jim snažíte pomoci.

c) Pachatel:

Hodně zapírá, tam je potřeba zjistit důkazy, když nejsou důkazy, tak to dělám třeba formou anonymního psaní, že dělám třeba k tomu problému různé sociohry podle kterých to pozná už, potom mám tu krabičku a řeknu vyjádřete se mi sami každý, jak to vidíte a tam mu potom dokážu, podívej se, tady deset lidí píše, že tě vidělo, jak ubližuješ, tohle je pro mě důkaz a od toho už jedu, rodiče podívejte se, musíte mít pořád něco v ruce, protože ani ten pachatel ani ty rodiče to nechtějí přiznat, nebo to zlehčují, že je to klukovina, není jako tohle všechno se musí řešit od počátku

d) Rodiče pachatele:

S rodičema pachatele je třeba hodně mluvit, nejprve můžete s nima zkusit sama, ale mám takový zkušenosti, že rodiče hodně hájí své děti, takže fakt je lepší dát hned výchovnou komisi, kde teda je učitel, druhý rodič. Tam je třeba udělat trochu výchovný opatření, takovou jako výchovnou úřední komisi, aby se trochu zalekli, že musí s tím dítětem pracovat.

e) Učitel:

Je to hrozná zátěž psychická pro člověka, strašná zátěž úřednická, ale všechno se to vrátí pozitivně, že z té třídy se fakt vytváří kolektiv jako dobřejch dětí, který k vám mají důvěru.

13) Co byste doporučil rodiči oběti a rodiči agresora v případě řešení šikany, na co se zaměřit?

Rodiči oběti bych doporučila stále budovat, důvěru, aby to dítě bylo schopno se jim svěřit, a budovat důvěru i mezi rodičem a učitelem. Pokud to rodič zjistí, měl by se okamžitě obrátit na učitele, nebát se, abychom si to vyříkali, jakou cestou budeme postupovat, spolupracovat.

14) Jak byste postupoval/la v případě prevence šikany ve Vaší třídě?

Tak já postupuji jako prevenci pořád, dělám sociohry, dělám tuhle tu linku důvěry, dávám jim možnost za mnou kdykoliv přijít, zařizuji jim tyhle různé besedy, já tu prevenci dělám nepřetržitě a nic nenechám jako náhodě, tak dlouho až je to problém řešit.

15) Mnoho protispolečenských činů má v případě dětí posunuté hranice. Daří se Vám při práci s agresorem vnímat ho nadále jako dítě, kterému máte jako pedagog něco dát do života? Jaké pocity nejčastěji máte ve vztahu k agresorovi?

Samozřejmě, že už k němu nemám tu důvěru, ale tu šanci mu chci dát, říká se důvěřuj, ale prověřuj, stále prověřuj. A pro učitele je důležité mít i tu zpětnou

vazbu, proto já mám tu krabičku, proto já jim dávám možnost tu krabičku, já jim dávám svou emailovou adresu a říkám pište mi, pište mi klidně z cizího mejlu, založte si, já nepotřebuju vědět, kdo to...potřebuju vědět, že nějaký problém je. Přijďte za mnou kdykoliv, oni vědí, že já tady ráno sedím, odpoledne tady sedím, kdykoliv mohou přijít, pořád musíte mít zpětnou vazbu, jestli se něco neděje, aby vám třeba něco neuniklo v té třídě.

16) Myslíte si, že si žáci uvědomují význam šikany? Případně, jak postupujete, aby byli žáci dostatečně informováni o šikaně?

Ale jo, když s nima pořád mluvíte, jsou třídní, který to neřešej, ale já teda opravdu kdykoliv můžu, tak ten problém s nima řeším, říkám to i na příkladu, kam se to až může dostat, každou tu drobnost prostě řeším, asi jsem někdy k těmhle těm dětem, který to berou jako drobnost, klukovinu, protivná, ale nechci to nechat takhle rozjet.

17) Jak vnímáte motivy agresorů šikanování? Co si myslíte, že vede žáky k šikanování

Tak motivů je víc, jednak nějaké léčení svých mindráčků, svého neuspokojení nebo dokazování si síly, hodně mám třeba zkušenosti, hodně to dělají děti, které rodiče táhnou k vrcholovému sportu, takový ti přehnaně motivovaní, já jim říkám ostroloktáři, kteří chtějí pořád vítězit, to poznáte přesně, když se vám vytvoří třída, kdo třeba hraje hokej nebo třeba fotbal, ale tak jako výkonnostně, oni chtějí za každou cenu být mezi jedničkama ve třídě a využívají prostě každý i nekalý situace k tomu, aby se dostaly k tomu prvenství a jakmile jim někdo skřípne vlasek, tak už prostě začnou. Takže tam je několik motivů, léčení mindráků ale tak i uspokojení potřeb rodičů. A potom další věc je, a s tím se teda už nic v poslední době nedá dělat, je úplně rozdílný sociální situace v rodině a kult značek. To je neštěstí. Někdo má něco lepšího než druhý a už to jede. Ale to vidí z domu, rodiče taky chtějí mít lepší auto než kolega z práce, takže to už je taková ta, vyloženě se kopíruje ta situace v rodině.

18) Můžete zkusit nastítnit proces vývoje šikany? Jak se dle Vás takový jev může ve třídě objevit a jak se následně vyvíjí?

Proces vývoje šikany, to jsem Vám teď vyprávěla, že se nejdřív tyhle agresori hledaj, děti k sobě, pak zjistěj, že jim to takhle nevyhovuje, hlavně ty se zdravým sebevědomím zjistí, že se s ním kamarádit nechtějí a odcházejí. Přichází až k tomu nejslabšímu, i když on cítí, že to není partner pro něho, ale zbyde pak už na něj a on si na něm dokazuje a už to jede.

19) Co vnímáte jako psychickou šikanu?

Výsměch ponižování, napadání, že má člověk něco horšího, než by mohl mít, to je všechno psychická šikana, nebo, to jsem jednou taky měla, vysmívání se rodičům za povolání, že nejsou vysokoškoláci třeba.

20) Jaké vidíte dlouhodobé důsledky šikany pro oběť?

Neskutečně, ten člověk může být už psychicky narušený do konce života, protože se to už stále pomatuje, má to zakořeněný, že v nějaký určitý sociální skupině je ten outsider, no a může mít už tak narušenou tu psychickou soustavu, že to skončí někdy až později nějakou sebevraždou, protože se začnou přidávat další problémy, třeba sebevědomí, už si ten člověk začne říkat, tak já jsem asi úplně neschopnej, třeba to nenazývá šikanou, je mi ubližováno protože jsem neměl to a to, teď se mi přihodila takováhle událost, tak já jsem asi opravdu k ničemu já tady nemám co dělat na tom světě.

21) Myslíte si, že šikanování může mít dlouhodobé důsledky i pro agresora?

Negativně ho ovlivňuje strašně, protože když vidí, že mu něco projde ve škole, tak jednou v životě, prostě bude se stupňovat, jako proto se už hned v těch školách musí zarazit tohle to, protože ten člověk je uspokojenej, ale to uspokojení trvá nějakou dobu a on chce nabalovat další a další, on se chce uspokojovat dál a dál z toho, že má převahu nad někým, no a pak bývá z těchto lidí buď velký kriminálník anebo člověk, kterej ovlivňuje negativně lidi v okolí, ale nemusí to skončit kriminálním případem, rozumíte mi, může z něj být hrozně špatnej šéf, negativní šéf, agresor, arogantní, totéž i doma v rodinném prostředí. Jakmile se mu v mládí neudělá stopka, nedají se mu mantinely, takhle se prostě v životě člověk chovat nesmí, tak to bude zkoušet víc a víc a bude pokračovat. Moc chutná jak se říká, bude zkoušet dál.

22) Myslíte si, že agresorem bývají častěji dívky, nebo chlapci, případně proč?

Ve většině případů jsem neměla klasickou šikanu a ve většině u těch začátků, to byli kluci, ve dvou případech, co si vzpomínám, to byla holka, ale byly to takový, u nich bych viděla ty shody, byly to holky takový hodně průrazný, hodně dominantní, který si už věřily od mala, to znamená že v té rodině jim bylo vštěpováno vysoký sebevědomí, ale vždycky tam byl nějaký problém, u jedný to byl problém sociální, maminka alkoholička, servírka, která si vždycky přivedla domů pány a v druhém případě to bylo páté dítě po čtyřech klukách, takže vymodlená holčička, velice už věkově starých rodičů a všichni ji tam obletovali, a ona si tam vytvořila strašně jako vysoký postavení a víte koho začla vlastně jako první drezírovat? Svoji babičku. Protože to byl ten nejslabší článek v rodině, ta si

to nechala líbit. A pak to začla zkoušet tady na jednu holčinu, to byla zrovna kolegyně dcera, to jsem zastavila, jenže rodiče neuznali chybu, tak ji dali do jiné třídy, nejjednodušší řešení, že jo.

Tak u psychický šikany, tam si myslím, že by mohly být častěji i holky a naopak u fyzický víc kluci, ale celkově bych neřekla, že je mezi tím rozdíl, jestli je to kluk nebo holka.

23) Jsou nějaké znaky, které jsou pro agresora typické? Něco, dle čeho by bylo možné určit potencionální rizikovou skupinu agresorů šikanování?

No, já mám teda zkušenosti na tom prvním stupni s takovýma těma klukama, který jsou z těch rodin, který je vedou k vrcholovému sportu, k tomu za každou cenu vyhrávat, já jim říkám mrtvolkáři, ty jsou schopní jít přes mrtvoly, aby byli první, aby byli nejlepší, tak na ty si dávám teda velkýho majzla, protože oni nejsou vedeni jen z těch rodin, ale i od trenérů za každou cenu vyhrát, jestli dobře nebo špatně, jestli takové metody, to je bohužel doba, že v současný době nejdete dělat rekreační sport, jdete to dělat proto, aby ty oddíly byly první, to jsou základy, kde oni je vedou k tomuhle mrtvolkaření, ty rodiny si myslej, že budou mít velkýho fotbalistu, kterej bude vydělávat velký peníze a v nich se kumuluje ta potřeba nebo to vysoký sebevědomí a ta potřeba být vždycky nejlepší, za každou cenu, tak na tyhle si teda dávám velkej pozor.

Potom si dávám pozor na děti, který jsou z hodně bohatých rodin, kde to bohatství nenačerpali generacema, ale náhle, nějakajma únikama, tak tam vidím, že už je křivost v tý rodině a bojím se, že to dítě kopíruje tu křivost tý rodiny, na ty si taky dávám pozor, ale jinak jako, že by měl nějaký znak, to já spíš ze zkušenosti se na tyhle lidi dávám pozor, ale že by byl nějakaj znak typickej pro ně, bych neřekla. Ono většinou to končí v těch třídách tak, že tyhlety děti mají chvíli kamarády, tyhle děti. Jenže potom se od nich začínají odtahovat, protože nechtěj, aby je pořád někdo dirigoval, takový ty zdraví jedinci se začnou od nich odtahovat a oni, si pak ve třídě vyhledávaj tu nejslabší oběť, která je poslouchá, půjdeme tohle, budeme dělat tohle, tohle nedělej, tohle nenos, tohle je příšerný, to děláš ostudu a zůstane jen ten nejslabší u nich a pak vidí, že on ho poslouchá a začíná být ho usurpovat.

24) Jak si vysvětlujete, že nějaké dítě uchyluje k týrání jiného, jaké si myslíte, že má tento jev příčiny?

Tak oni si často ani neuvědomujou, kde je ta realita, že ubližujou hodně, není to důležitý. Prostě i výchova tam dělá hodně a pak, když má to děcko nějakou psychickou nemoc třeba.

25) Jsou nějaké znaky, které jsou pro oběť typické? Myslíte si, že existuje tzv. „typická oběť šikany“?

No, jsou to typické znaky. Jsou to děti z hodně slabých sociálních rodin třeba, které se nevyrovňají ve věcech a pokud nemají zdravé sebevědomí, aby je odpálkovaly „mě to nevádí, mě stačí ten mobil“...tak to bývají tyhle. Potom to bývají takový ty děti, který třeba i to IQ není tak vysoký a necejtě se v tom prostředí dobře. Třeba u nás jako ty děti, se chodí dost šikovných dětí (poznámka: jazyková ZŠ) a pokud je sem to dítě dost implantováno násilím, tak on nestačí, on se v té třídě necítí dobře, nemá půdu pod nohama, takže nejdříve to začíná tak, že ten, co ho šikanuje, říká „Neboj, to bude dobrý, to je dobrý, že to neumíš, ono se nic neděje“, ale on si ho takhle poutá k sobě a pak ho vyloženě začne šikanovat. No takže jako ten typický znak pro oběť ani nevím, spíš tohle sociální prostředí nebo odlišnost právě toho intelektu v té třídě, nebo to jsem teda měla, problém v rodině, maminka odešla, tatínek to nezvládala a to dítě bylo dítě ulice a nevědělo, kde má vlastně postavení, takže potom se chytí takovýhle špatný party.

26) Jak si vysvětlujete absenci soucitu k oběti u pachatele?

Já vám řeknu, jak to je. První věc jsou počítače, virtuální a skutečný život. Oni si vůbec neuvědomují, že to co dělají na počítači, je virtuální záležitost, takže tady se začne opravdu stírat rozdíl, co je skutečnost a co je realita, co je virtuální záležitost. To je jedna věc, druhá věc, absence citu z rodin, ty rodiče mají problém s existenčními záležitostmi doma, takže oni lítají z práce do práce, přilítanou večer domů, tam se už nepovídá, tam se neřeší taková ta základní etický problém, že jo, aby z něho vyrostl dobrý člověk, ne, tam se jenom řeší takový ty problémy, ty nejpodstatnější, aby to dítě...buďto, jsou některý rodiny sociálně slabý, aby se najedlo, a by měli takový ty věci, ideály, aby se jelo na dovolenou, aby si mohli pořídit auto, aby si mohli pořídit takovýhle věci, ale základní, takový ten cit, úplně z těch rodin opadl. Tak to já třeba kolikrát si s těma dětma chci po víkendu promluvit, jak jste se měly, ukažte nám na mapě, kde jste byly, to dřív bylo vyprávění, ale dnes, jako když to utnete, nikdo nikde nebyl, maximálně v obchodáku. Jinde vůbec ne, jejich zábava je v současné době obchodák, tam opravdu chybí ten klasickej smysl. Další věc je, že už některý učitelé jsou už tak znechucený školstvím, od finančních otázek, protože jak máte málo peněz, tak potom už máte problém sama ve své rodině, pokud nemají manžela, který vydělává obrovský částky. Někdy tady panují názory, který já už slyšela na vlastní uši, pracuj do výše svého platu, takže už se to ani v té škole, jako dřív, kdy ten učitel byl nositel nějakých poznatků. Citů, výchovy, tak už to nedělají, protože si

říkají, proč já se budu tady dohadovat s rodičema, oni na mě budou psát stížnosti, když můžu dělat, že to nevidím. Fakt v tom školství je to pořád horší, přibývá byrokracie, rodiče startují na první dobrou, takže fakt, to už jsme si tady říkali několikrát, že už jsou vyhořelí ti učitelé, raději nic neřešej, aby se nedostávali do konfliktu. Tohle je velkej problém, jestliže nebude situaci zachraňovat už teď škola, jako, že bez spolupráce s rodiči to taky nejde, ale alespoň, aby dítě vidělo, co je špatně v tý škole, co je dobře, kde je morálka. Tak ty problémy jsou skutečně, nedostatek času ze strany rodiny.